

αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
πολυτεχνική σχολή_τμήμα αρχιτεκτόνων

Μανταλένα Μπαφίτη

Λουτρικές Εγκαταστάσεις της Βορείου Ελλάδος

*ερευνητική εργασία
επιβλέπων καθηγητής _Παναγιώτης Τσολάκης*

Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 2013

Μανταλένα Μπαφίτη

**Λουτρικές Εγκαταστάσεις
της Βορείου Ελλάδος**

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	7
1. Χρήση Ιαματικών Πόρων	
1.1 Ιαματικοί Φυσικοί Πόροι.....	11
1.2 Υδροθεραπεία.....	14
1.3 Μηχανισμοί Δράσης.....	17
1.4 Παθήσεις και Κανόνες Χρήσης.....	19
1.5 Ιαματικός Τουρισμός.....	21
1.6 Λουτρόπολη.....	23
2. Ιστορική Εξέλιξη των Λουτρών	
2.1 Προϊστορική Περίοδος.....	29
2.2 Τα Λουτρά στην Αρχαία Ελλάδα.....	31
2.3 Τα Ρωμαϊκά Λουτρά.....	35
2.4 Τα Λουτρά στο Μεσαίωνα.....	41
2.5 Τα Βυζαντινά Λουτρά.....	45
2.6 Τα Οθωμανικά Λουτρά.....	51
2.7 Τα Λουτρά στην Αναγέννηση, το Μπαρόκ και το Νεοκλασικισμό.....	56
2.8 Τα Λουτρά τον 20ο αιώνα.....	62
3. Τα Λουτρά Της Βορείου Ελλάδος	
3.1 Οι Ιαματικές Πηγές της Ελλάδος.....	69
3.2 Λουτρά Λαγκαδά.....	72
3.3 Λουτρά Αριδαίας.....	77
3.4 Λουτρά Νέας Απολλωνίας.....	80
3.5 Λουτρά Τραϊανούπολης.....	84
3.6 Λουτρά Αγκίστρου.....	87
3.7 Λουτρά Θέρμης.....	90
3.8 Λουτρά Σιδηροκάστρου.....	93
3.9 Λασπόλουτρα Κρηνίδων.....	96
3.10 Λουτρά Αγίας Παρασκευής.....	100
3.11 Λουτρά Νιγρίτα.....	103
Επίλογος.....	109
Πηγές.....	115

Εισαγωγή

Το παρόν τεύχος αποτελεί προϊόν μελέτης και έρευνας γύρω από την αρχιτεκτονική των Λουτρικών Εγκαταστάσεων της Βορείου Ελλάδος στα πλαίσια ερευνητικής διπλωματικής εργασίας. Η έρευνα συνδέθηκε θεματικά με την διπλωματική εργασία που αφορά την ανέγερση Λουτρικού Κέντρου στην αργιλώδη περιοχή “Καλόγερος” της νήσου Πάρου. Ο συνδυασμός της ερευνητικής και βιβλιογραφικής μελέτης με την σχεδιαστική διαδικασία συνέβαλαν καθοριστικά στην διαμόρφωση μίας σφαιρικής γνώσης του θέματος.

Η ολοένα αυξανόμενη ζήτηση του λεγόμενου ιαματικού τουρισμού σε συνδυασμό με την ανάγκη του σύγχρονου ανθρώπου για αναζωογόνηση συνέβαλαν καταλυτικά στην εδραίωση των Λουτρικών Κέντρων. Από την αρχαιότητα ως σήμερα, από την ανάγκη του ανθρώπου για καθαρισμό και θεραπεία αλλά και αναψυχή ως και την υιοθέτηση του γρήγορου ρυθμού στην καθημερινότητα, η ζήτηση για ποιοτικές παροχές στο σώμα και το πνεύμα παραμένει διαχρονική αξία για τον άνθρωπο. Η συνειδητοποίηση της παγίωσης της ιαματικής θεραπείας και των αντίστοιχων θεραπευτικών κέντρων ως μια νέα μόδα, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη επιλογή του συγκεκριμένου θέματος.

Η ερευνητική μελέτη εξελίσσεται σε τρεις ενότητες. Αρχικά, επιχειρείται να παρουσιαστούν και διευκρινιστούν οι έννοιες και οι διαδικασίες που περιγράφουν την λουτρική θεραπεία, τόσο με ιατρικές θεωρήσεις όσο και με αρχιτεκτονικές προδιαγραφές. Στη συνέχεια, παρατίθεται ιστορική εξέλιξη της λουτρικής διαδικασίας, ώστε να γίνει κατανοητή η διαχρονικότητα της αξίας της λουτρικής παράδοσης και της αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας και συνέχειας. Τέλος, η πρακτική ανασκόπηση επικεντρώνεται στην λουτρική παράδοση της Βορείου Ελλάδος. Υπογραμμίζονται δέκα λουτρικά κέντρα που χωροθετούνται σε όλη την επικράτεια της Βορείου Ελλάδος.

Η επιλογή των συγκεκριμένων παραδειγμάτων έγινε αρχικά με κριτήρια ιστορικής αξίας και συνέχειας. Πιο συγκεκριμένα, εξετάστηκε κατά πόσο οι λουτροπόλεις λειτουργούσαν τους περασμένους αιώνες και συνεχίζουν να ασκούν την λουτρική παράδοση και σήμερα. Στην πλειοψηφία των παραδειγμάτων διασώζονται ολόκληρα ή τμήματα των ιστορικών λουτρών. Στη συνέχεια, για την επιλογή των παραδειγμάτων καθοριστικός παράγοντας υπήρξε και η δημοτικότητα και εμβέλεια των λουτρικών κέντρων.

Η ερευνητική διαδικασία περιλάμβανε αναζήτηση στην πανεπιστημιακή και άλλες δημοτικές βιβλιοθήκες, στο διαδίκτυο και επιτόπια έρευνα σε κάποια από τα λουτρικά παραδείγματα που αναφέρονται. Το τεύχος συνοδεύεται από επεξηγηματικές εικόνες και σχόλια καθώς και εκτενή βιβλιογραφική αναφορά σε όλο το κείμενο αλλά και σε συγκεντρωτικό πίνακα στο τέλος του τεύχους.

Τέλος, αποδίδονται ευχαριστίες στον υπεύθυνο καθηγητή κ. Παναγιώτη Τσολάκη για την καθοριστική συμβολή του στην διεκπεραίωση της ερευνητικής εργασίας.

Χρήση Ιαματικών Πόρων

1
ενότητα

1.1

Φυσικοί πόροι ονομάζονται τα γήινα φυσικά υλικά όταν αυτά βρίσκονται στην αυθεντική τους κατάσταση. Ως ιαματικοί¹ φυσικοί πόροι χαρακτηρίζονται εκείνοι που μέσα από την πρακτική εμπειρία του παρελθόντος ή τη σύγχρονη επιστημονική εμπειρία έχουν την ικανότητα να ασκούν ιδιαίτερες βιολογικές δράσεις οι οποίες αξιοποιούνται στη θεραπεία.²

Οι ιαματικοί φυσικοί πόροι διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

- Υγρά (θερμά ή ψυχρά μεταλλικά νερά³ πηγών⁴ ή γεωτρήσεων)
- Στερεά (πηλοειδή ανόργανα, οργανικά ή μεικτά⁵)

1_Από το ρήμα *ιάομαι* που σημαίνει θεραπεύω.

2_Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 20

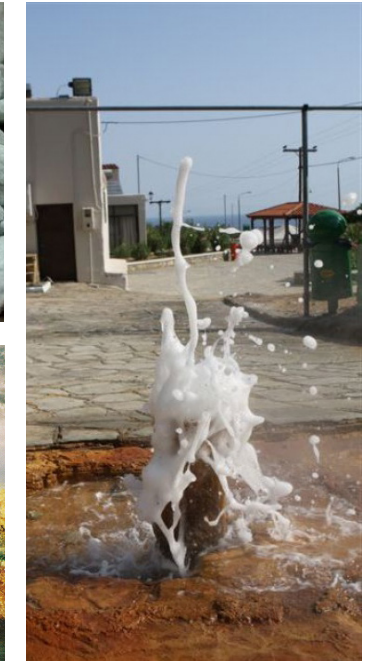
3_Ιαματικά νερά και ιαματικά αέρια: είναι υπόγεια ή πηγαία νερά ή αέρια, που αναβλύζουν με φυσικό τρόπο ή απολαμβάνονται με τεχνικό έργο, τα οποία λόγω των φυσικών ή χημικών τους ιδιοτήτων έχουν ιαματικές ιδιότητες, οι οποίες και αναγνωρίζονται βάσει του νομικού πλαισίου που ορίζει η πολιτεία.

4_Ιαματική πηγή: είναι φυσική ανάβλυση ή και άντληση ιαματικού νερού ή και αερίου μαζί με τυχόν έργα υδροληψίας.

5_Θεραπευτικός πηλός: είναι μείγμα υπέρθερμο ή υπερθερμαινόμενο το οποίο προέρχεται από την αναλογική πρωτογενή ανάμιξη ή πιο συχνά δευτερογενή, ενός στερεού συστατικού κατε-

Ιαματικοί Φυσικοί Πόροι

- Αεριούχα (σπήλαια υδρατμών, εκπομπές αερίων, εκπομπές υδρατμών, ξηρά σπήλαια)
- Σύνθετα⁶

Εικ.1: Απο αριστερά και δεξιόστροφα: Ιαματικός πηλός, Θερμή πηγή Ψαροθέρμων, Σπήλαιο Υδρατμών (πηγή: el.wikipedia.org)

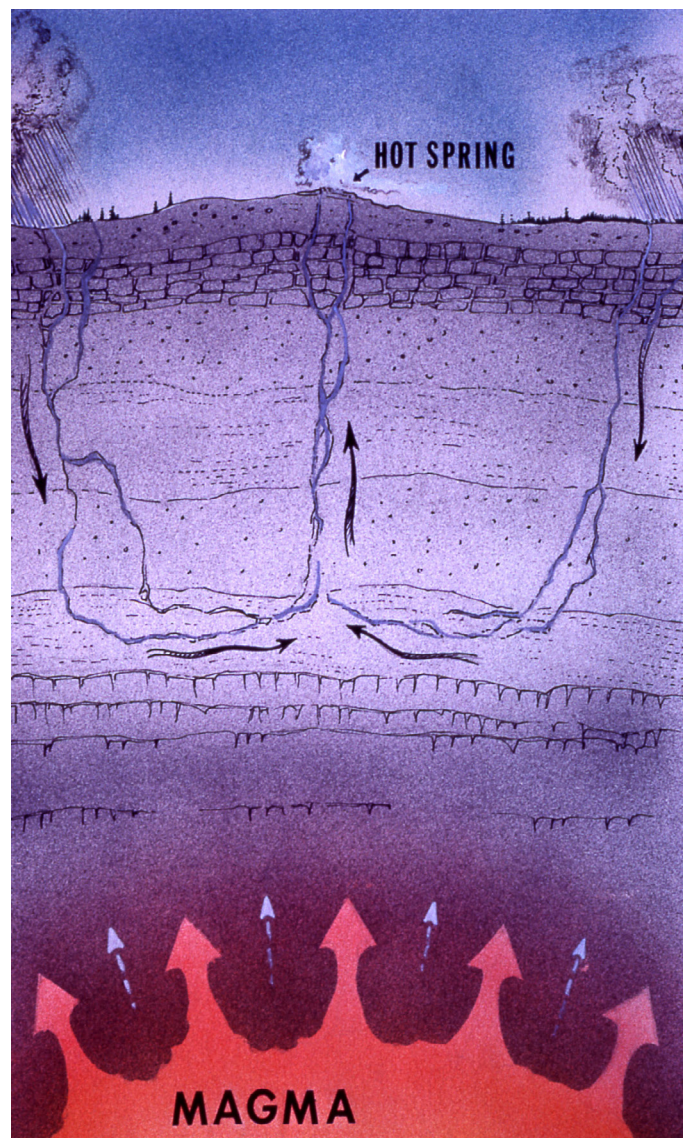
ξοχήν αργιλικού με φυσικό θερμό νερό.

6_Ως σύνθετος ιαματικός φυσικός πόρος θεωρείται το κλίμα στο τομέα του θερμαλισμού και της θαλασσοθεραπείας.

Οι υγροί φυσικοί πόροι (Ιαματικά ύδατα) αποτελούν τους περισσότερο διαδεδομένους και αξιοποιημένους πόρους από την αρχαιότητα έως σήμερα και είναι αυτοί στους οποίους θα εστιάσει κατά κύριο λόγο η παρούσα έρευνα. Για το λόγο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αποσαφηνιστεί πλήρως ο ορισμός και τα χαρακτηριστικά τους.

Τα νερά των φυσικών ή ιαματικών πηγών-πόρων είναι νερά, που πηγάζουν μέσα από πετρώματα και βράχους και αναβλύζουν από τα έγκατα της γης. Πρόκειται, δηλαδή, για μεταλλικά νερά, που περιέχουν διαλυμένα μεταλλικά στοιχεία, όπως νάτριο, κάλιο, ασβέστιο, μαγνήσιο, ράδιο, σίδηρο, ιώδιο, φώσφορο και θείο, ή και αέρια, όπως, διοξείδιο του άνθρακα, υδροθείο, άζωτο, οξυγόνο και υδρογόνο. Τα νερά αυτά, ανάλογα με τα συστατικά που περιέχουν, έχουν διαφορετικό βαθμό οξύτητας, με αποτέλεσμα να διακρίνονται σε όξινα, αλκαλικά και ουδέτερα. Ακόμα, η θερμοκρασία των φυσικών πηγών ποικίλει ανά περιοχή, με μέγιστη τιμή να ξεπερνά αυτή των 60 οC.⁷

Η δημιουργία μεταλλικών νερών αποτελεί μια κυκλική διαδικασία με την εξής πορεία:

Εικ.2: Η δημιουργία των Θερμών Πηγών (πηγή: www.nps.gov)

Επιφανειακά ύδατα, όπως το χιόνι, η βροχή και η θάλασσα, εισχωρούν στο υπέδαφος μέσω ρωγμών ή πόρων, όπου σχηματίζουν υπόγειες δεξαμενές (ταμιευτήρες). Οι δεξαμενές αυτές με την σειρά τους ανατροφοδοτούν πηγές στην επιφάνεια της γης λόγω της υπερχειλίσεως τους ή λόγω ρωγμών. Κατά την κυκλική αυτή πορεία το νερό περνάει ή και παραμένει μέσα σε πετρώματα αποσπώντας ένα μέρος από τα συστατικά τους και συσσωρεύοντας μεταλλικά ιόντα. Με αυτό τον τρόπο αποκτούν το μεταλλικό τους χαρακτήρα.

Εικ.3: Ο καυτός καταρράκτης στις Θερμοπύλες (πηγή: Περιηγητικός Οδηγός, Τα Λουτρά της Ελλάδας, σελ. 191)

⁷ www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html

Υδρο θεραπεία

Ο όρος Υδροθεραπεία (ύδωρ + θεραπεία) αναφέρεται στη θεραπευτική αγωγή που στηρίζεται στη χρήση του Ιαματικού Νερού και η οποία βασίζεται στην αξιοποίηση των φυσικών και χημικών αναγκών του ανθρώπινου οργανισμού. Η μορφή, ο τρόπος, η διάρκεια και η συχνότητα της θεραπείας είναι αυτά που καθορίζουν τα αποτελέσματα της.⁸

Η χρήση των ιαματικών υδάτων για θεραπευτικούς σκοπούς ανάγεται στα βάθη των χρόνων με πρώτη την Αρχαία Ελλάδα. Έτσι, τον 5ο π.Χ. αι. ο Ηρόδοτος αναφέρει τις πηγές αυτές, ενώ στη συνέχεια ο Ιπποκράτης (460-375 π.Χ.), που θεωρείται θεμελιωτής της ιατρικής επιστήμης και πατέρας της υδροθεραπείας, ασχολήθηκε με τα διάφορα είδη φυσικών νερών και τα διέκρινε στις εξής κατηγορίες: τα ελώδη, εννοώντας τα νερά που υπάρχουν στα έλη και στις λίμνες, τα όμβρια, που σχηματίζονται από τη βροχή και τα μεταλλικά, εκείνα, δηλαδή, που αναβλύζουν από πετρώματα. Τα μεταλλικά νερά,

8_Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 26

1.2

σύμφωνα με τον Ιπποκράτη είναι θερμά και περιέχουν μεταλλικά στοιχεία, όπως, σίδηρο, χαλκό, αργυρό, χρυσό, θείο και άλλα.

Ακόμα, αναφορές σε υδροθεραπεία είναι γνωστές από την Αγία Γραφή αλλά και από την Ρωμαϊκή και Βυζαντινή εποχή. Αναφέρονται χαρακτηριστικά ονόματα των γιατρών που ασχολήθηκαν την περίοδο αυτή, όπως είναι του Ηρόφιλου, του Ερασίστρατου, του Ασκληπιάδη, του Αγαθίνου του Γαληνού, του Ορειβάσιου και άλλων πολλών. Την ίδια εποχή χτίζονται τα γνωστά ιστορικά μνημεία αρχιτεκτονικής σε όλη την Ευρώπη, τα ρωμαϊκά λουτρά.

Εικ.4: Μεταλλικά Νερά (πηγή: www.ethnos.gr)

Η Υδροθεραπεία εφαρμόζεται ευρέως τους δύο τελευταίους αιώνες και στην Ευρώπη, σε χώρες που διαθέτουν ιαματικές πηγές, όπως είναι η Γερμανία, η Αυστρία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ουγγαρία, η Τσεχία, η Ελλάδα και άλλες, με την ανέγερση νέων υδροθεραπευτηρίων στη θέση παλαιότερων λουτρών. Μετά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο μάλιστα έγιναν ανακαινίσεις και ιδρύσεις νέων εγκαταστάσεων των οποίων η λειτουργία εναρμονίζεται με τις σύγχρονες ιατρικές αντιλήψεις για την ωφελιμότητα της Ιαματικής Λουτροθεραπείας.⁹

Η Υδροθεραπεία¹⁰ αποτελεί μια ευρεία θεραπεία και περιλαμβάνει τις εξής μορφές:

Εσωτερική υδροθεραπεία

1. *Ποσιθεραπεία*, η οποία επιτυγχάνεται με την πόση ποσότητας Ιαματικού Νερού με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά. Σε αρκετά Ιαματικά Νερά αποδίδεται δράση διουρητική.
2. *Εισπνοθεραπεία*, η οποία βασίζεται στη μετατροπή των Ιαματικών Νερών σε μορφή σταγονιδίων και στην εκμετάλλευση των αερίων τα οποία περιέχονται σε αυτά.

9_ www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html

10_ Η διεθνής ορολογία είναι "spa therapy" ή "medical hydrology"

Οι εισπνοές γίνονται με τη βοήθεια ειδικών συσκευών.

Εικ.5: αριστερά: Ποσιθεραπεία, δεξιά: Εισπνοθεραπεία (πηγή: www.thermae.gr)

Εξωτερική υδροθεραπεία

1. *Λουτροθεραπεία ή Ιαματικό Λουτρό*, το οποίο γίνεται με την εμβάπτιση του σώματος σε ατομικό λουτήρα ή πισίνα με Ιαματικό Νερό. Το λουτρό ασκεί βιολογικές επιδράσεις μέσω των διαφόρων χαρακτηριστικών των Ιαματικών Νερών.
2. *Πηλοθεραπεία ή Ιλυοθεραπεία ή Λασπόλουτρα*, η οποία βασίζεται στη χρήση ώριμου πηλού με ολική ή μερική εφαρμογή (εμβάπτιση σώματος ή με επάλειψη). Η θεραπευτική δράση του πηλού είναι διπλή: ασκεί δράση τοπική (στην επιφάνεια του δέρματος) και γενική (σε διάφορες λειτουργίες, χάρις σε ουσίες που διεισδύουν μέσα στον οργανισμό).

3. **Θαλασσοθεραπεία**, η οποία βασίζεται στις ευεργετικές ουσίες που περιέχει το θαλασσινό νερό. Πραγματοποιείται σε ατομικά λουτρά η θερμαινόμενες πισίνες.¹¹

Εικ.6: Από αριστερα και δεξιόστροφα: Πηλοθεραπεία (πηγή: www.pilotherapia.gr), Λουτροθεραπεία (πηγή: Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, σελ. 31), Θαλασσοθεραπεία, Λουτρά Ικαρίας (πηγή: www.apn.gr)

¹¹ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 26-27

1.3

Η Υδροθεραπεία βασίζεται σε συγκεκριμένες ιδιότητες του Ιαματικού νερού. Οι ιδιότητες αυτές ασκούν δράση στο ανθρώπινο σώμα κατά την επαφή τους και συμβάλουν στη θεραπευτική αγωγή. Ονομάζονται μηχανισμοί δράσης και είναι οι εξής:

- **Μηχανική δράση, ή μηχανικό ερέθισμα.** Η εφαρμογή στηρίζεται στις αρχές του Αρχιμήδη σχετικά με την άνωση και την υδροστατική πίεση.¹² Η άνωση προκαλεί ελάττωση του σωματικού βάρους, ενώ η πίεση του ρευστού κατανέμεται σε όλο το σώμα ομοιόμορφα με αποτέλεσμα να επέρχεται χαλάρωση και ευχέρεια κινήσεων στις αρθρώσεις. Το μηχανικό ερέθισμα μπορεί να είναι διαφορετικών μορφών, όπως, υδρομασάζ, μαλάξεις, εντριβές κ.α. Ο μηχανικός παράγοντας προκαλεί αλλαγές στον οργανισμό, όπως, στην κυκλοφορία του αίματος επηρεάζοντας το μηχανισμό θερμορύθμισης.
- **Θερμική δράση, ή θερμικό ερέθισμα.**

¹² news.pathfinder.gr/health/features/water_therapy.html

Μηχανισμοί Δράσης

Το θερμικό ερέθισμα εμφανίζεται όταν η θερμοκρασία του νερού είναι μεγαλύτερη ή μικρότερη από τη θερμοκρασία του δέρματος. Το θερμοκρασιακό περιβάλλον του λουτρού έχει διαφορετικές ιδιότητες από αυτές του ατμοσφαιρικού περιβάλλοντος. Η θερμοκρασία επιφέρει αύξηση στο ενεργειακό δυναμικό των ιστών και ενεργοποιεί τους θερμορυθμιστικούς μηχανισμούς. Η αύξηση της θερμοκρασίας των μυών έχει ως αποτέλεσμα την ευκολότερη και ισχυρότερη σύσπασή τους. Καθώς απαλύνεται ο πόνος ο λουόμενος μπορεί να κινηθεί με μεγαλύτερη άνεση και να αυξήσει το εύρος των κινήσεων στις δύσκαμπτες αρθρώσεις.

- **Χημική δράση, ή χημικό ερέθισμα.** Δημιουργείται, είτε όταν τα διαλυμένα στοιχεία του μεταλλικού νερού επικάθονται πάνω στην επιδερμίδα του λουόμενου, είτε όταν διεισδύουν στο εσωτερικό του δέρματος, όπου και ασκούν τη φαρμακοδυναμική τους ενέργεια. Ο ρυθμός της εισόδου των στοιχείων μέσα από το δέρμα εξαρτάται από τη συγκέντρωσή τους

στο νερό, από το pH του νερού, από τη διάρκεια του λουτρού, από τη θερμοκρασία, από την κατάσταση του δέρματος και ολόκληρου του οργανισμού. Οι διάφορες ουσίες προτιμούν να αποθηκεύονται σε συγκεκριμένα όργανα του οργανισμού π.χ. το ιώδιο στον θυρεοειδή, το βρώμιο σε κάποια σημεία του εγκεφάλου, ο σίδηρος στα ερυθρά αιμοσφαίρια κ.λπ.¹³

Εικ.7: Η άνωση και η υδροστατική πίεση βοηθούν τις κινήσεις μέσα στο νερό - μηχανικό ερέθισμα (πηγή: www.protothema.gr)

13_Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 24-25

1.4

Η Υδροθεραπεία σε όλες τις μορφές της χρησιμοποιείται για την πρόληψη και αντιμετώπιση πολλών ασθενειών που σχετίζονται με τον ανθρώπινο οργανισμό. Πιο συγκεκριμένα, η ποσιθεραπεία συνίσταται για ασθένειες του πεπτικού συστήματος, του ύπατος, της χολής των νεφρών κ.α., η εισπνοθεραπεία κυρίως για παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος ενώ η λουτροθεραπεία για παθήσεις νευρικού, μυοσκελετικού και κυκλοφορικού συστήματος, δέρματος, γυναικολογικών και ιδιαίτερα σε περιπτώσεις ρευματικών και (σπονδυλο-) αρθρικών. Τέλος, η πηλοθεραπεία συνίσταται κυρίως σε δερματικές, αρθρικές και γυναικολογικές παθήσεις.¹⁴

Ωστόσο, η Υδροθεραπεία δεν είναι μια απλή διαδικασία, αλλά αντιθέτως πρέπει να τηρούνται κάποιοι κανόνες πριν, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά την εφαρμογή της. Πιο αναλυτικά, πριν την έναρξη της θεραπείας είναι σκόπιμο να μελετάται η συνύπαρξη άλλων παθήσεων που αποκλείουν ή περιορίζουν

14_Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 28-29

Παθήσεις και Κανόνες Χρήσης

Εικ.8: Η Υδροθεραπεία πρέπει να διέπεται από κανόνες (πηγή: www.ethnos.gr)

την Ιαματική Λουτροθεραπεία όσον αφορά τη διάρκεια, τη θερμοκρασία, τους τρόπους εφαρμογής κ.τ.λ. ή αν ο λουόμενος ακολουθεί κάποια θεραπεία που συνήθως δεν πρέπει να διακόπτεται. Στη συνέχεια, γίνεται η διάγνωση η οποία θα καθορίσει τη διάρκεια, τη θερμοκρασία και τη μορφή της θεραπείας, καθώς και την περιοχή εφαρμογής της (πχ. αυχέννας, μέση κ.τ.λ.). Ακόμα, γίνεται επανεξέταση στη μέση της θεραπείας, που διαρκεί τρεις εβδομάδες, και στο τέλος ο λουόμενος εφοδιάζεται με επιστολή του γιατρού των λουτρών με τις παρατηρήσεις τους για τον θεράποντα γιατρό.¹⁵

Οι διάφορες θεραπείες γίνονται συνήθως το πρωί και διαρκούν λίγα λεπτά μέχρι και μία ώρα ανάλογα με το είδος. Ο λουόμενος ακολουθεί και κάποιες άλλες χρήσιμες συμβουλές που αφορούν την προσωπική του υγιεινή, την έκθεση του στον ήλιο, την σωματική του δραστηριότητα κ.α.

Εικ.9: Ιαματικά Λουτρά στην Αγ. Παρασκευή (πηγή: www.halkidiki.gov.gr)

1.5

Ο Ιαματικός, ή αλλιώς Θεραπευτικός Τουρισμός, ο οποίος ανήκει στην ευρύτερη κατηγορία του Τουρισμού Υγείας¹⁶, βρίσκει ολοένα και πιο πρόσφορο έδαφος τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα και σε ολόκληρη την Ευρώπη. Αποτελεί μία εναλλακτική μορφή τουρισμού, η οποία αποσκοπεί στην ίαση-φροντίδα της σωματικής και ψυχικής υγείας. Το ευρύτερο πεδίο των θεραπευτικών αλλά και προληπτικών εφαρμογών για την υγεία μέσω της χρήσης φυσικών ιαματικών πόρων περιγράφεται με τον όρο Θερμαλισμός.

Ο Θεραπευτικός Τουρισμός έχει ιδιαίτερα σημαντικά οικονομικά πλεονεκτήματα. Είναι η μορφή Τουρισμού που υφίσταται τις λιγότερες αρνητικές επιδράσεις από τυχόν δυσμενείς συγκυρίες και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Σήμερα λειτουργούν πολλά κέντρα Τουρισμού Υγείας στην Κεντρική Ευρώπη, όπως στην Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία, Ελβετία, Αυστρία, Βέλγιο, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Ολλανδία, Φιλανδία και Σουηδία. Επίσης λειτουργούν πολλά

¹⁶ Διακρίνεται σε τρεις τύπους, τον Θεραπευτικό- Ιαματικό, τον Τουρισμό Αναζωογόνησης και τον Τουρισμό Αναπήρων.

Ιαματικός Τουρισμός

τέτοια κέντρα στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης όπου ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί σημαντικό κομμάτι της οικονομίας τους π.χ. Ουγγαρία, Τσεχία, Σλοβακία, Ρουμανία, Ρωσία, Γιουγκοσλαβία και Βουλγαρία.¹⁷

Εικ.10: Ιαματικός Τουρισμός στην Αιδηψό (πηγή: www.ourlife.gr)

Η Ελλάδα είναι πλούσια σε ιαματικές πηγές με νερά που έχουν ποικίλη φυσικοχημική σύσταση και ενδείκνυνται για εφαρμογή στη σύγχρονη φυσική υδροθεραπεία. Σε όλες τις ιαματικές πηγές που λειτουργούν στην Ελλάδα συναντάται μόνο η μορφή της θεραπείας

¹⁵ www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html

¹⁷ www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html

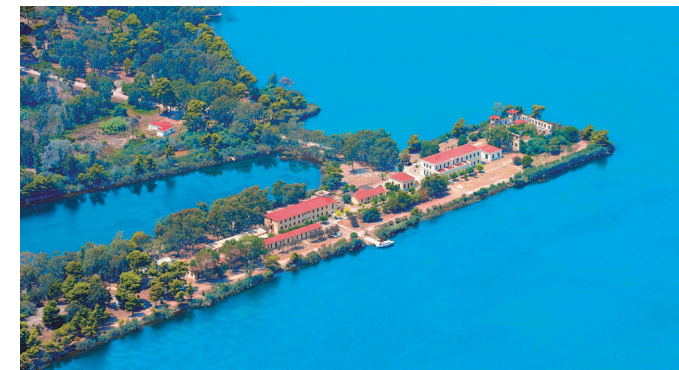
και όχι η προσφορά υπηρεσιών που έχουν σχέση με την αναζωογόνηση του οργανισμού. Δηλαδή, τα κέντρα που λειτουργούν στην Ελλάδα είναι κέντρα ιαματικού τουρισμού και όχι κέντρα τουρισμού υγείας. Οι μορφές υδροθεραπείας που εφαρμόζονται στην Ελλάδα είναι η λουτροθεραπεία, η πηλοθεραπεία, η ποσιθεραπεία και η εισπνοθεραπεία. Η υδροθεραπεία μπορεί να είναι είτε εσωτερική είτε εξωτερική. Σε ορισμένες από τις ιαματικές πηγές στην Ελλάδα, που έχουν σύγχρονο εξοπλισμό εφαρμόζονται και οι νέες μέθοδοι της λουτροθεραπείας όπως καταιονήσεις, υδρομαλάξεις, υδροκινησιοθεραπεία, ασκήσεις γυμναστικής, φυσιοθεραπεία κ.α.¹⁸

Εικ.11: Χάρτης Ιαματικών Πηγών στην Ελλάδα (πηγή: Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, σελ. 7)

1.6

Παραπάνω έγινε λόγος για “Κέντρα Ιαματικού Τουρισμού” ή *Θερμαλιστικά Κέντρα* ή *Λουτροπόλεις*. Με τον όρο αυτό περιγράφεται ο χώρος ή μία ολόκληρη έκταση, η οποία είναι κατάλληλα χωροθετημένη και εξοπλισμένη με τα αναγκαία δίκτυα υποδομής και τις απαραίτητες υπηρεσίες (θεραπευτικές, εξυπηρέτησες κ.λ.π.) και στην οποία έκταση γίνεται εκμετάλλευση των επιτόπιων φυσικών πόρων (νερό, κλίμα κ.λ.π), ώστε ο επισκέπτης να φροντίζει την προσωπική σωματική και ψυχική του υγεία. Στα θερμαλιστικά κέντρα, υιοθετείται μια ευρεία αποδοχή της έννοιας της θεραπείας, όχι μόνο επανορθωτική, ούτε μόνο προληπτική, αλλά βασισμένη σε μία στρατηγική προώθησης της υγείας.

Εικ.12: Λουτρόπολη Καϊάφα (πηγή: www.ethnos.gr)

Λουτρόπολη

Σε ένα λειτουργικό και υγιεινό περιβάλλον, αισθητικά όμορφο, κοινωνικά και ιστορικά πλούσιο, αρμονικό, γαλήνιο και ασφαλές, με ποιότητα στην παροχή υπηρεσιών ο επισκέπτης φροντίζει την προσωπική του υγεία και με ευχαρίστηση πειραματίζεται σε υγιεινές συνθήκες συμπεριφοράς και στάση ζωής. Στην ουσία, ο επισκέπτης ωθείται να υιοθετήσει ενεργητικό ρόλο και να μην είναι απλά και μόνο παθητικός δέκτης θεραπευτικών μεθόδων. Τέλος, στους χώρους αυτούς κρίνονται απαραίτητα η παρουσία γιατρού και εξειδικευμένου προσωπικού.¹⁹

Μείζονος σημασίας για την δημιουργία μίας Λουτρόπολης, συνεπώς, είναι η κατανόηση της οργάνωσης της, οι χώροι της οποίας ομαδοποιούνται σε ενότητες ανάλογα με τον τρόπο λειτουργίας τους. Διακρίνονται, έτσι, σε χώρους θεραπευτικής αγωγής (ομαδική και ατομική θεραπεία) και σε χώρους γενικής εξυπηρέτησης.

¹⁹ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 23

Εικ.13: Οργάνωση των χώρων των Λουτροπόλεων. Παράδειγμα Λουτρόπολης Λαγκαδά (σχέδιο: αποτύπωση Λουτρών Λαγκαδά στα πλαίσια διπλωματικής εργασίας του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΑΠΘ, προσωπική επιπρόσθετη επεξεργασία)

Οι ομαδικοί χώροι θεραπείας περιλαμβάνουν υδροθεραπευτική πισίνα, σάουνα, γυμναστήριο, εγκαταστάσεις ποσιθεραπείας και πηλοθεραπείας, χώροι μασάζ και κινησιοθεραπείας, αρωματοθεραπεία κ.α., αποδυτήρια, ντους, τουαλέτες και τον απαραίτητο τεχνικό εξοπλισμό.

Από την άλλη μεριά οι χώροι ατομικής θεραπείας περιλαμβάνουν ατομικά λουτρά, τα οποία ποικίλουν ανάλογα με το είδος της θεραπείας και τη φυσική κατάσταση του λουόμενου. Τέλος, οι χώροι γενικής εξυπηρέτη-

σης περιλαμβάνουν αίθουσες υποδοχής και αναμονής, εστιατόρια, αναψυκτήρια, καθιστικά, γραφεία διοίκησης, ιατρεία και διάφορους άλλους βοηθητικούς χώρους.

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια οι Λουτροπόλεις καλύπτουν ένα ευρύτερο πλαίσιο αναγκών με αποτέλεσμα να συμπεριλαμβάνουν επιπρόσθετους χώρους. Μερικοί από αυτούς είναι: χώροι διαμονής, αθλητικές εγκαταστάσεις (γήπεδα), χώροι εμπορίου, πάρκα και κήπους.

Εικ.14: από αριστερά και δεξιόστροφα: Τοπικά αγορά στα Λουτρά Αριδαίας (πηγή: www.loutrapozar.net), Κήπος, Πάρκο και Γήπεδα στα Λουτρά Λαγκαδά (πηγή: www.loutralagada.gr)

Ο Σχεδιασμός μίας τέτοιας Λουτρόπολης είναι ένα πολύπλοκο, πολυδιάστατο και χρονοβόρο έργο και απαιτεί μελέτη πολλών και σύνθετων παραγόντων. Στο σχεδιασμό λοιπόν ενός τέτοιου έργου πρέπει να συμμετάσχουν όχι μόνο αρχιτέκτονες και μηχανικοί αλλά κυρίως χωροτάκτες και γιατροί. Έτσι από την σκοπιά ενός χωροτάκτη η θέση της Λουτρόπολης πρέπει να επιλέγεται με βάση το τοπογραφικό του χώρου, τα χαρακτηριστικά του τοπίου και το μέγεθος επιρροής των κλιματολογικών συνθηκών, ενώ το καλαίσθητο και μόνο περιβάλλον δεν θα πρέπει να κάνει μία περιοχή να θεωρείται κατάλληλη για Λουτρόπολη. Ο γιατρός, από την άλλη πλευρά, πρέπει σε κάθε φάση Σχεδιασμού να επισημαίνει τις ανάγκες που πρέπει να καλύψει η Λουτρόπολη και να προσαρμόζεται στις ενδείξεις του ιαματικού αγαθού (νερό ή κλίμα).

Για την Ίδρυση και Λειτουργία μίας Λουτρόπολης απαιτούνται σύνθετες ενέργειες. Με βάση τις ανάγκες κάθε περιοχής εξασφαλίζεται η έκταση, εκπονούνται οι απαραίτητες τεχνικές και οικονομικές μελέτες, εκτελούνται τα έργα και συστήνεται ένας “Φορέας Εκμετάλλευσης”. Για να ανοίξει, όμως, ο δρόμος της σωστής εκμετάλλευσης πρέπει να χρησιμοποιηθούν τα κατάλληλα μέσα, ένα από

τα οποία είναι το Marketing. Τέλος, πραγματοποιείται η υλοποίηση της εγκατάστασης με την βοήθεια κάποιας Χρηματοδότησης.²⁰

Εικ.15: Τοπογραφικό αναγλύφου των Λουτρών Αριδαίας (πηγή: www.loutrapozar.net)

²⁰ www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html

Ιστορική εξέλιξη των Λουτρών

2 ενότητα

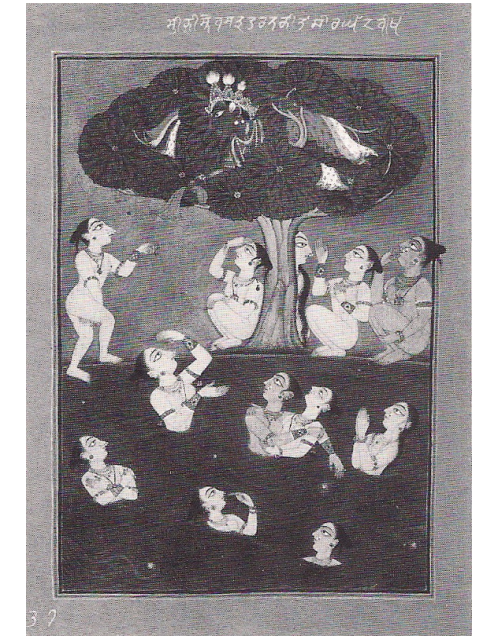
2.1

Από τα βάθη ακόμα της ιστορίας της ανθρωπότητας, το νερό των θερμομεταλλικών πηγών κατέχει ουσιώδη ρόλο. Σε πολλά κείμενα αρχαίων συγγραφέων, μέσα από την περιγραφή των εθίμων και των θρησκευτικών παραδόσεων, διαπιστώνεται πως αρχαίοι λαοί, όπως Πέρσες, Αιγύπτιοι, Ισραηλίτες και Ινδοί, απέδιδαν σε ψυχρές ή θερμές πηγές ιδιαίτερες ιδιότητες.

Ήδη από το 4.500 π.Χ. τα παλάτια των ηγεμόνων της Μεσοποταμίας ήταν εξοπλισμένα με λουτρικούς χώρους, γεγονός που αποδεικνύει ότι η διαδικασία του μπάνιου ανήκε στην καθημερινή ζωή. Επίσης, στο πολιτισμό του Mohenjo-Daro (του σημερινού Πακιστάν), που αρχίζει στο τέλος της 4ης π.Χ. χιλιετηρίδας ή στην αρχή της 3ης, οι ανασκαφές έφεραν στο φως λουτρικές εγκαταστάσεις μέσα σε κατοικίες και ένα μεγάλο ομαδικό λουτήρα (12x7μ. και βάθος 2,5μ.) στο κέντρο της πόλης, ο οποίος πλαισιωνόταν από σειρά κιόνων. Ο λουτήρας αυτός εξυπηρετούσε την υγεία του σώματος και της ψυχής.

Προϊστορική Περίοδος

Ακόμα, το λούσιμο του ανθρώπινου σώματος αποτελεί στοιχείο θρησκευτικής τελετουργίας του ινδουιστικού πολιτισμού και βιώνεται ως σήμερα με το λουτρό στο Γάγγη ποταμό, ενώ στους Ασσυριακούς και Βαβυλωνιακούς πολιτισμούς ο τίτλος του ιατρού ήταν *A-Su*, δηλαδή «γνώστης του νερού».

Εικ.16: Ο θεός Krishna αρπάζει τα ρούχα των λουόμενων γυναικών (πηγή: Ξ.Σκαρπιά-Χόιπελ, *Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική Εξέλιξη των Λουτρών*, σελ. 10)

Τέλος, από βιβλιογραφικές πηγές γνωρίζουμε ότι Γερμανικές και Κέλτικες φυλές αλλά και αρχαίοι Σλαβικοί λαοί θεωρούσαν τα φυσικά νερά και αέρια ως δώρα θεών, γιατί οι άνθρωποι μέσα στις θερμές πηγές, εκτός από το λουτρό καθαριότητας που έπαιρναν, μπορούσαν να θεραπεύουν τις πληγές και τους πόνους τους. Αποτυπώνεται, λοιπόν, μια κατάσταση εξυγιαντικής και εξαγνιστικής δράσης, με μέσο το θερμό νερό, και καταγράφονται τα πρώιμα στάδια μιας θρησκευτικής-ιατρικής επίδοσης. Αξίζει, ακόμη, να σημειωθεί πως τα δημόσια λαϊκά λουτρά συνδέονται με έθιμα ειδωλολατρικής προέλευσης, τα οποία διατηρήθηκαν ως και τον 18ο αι.¹

1_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 9-10

2.2

Τα λουτρά (ψυχρά και θερμά) για τους αρχαίους Έλληνες δεν ήταν μόνο μέσο καθαριότητας αλλά και στοιχείο ιαματικής και θρησκευτικής τελετουργίας, με σαφείς ψυχαγωγικές προεκτάσεις. Τέτοια δείγματα μπορεί να δει κανείς σε ζωγραφικές παραστάσεις ερυθρόμορφων και μελανόμορφων αγγείων.

Εικ.17: Παράσταση γυναικών στο πλύσιμο. Ζωγραφική σε μελανόμορφο αγγείο της Αρχαίας Ελλάδας το 440-430 π.Χ. (πηγή: Ξ. Σκαρπιά-Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 13)

Τα Λουτρά στην Αρχαία Ελλάδα

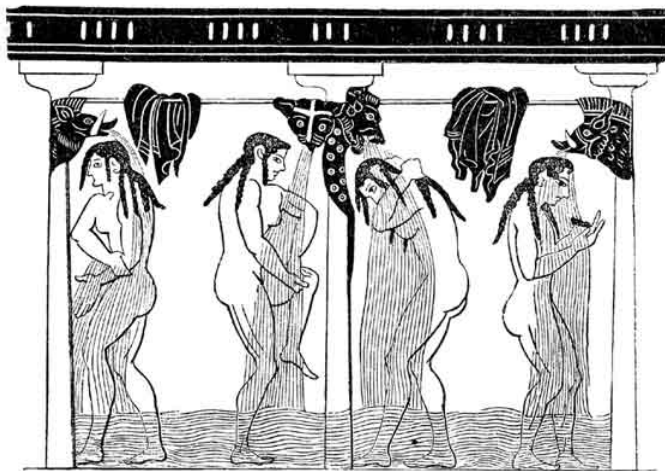
Τα πρώτα δημόσια κτίσματα τα οποία περιλάμβαναν, γύρω στον 5ο αι. π.Χ., εγκαταστάσεις λουτρών, είναι οι χώροι των Γυμνασίων², οι οποίοι αρχικά χωροθετούνταν σε παραθαλάσσιες ή παραποτάμιες περιοχές, για να παίρνουν οι αθλητές τα λουτρά τους πιο εύκολα. Τα πρώτα παραδείγματα λουτρών παρουσίαζαν μία αρκετά πρωτόγονη κατάσταση. Τα ευρήματα ενός τέτοιου λουτρού στους Δελφούς δείχνουν μία ανοιχτή εγκατάσταση χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, ακριβώς κάτω από την αρένα της πάλης.³

Η χρήση των θερμών ή ψυχρών λουτρών ποικίλε ανάλογα με τις εποχές και τις παραδόσεις. Τα θερμά λουτρά περιλάμβαναν εφιδρωτικά λουτρά και ατμόλουτρα, τα οποία προτιμούσαν ιδιαίτερα οι αθλητές, ενώ ως ενδιάμεσο στάδιο υπήρχε και το χλιαρό. Τα αμιγή κρύα λουτρά καθορίστηκαν περισσότερο για θρησκευτικές τελετουργίες και ψυχαγωγικές επιδόσεις. Έτσι, το θερμό λουτρό

2_Χώροι αφιερωμένοι στη σωματική άσκηση

3_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 13

διατηρήθηκε στους δημόσιους λουτρώνες, που ονομαζόταν *Βαλανεία*, ενώ το ψυχρό στις παλαιότερες και τα Γυμνάσια.

Εικ.18: Αναπαράσταση λουτρού αθλητών (πηγή: www.mlahanas.de)

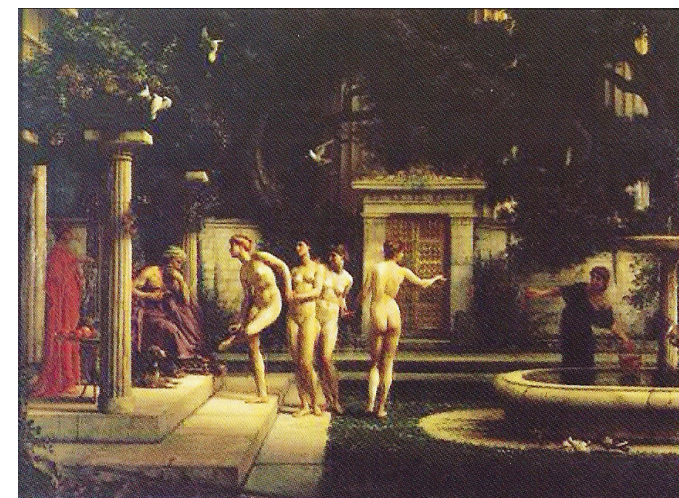
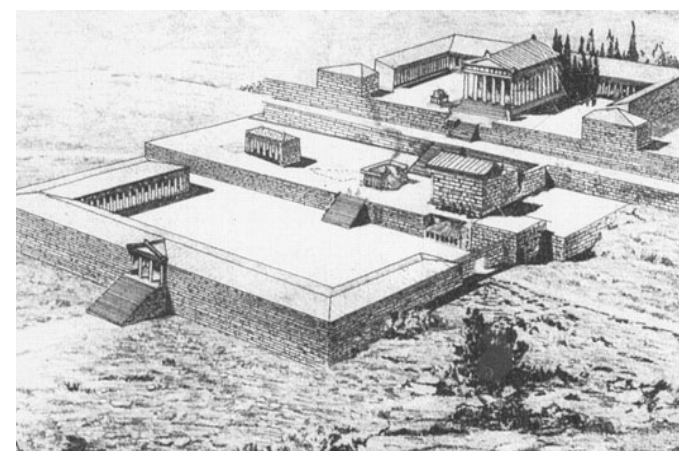
Βασικός παράγοντας που βοήθησε στην πλήρη επικράτηση των θερμών λουτρών και στην εξέλιξη τους σε κτιριολογικό τύπο είναι και η ενασχόληση μερικών Ελλήνων ιατρών, ιστορικών και γεωγράφων με το φυσικό φαινόμενο των ζεστών και κρύων πηγών.⁴ Η έρευνά τους είχε ως επακόλουθο την ενίσχυση των λουτρών, τον εντοπισμό της λειτουργίας τους ως ψυχοσωματικού βοηθήματος και τον προσδιορισμό της συστηματικής λου-

⁴ www.history-pages.blogspot.gr/2012/02/15.html

τρικής χρήσης, η οποία αρχικά χαρακτηρίστηκε ως δημιουργήμα της φύσης, δηλαδή ως δώρο θεών, και κατά προέκταση ως μέσο ιατρικής θεραπείας.

Τον 6ο και 5ο π.Χ. αι. η ιατρική τέχνη ασκούνταν στα Ασκληπιεία, τα οποία λειτουργούσαν ως χώροι λατρείας και ως θεραπευτικά κέντρα. Τα περισσότερα Ασκληπιεία χτίζονταν κοντά σε ιαματικές θερμοπηγές, σε ποτάμια, σε ψυχρές πηγές, ή κοντά στη θάλασσα. Το πρώτο ιατρικό μέτρο που εφαρμόζονταν στους επισκέπτες των Ασκληπιείων ήταν το λουτρό με διάφορες μορφές για τον καθαρισμό των αρρώστων-προσκυνητών. Έτσι σιγά σιγά δημιουργήθηκαν μεγάλες εγκαταστάσεις κοντά στα Ασκληπιεία, όπου, εκτός από το λουτρό, επιβαλλόταν και η δίαιτα με όλα τα απαραίτητα ψυχολογικά μέσα, τα οποία αναφέρονταν στην εμφάνιση του θεού στους ασθενείς.

Ο ιστορικός Ηρόδοτος (484-410 π.Χ.), ο οποίος θεωρείται ο πρώτος ερευνητής των ιαματικών πηγών, είχε κάνει σημαντικές παρατηρήσεις για τη λουτροθεραπεία, οι οποίες είναι ιατρικά αποδεκτές μέχρι και σήμερα. Άλλος πιο σημαντικός ερευνητής των θερμών ιαματικών λουτρών είναι ο Ιπποκράτης (460-377 π.Χ.), που θεωρείται πατέρας της

Εικ.19: πάνω: Αναπαράσταση Ασκληπιείου στην Κώ (πηγή: www.kosisland.gr)

Εικ.20: κάτω: Αναπαράσταση σε ζωγραφικό πίνακα της διαδικασίας του λουτρού ως το πρώτο ιατρικό μέτρο στους επισκέπτες των Ασκληπιείων για τον καθαρισμό των αρρώστων προσκυνητών (πηγή: *Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις*, σελ. 13)

λουτροθεραπείας, όπως αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Ο ίδιος ταξινόμησε ορισμένες παθήσεις και επιχείρησε να καθορίσει τις επιδράσεις των ψυχρών και θερμών λουτρών. Είχε παρατηρήσει τη διεγερτική και τονωτική επίδραση του θερμού μεταλλικού νερού στον ανθρώπινο οργανισμό, καθώς επίσης και τη χημική δράση των μετάλλων.⁵

Οι λουτρικές εγκαταστάσεις δημόσιας χρήσης περιλάμβαναν τρεις ενότητες χώρων:

- 1. Ο πρώτος χώρος**, αποτελείται από μια μικρή τετράγωνη ορθογώνια αίθουσα με τετράγωνη δεξαμενή νερού για τα *ψυχρά λουτρά*
- 2. Ο δεύτερος χώρος**, αποτελείται από μια κυκλική αίθουσα με οκτώ λεκάνες σε κύκλο και ένα χάλκινο λέβητα στη μέση για τα *χλιαρά λουτρά*
- 3. Ο τρίτος χώρος** έχει κυκλικό σχήμα με δεκαεπτά θέσεις λουομένων για τα *θερμά λουτρά*.

Η επιστέγαση όλων αυτών των χώρων ήταν κωνική με σπή στη μέση.

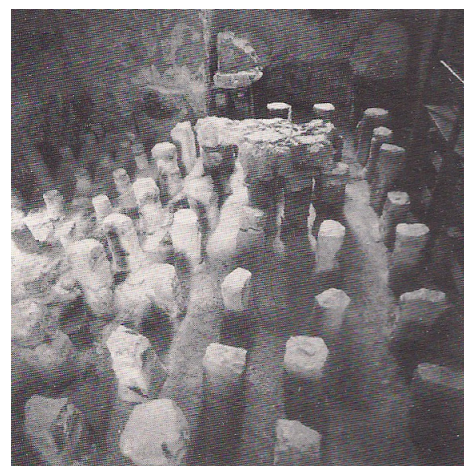
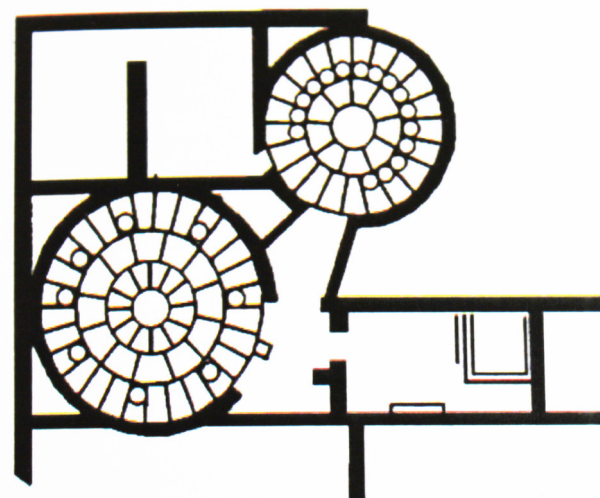
⁵ Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, *Λουτροθεραπεία και Αναψυχή*, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 14

Ακόμα, περιλάμβαναν και δευτερεύοντες χώρους, όπως είναι:

- το αποδυτήριο (χώρος για τα ιμάτια)
- το εφηβείο (χώρος άσκησης των εφήβων)
- το βαλανείο (χώρος λουτρών με τους 'παραχύτες-βαλανείς')
- το πυριατύριο (θερμαινόμενος χώρος για την εφίδρωση των λουόμενων)
- και το αλειπτύριο (χώρος για την επάλειψη του σώματος με αρωματικά έλαια).⁶

Η αρχιτεκτονική σύλληψη των Αρχαίων Ελλήνων (π.χ. στην κατασκευή των θερμών λουτρών) υπολείπεται των μεταγενέστερων ελληνιστικών και ρωμαϊκών, παρόλο που η εξέλιξη των τελευταίων βασίζεται στην ελληνική παράδοση, όπως θα δούμε παρακάτω. Η Ελληνική αρχαιότητα που επικράτησε και υπό τη ρωμαϊκή κυριαρχία πολλούς αιώνες αργότερα μετέδωσε τους κτιριολογικούς τύπους αλλά και την εφεύρεση του συστήματος υποδαπέδιας θέρμανσης με ζεστό αέρα, το οποίο τελειοποιήθηκε από τους Ρωμαίους μετέπειτα.

⁶ Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 15

Εικ.21: πάνω: Κάτοψη αρχαίου Ελληνικού Λουτρού. Ο πρώτος, ο δεύτερος και ο τρίτος χώρος (πηγή: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 15)

Εικ.22: κάτω: Υπολείμματα Υπόκαυστου συστήματος στη Masada. (πηγή: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 16)

2.3

Όπως προαναφέραμε οι Ρωμαίοι υιοθέτησαν και τελειοποίησαν την ιδέα των λουτρών από τους Έλληνες. Για να περιγράψουν τις λουτρικές εγκαταστάσεις χρησιμοποίησαν την ελληνική λέξη 'θέρμες', οι οποίες περιλάμβαναν όλους τους τρόπους εφαρμογής των νερών, σε χλιαρά, ζεστά και ψυχρά λουτρά, όπως και χώρους για ξεκούραση και ψυχαγωγία.

Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες θεωρούσαν απολύτως αναγκαία την κατασκευή ενός λουτρικού συγκροτήματος, το οποίο συνήθως έπαιρνε το όνομά τους. Έτσι, οι πρώτες θέρμες που κτίστηκαν προς δόξαν των αυτοκρατόρων είναι του Μάρκου Βεσπασιανού Αγρίππα και του Τίτου (25 και 12 π.Χ.). Στην περίοδο του Μάρκου Βεσπασιανού Αγρίππα (62-12 π.Χ.) υπήρχαν 170 δημόσια λουτρά. Η μεγάλη ανάπτυξη των λουτρών σημειώνεται την εποχή των αυτοκρατόρων, τον 1ο αι. π.Χ. Το σύνολο των δημόσιων και ιδιωτικών λουτρών της Ρώμης την περίοδο του Διοκλητιανού ξεπερνούσε τα οκτακόσια.⁷

⁷ Περιηγητικός Οδηγός, Τα Λουτρά της Ελλάδας, Εκδόσεις Κα-

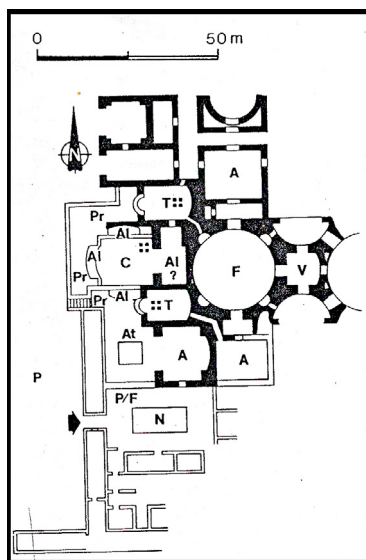
Τα ρωμαϊκά Λουτρά

Στη ρωμαϊκή περίοδο, τα λουτρά ενσωματώθηκαν απόλυτα στις κοινωνικές δραστηριότητες και σε συνδυασμό με άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις, αποτέλεσαν ιδιαίτερο τμήμα των κτηριακών και των πολεοδομικών συγκροτημάτων. Τα κτίσματα αυτά πλαισιώνονταν και με άλλους κτιριακούς τύπους, όπως αρένες, θέατρα, αίθουσες συγκεντρώσεων, μαγαζιά για την εξυπηρέτηση των λουόμενων, χώρους ημιστεγασμένους κατάλληλους για φιλοσοφικές συζητήσεις και για περιπάτους με ημιυπαίθριες κόγχες για στάση και ξεκούραση των χρηστών, για διάβασμα, για πολιτικές ομιλίες αλλά και για συνομωσίες και ελευθεριότητες, που είναι γνωστές ως ρωμαϊκά λουτρικά όργια.

Όσον αφορά την τυπολογία τους οι λουτρικές εγκαταστάσεις χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες:

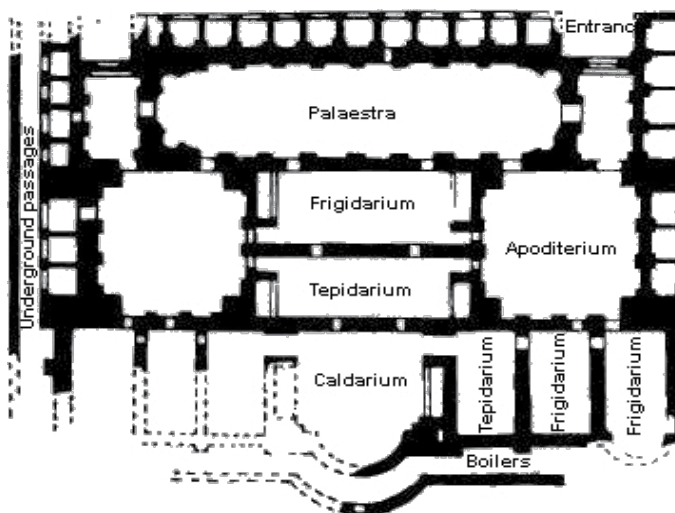
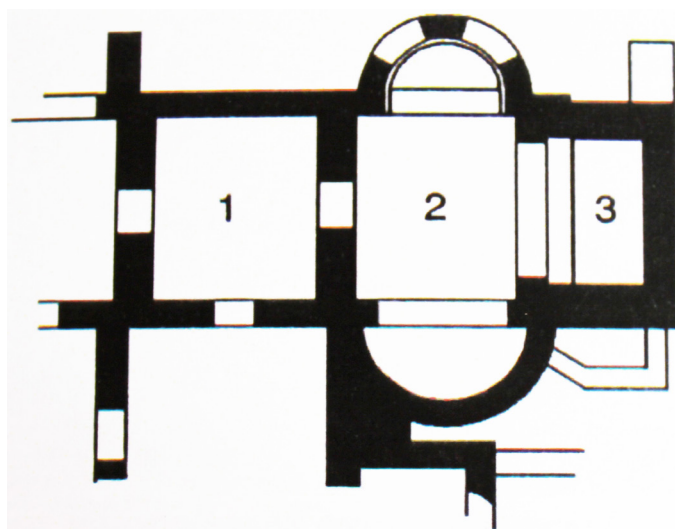
1. **Aquae**, θερμά λουτρά
2. **Balnae**, λουτρά από πηγές πόσιμου νερού

στανιώτη, Αθήνα 2001, σελ. 20

Εικ.23: πάνω: Κάτοψη του συγκροτήματος των Θερμών Αγκρίππα (πηγή: www.wikipedia.org)

Εικ.24: κάτω: Άποψη εσωτερικού χώρου των Θερμών του Διοκλητιανού (πηγή: www.crystalinks.com)

Εικ.25: πάνω: Κάτοψη ρωμαϊκής θέρμης στην Ολυμπία. Η τριπλή διαίρεση των χώρων λούσεως. (πηγή: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, *Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών*, σελ. 21)

Εικ.26: κάτω: Η οργάνωση των χώρων σε ρωμαϊκό συγκρότημα θερμών (πηγή: www.varna.info.bg)

3. **Therme**, (κατά τον Αγκρίππα) δημόσια συγκροτήματα λουτρών με θερμά νερά, στη βάση των ελληνικών πρότυπων λουτρών με χώρους για άθληση και συζήτηση.⁸

Στην αρχιτεκτονική σύνθεσή τους τα λουτρικά συγκροτήματα ακολουθούσαν την τριπλή διαίρεση των χώρων λούσεως, όπως και τα λουτρά της αρχαίας Ελλάδας, αλλά με διαφορετική διαστασιολόγηση και έμφαση στον προσανατολισμό. Τα διαμερίσματα αυτά είναι:

1. **Calidarium**, κυκλικός χώρος θερμού λουτρού με σφαιρικό θόλο. Σχεδιάζονται με νοτιοδυτική κατεύθυνση για να έχουν πλήρη την ηλιακή ενέργεια. Ακόμα, βρίσκονται πάντα κοντά στους χώρους θέρμανσης.
2. **Tapidarium**, ορθογωνικός χώρος λουτρού με σταυροθόλια και χλιαρή θερμοκρασία. Σχεδιάζονται στα ενδιάμεσα τμήματα.
3. **Frigitarium**, χώρος κρύου λουτρού με δεξαμενή κολύμβησης. Σχεδιάζονται με βορειοανατολικό προσανατολισμό.

8_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, *Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 20

Άλλοι δευτερεύοντες χώροι των συγκροτημάτων είναι:

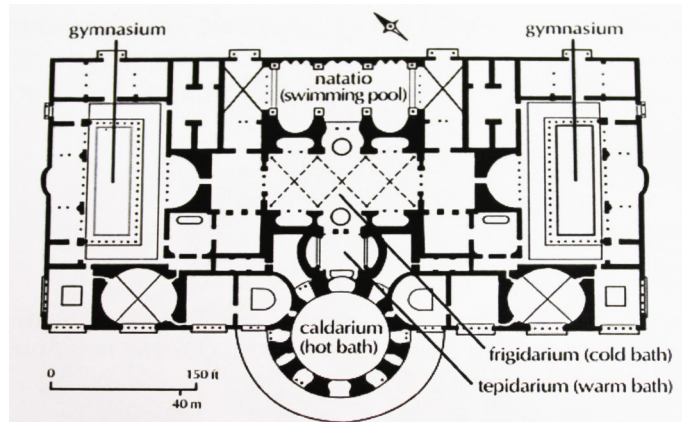
- *Apoduteria*, αποδυτήρια ανδρών και γυναικών
- *Palestra*, γυμναστήριο
- *Heliokamin*, χώροι ηλιασμού
- *Sudatoria*, ιδρωτήρια με ρεύμα θερμού αέρα
- *Elaeotherium Aipterium*, χώρος για επίλειψη με αρωματικά έλαια⁹

Η οργάνωση των χώρων γινόταν με την τοποθέτηση των κύριων αιθουσών κατά μήκος ενός άξονα, που αποτελούσε το κεντρικό πυρήνα του συγκροτήματος, ενώ οι λοιποί βοηθητικοί χώροι τοποθετούνταν στις δύο πλευρές του, σχηματίζοντας δύο συμμετρικές πτέρυγες. Οι επισκέπτες ακολουθούσαν κυκλική πορεία περνώντας από τους κύριους στους δευτερεύοντες χώρους.¹⁰

Οι χώροι σχεδιάζονταν σε τέτοια κλίμακα, ώστε να χαρακτηρίζονται ως υπερμεγέθεις κατασκευές. Επιπλέον, οι θέρμες αυτές διακρίνονται για τη ποικιλία χρήσης οικοδομικών

9_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, *Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 25

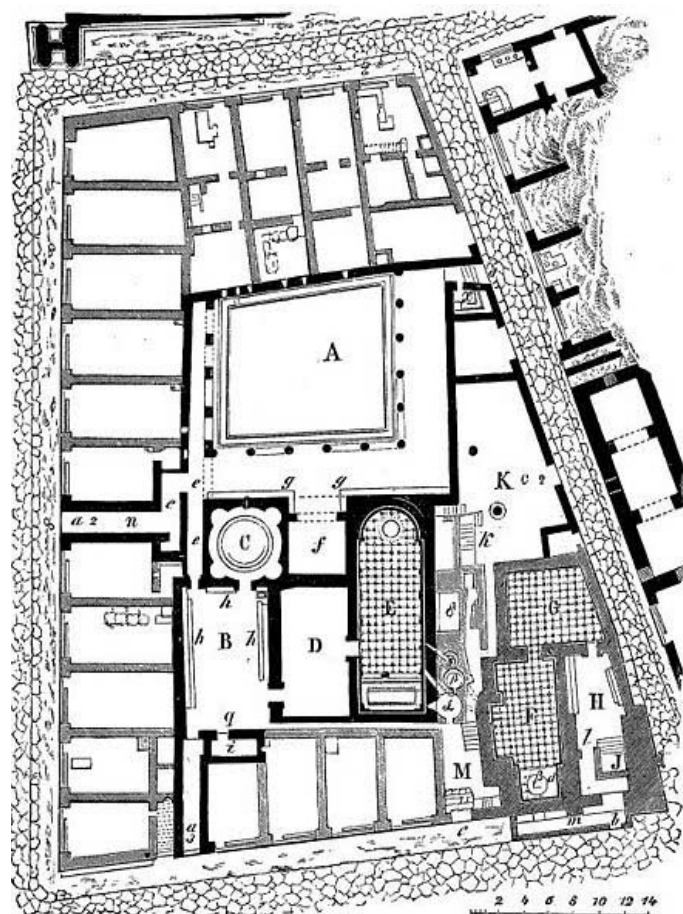
10_Ελένη Κανετάκη, *Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο*, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 24

Εικ.27: πάνω: Κάτοψη των Θερμών Καρακάλλα (πηγή: www.tronchin.com)

Εικ.28: κάτω αριστερά: Άποψη του εσωτερικού ψώρου των Θερμών Καρακάλλα. Ζωγραφικός πίνακας (πηγή: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 23)

Εικ.29: κάτω δεξιά: Αναπαράσταση του χλιαρού λουτρού (tepidarium) των Θερμών Καρακάλλα, 1890 (πηγή: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 24)

Plan of the Old Baths at Pompeii. (Overbeck.)

Εικ.30: Κάτοψη συγκροτήματος ρωμαϊκών θερμών στην Πομπηία. Υπερμεγέθεις κλίμακα και μνημειακότητα. (πηγή: www.crystalinks.com)

υλικών, τη συμμετρική διάταξη των χώρων και την έντονη μνημειακότητα του συνόλου των αρχιτεκτονικών στοιχείων. Κατασκεύαζαν μεγάλα τοξωτά ανοίγματα, περίστυλες στοές, θόλους, αψίδες και κόγχες. Το συγκρότημα διέθετε επιπλέον σφαιριστήρια για τους εφήβους, βιβλιοθήκες αλλά και αίθουσες συγκεντρώσεων, κήπους και δρόμους περιπάτου. Τα υπόγεια περιελάμβαναν επίσης στοές, διαδρόμους, αίθουσες προσωπικού και χώρους μηχανημάτων θέρμανσης.

Έτσι, στο διάστημα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας χτίστηκαν πολλές θερμές για ομαδικά λουτρά, από τις οποίες μερικές είχαν χωρητικότητα πάνω από 1500 άτομα και με 3000 μαρμάρινες ατομικές μπανιέρες. Οι περισσότερες θερμές, χωρίς αυτό να μπορεί να εδραιωθεί, χωρίζονταν σε συμμετρικά διαμερίσματα για άνδρες και για γυναίκες, είχαν όμως κοινούς χώρους υποκαύστων. Το σύστημα αυτό ήταν ένα είδος κεντρικής θέρμανσης, όπου θερμός αέρας κυκλοφορούσε κάτω από το πλακόστρωτο, ανάμεσα από τα αντιστύλια που το υποβάσταζαν. Αποτελούσε, δηλαδή, ένα υποδαπέδιο και ενδοτοιχίο σύστημα θέρμανσης χάρις στο ζεστό αέρα που παρήγαγε η καύση του ξύλου.¹¹

¹¹ Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 25

Ας σημειωθεί ότι, ενώ κατά τους χρόνους της δημοκρατίας τα λουτρά ήταν ξεχωριστά για άνδρες και γυναίκες ή επιλεγόταν διαφορετικό ωράριο χρήσης, κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους υιοθετούνται τα μικτά μπάνια, όπως άλλωστε και στην αρχαία Ελλάδα.

Οι υπηρεσίες που διέθεταν τα λουτρά ήταν απεριόριστα πολλές: μασάζ, αποτριχώσεις, κομμώσεις, περιποίηση άκρων, αισθητική προσώπου και σώματος. Πολλές από αυτές τις εξυπηρετήσεις τις πρόσφεραν οι δούλοι που έφεραν μαζί τους και οι οποίοι έπρεπε να φυλάγουν τα ενδύματα και τα κοσμήματα των αφεντικών τους από τους κλέφτες. Όλα τα λουτρικά είδη (πετσέτες, πούδρες, αρωματικά έλαια), τα έφεραν μαζί τους ή μπορούσαν να τα προμηθευτούν από τα μαγαζιά του λουτρικού συγκροτήματος.

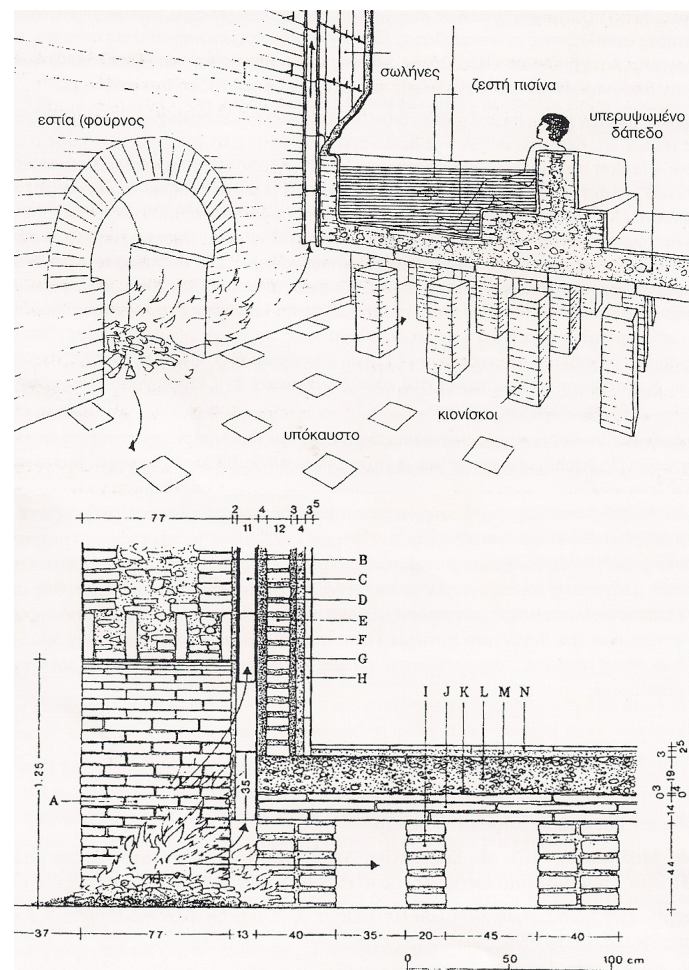
Από τα παραπάνω, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι οι Έλληνες θεμελίωσαν πρώτοι τα θερμά λουτρά και την πιθανή θεραπεία μέσω αυτών, με κύριο στόχο την εξυπηρέτηση των πολιτών. Κατόπιν οι Ρωμαίοι υιοθέτησαν και συστηματοποίησαν τον κτιριολογικό τύπο, διατηρώντας την ίδια περίπου αντίληψη για την ψυχική και σωματική λειτουργία του οργανισμού και την επίδραση των λουτρών. Η διάδοση τη 'λουτρο-θεραπευτικής

ιδέας' και η κατασκευή των πολύπλοκων θερμών λουτρικών εγκαταστάσεων μεγάλης κλίμακας καλλιεργήθηκε σε ανώτερο επίπεδο παροχής υπηρεσιών και προήγαγε το φαινόμενο σε πολιτιστική απαίτηση των ρωμαϊκών κοινωνιών.¹²

Εικ.32: Απομεινάρια υπόκαυστο συστήματος σε ρωμαϊκές θέρμες (πηγή: www.wikipedia.com)

12_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 21-25

Εικ.31: Η λειτουργία των υπόκαυστων στις ρωμαϊκές θέρμες (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 26)

2.4

Για τα χρονικά όρια του Μεσαίωνα δεν υπάρχει ομοφωνία των ιστορικών. Πολλοί από αυτούς τοποθετούν την περίοδο από την παρακμή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας έως την πτώση της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Με τη μετανάστευση των λαών 375-911 μ.Χ. το πολιτιστικό φαινόμενο της λουτρικής λειτουργίας παρακμάζει ολοκληρωτικά. Τα κτίρια των λουτρών ερημώνονται ή αλλάζει η χρήση τους, ενώ παραμένουν μόνο κάποια μεμονωμένα κτίρια για ατμόλουτρα, χρησιμοποιώντας μάλιστα το σύστημα υπόκαυστης εγκατάστασης.

Έτσι, για τους περισσότερους πολίτες, με εξαίρεση τους εύπορους, επικρατούσε μια κατάσταση αλουσίας, που συνοδευόταν από γενική έλλειψη νερού, δεδομένου ότι οι μεσαιωνικές πόλεις στερούνταν όχι μόνο υδρολογικών ταμιευτήρων αλλά και υγειονομικών εγκαταστάσεων. Το θέμα της καθαριότητας διεκπεραιωνόταν αποκλειστικά κατά περιόδους σε ομαδικά λουτρά.¹³

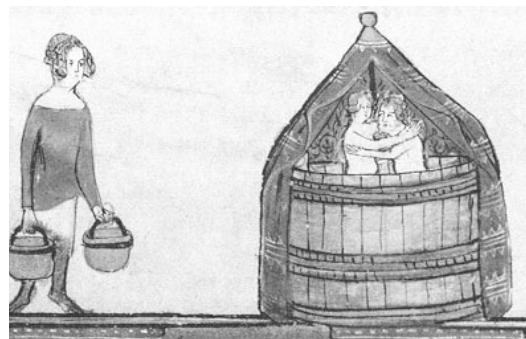
13_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 29-30

Τα Λουτρά στο Μεσαίωνα

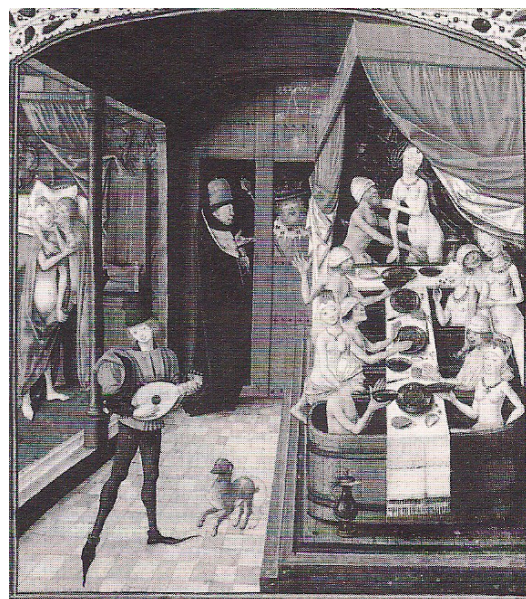
Από τον 12ο και 13ο αι., ωστόσο, η λουτροθεραπεία αποκτά πιο σημαντική θέση στο κοινωνικό σύνολο σε πλήρη αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο. Τότε, εγκαινιάζεται ένα νέο είδος επιδρωτικού μπάνιου με ζεστό αέρα, που έμοιαζε με τη σημερινή σάουνα.

Στην αρχιτεκτονική τους σύνθεση, αρχικά, στήνονταν κοντά στις πηγές ξύλινοι λουτήρες, οι οποίοι αργότερα μετατρέπονταν σε πισίνες με υποτυπώδη στέγαστρα. Στις νότιες χώρες, κοντά στις πηγές, στήνονταν επίσης πρόχειρες μικρές λουτρικές ενότητες μέσα σε σκηνές και διευθύνονταν από συγκεκριμένα πρόσωπα, τους λουτρονόμους. Αυτές, είναι και τα πρώτα δείγματα λουτρών που δείχνουν την τάση αναβίωσης των λουτρικών δραστηριοτήτων.

Αλλά και στις κεντρικές ευρωπαϊκές χώρες, τα λουτρά αρχίζουν να παίζουν προσδιοριστικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των πολιτών, δοκιμάζοντας μάλιστα καινοτομίες, όπως η δωρεάν παροχή του λουτρού. Η ιδέα αυτή στη συνέχεια κατοχυρώθηκε από τους ηγεμόνες οι οποίοι μετέτρεψαν τους χώρους

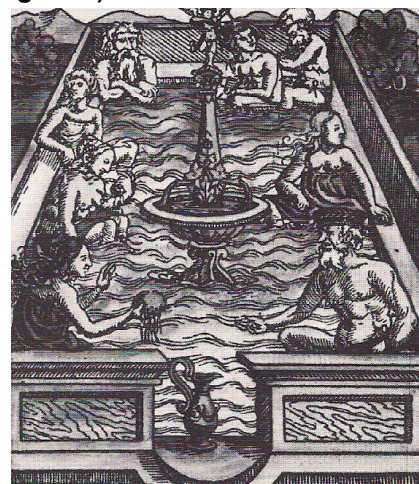
Εικ.33: Ξύλινος λουτήρας μέσα σε σκηνή και ο λουτρονόμος. Η πρώτη μορφή λουτρικής εγκατάστασης την περίοδο του Μεσαίωνα. (πηγή: www.larsdatter.com)

Εικ.34: Μινιατούρες Βουργουνδικών Λουτρών του Balelius Maximus, 1470. (πηγή: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 33)

Εικ.35: Η λουτρική διαδικασία την περίοδο του Μεσαίωνα (πηγή: www.destrier.hubpages.com/historyofbathing.html)

Εικ.36: Coradus Gesnerus. Το Ιερό Λουτρό των πτωχών και των ασθενών. Ξυλογραφία από το σύγγραμμα "De Thermis Germanicis", 1553. (πηγή: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 31)

αυτούς σε κοινωνικό άσυλο για τους πολίτες, οι οποίοι απολάμβαναν το προνόμιο αυτό αλόγιστα. Έτσι, πολλαπλασιάστηκαν οι δερματικές παθήσεις, τα εξανθήματα με το ζεστό νερό χειροτέρευαν, ενώ, παράλληλα με την ανακάλυψη της νότιας Αμερικής, μεταφέρθηκε από Ισπανούς στρατιώτες και η ασθένεια της σύφιλης, η οποία εξαπλώθηκε με εκπληκτική ταχύτητα. Η αρρώστια αυτή ήταν ίσως και το μοναδικό ανασταλτικό μέσο που, σταδιακά, αποδυνάμωσε μερικώς την λειτουργία των λουτρών, τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως θετικό μέσο διάδοσης.¹⁴

Με την ενδυνάμωση ωστόσο της αστικής τάξης, στα τέλη του 14ου αιώνα, τα λουτρά αναβιώνουν και αποκτούν οργανωμένη διεύθυνση από ένα κοινώς αποδεκτό πρόσωπο. Από τον αιώνα αυτό αρχίζει η ίδρυση των λουτρικών κέντρων κούρας. Οι βασιλείς και οι ηγεμόνες, προκειμένου να αλλάξουν περιβάλλον, άρχισαν να ταξιδεύουν με την αυλή τους, για να φτάσουν στα μέρη εκείνα όπου ανέβλυζαν φυσικές πηγές.

Έτσι, το δημόσιο λουτρό επειδή επηρέαζε σε μεγάλο βαθμό τη ζωή των πολιτών, προσδί-

¹⁴ Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 30-31

Εικ.37: Σκηνές από μεσαιωνικό λουτρό (πηγή: www.englishhistoryautohors.blogspot.gr)

δοντας ιδιαίτερο χαρακτήρα κοινωνικότητας, δεν ανεστάλη η ανάπτυξή του, αντίθετα παρατηρείται απροσδόκητη αύξηση των ιαματικών εγκαταστάσεων στις υπό σχηματισμό λουτροπόλεις. Η αύξηση αυτή συντέλεσε στην ιστορική διασφάλιση της συνέχισης των λουτρών στους επόμενους αιώνες.

Εικ.38: Σκηνή από μεσαιωνικά λουτρά (πηγή: www.medievalists.net)

2.5

Την περίοδο αυτή οι πεπιοθήσεις του Χριστιανισμού βρίσκονται στον αντίποδα της λουτροθεραπείας όχι μόνο τον Ιαματικής αλλά και κάθε είδους καθαριότητας. Τον 2ο αι. μ.Χ. αμφισβητείται η ύπαρξη των λουτρών και η λουτρική διαδικασία δέχεται αυστηρή κριτική. Μάλιστα, οι εκκλησιαστικοί πατέρες στιγματίζουν τα λουτρά των εθνικών και φτάνουν στην υπερβολή της αλουσίας, ώστε η ρυπαρότητα να θεωρείται αρετή και ευλάβεια για τους πιστούς. Παρόλα αυτά με την μεταφορά της έδρας στην Κωνσταντινούπολη αλλά και την βαθιά ριζωμένη λουτρική διαδικασία τα λουτρά αναβιώνουν την αίγλη των ρωμαϊκών προτύπων. Η Εκκλησία εν τέλει υιοθετεί την χρήση τους, με πολλά μάλιστα μοναστήρια να περιλαμβάνουν και να παρέχουν στους πολίτες τις λουτρικές εγκαταστάσεις έναντι αμοιβής ως οικονομική ενίσχυση.¹⁵

Από όσα αναφέρθηκαν, θεωρείται ότι στην βυζαντινή περίοδο, η χρήση των λουτρών είχε τόσο οπαδούς όσο και αρνητές. Αυτό

¹⁵_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 37-38

Τα Βυζαντινα Λουτρά

ωστόσο, δεν εμπόδισε την ανέγερση λουτρικών εγκαταστάσεων, τα γνωστά **βαλανεία** (ή κατά τους βυζαντινούς, λούσμα)¹⁶ οι οποίες διακρίνονταν στις εξής κατηγορίες:

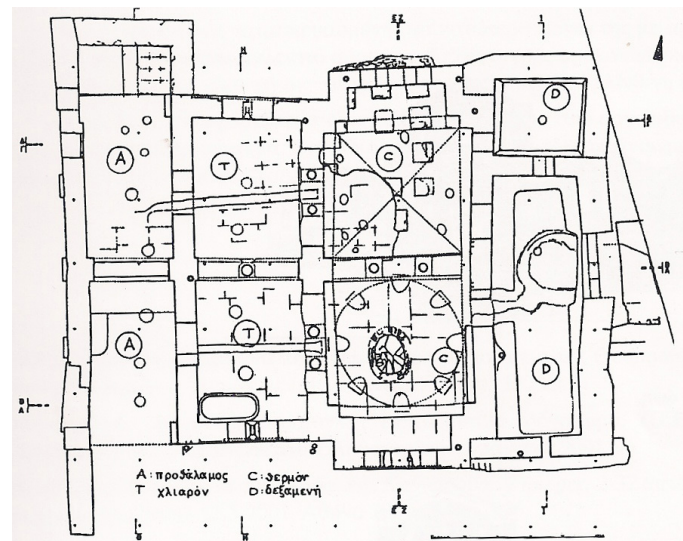
- Τα *δημόσια λουτρά*, που προορίζονταν κυρίως για άπορους πολίτες και τη δαπάνη τους αναλάμβανε η πολιτεία ή χορηγούνταν από πλούσιους ιδιώτες. Τα λουτρά αυτά χωροθετούνταν στα κέντρα των πόλεων.
- Τα *ιδιωτικά λουτρά*, όπου χρησιμοποιούνταν από εύπορους και χωροθετούνταν κυρίως στους κήπους αλλά και στα δωμάτια των κατοικιών τους.
- Τα *θεραπευτικά λουτρά*, που κτίζονταν σε προάστια και σε περιοχές όπου υπήρχαν θερμές πηγές.
- Τα *μοναστηριακά λουτρά*, όπου γίνονταν χρήση θερμού ιαματικού νερού και διετίθεντο σε ασθενείς έναντι αμοιβής.

Τα βυζαντινά λουτρά έχουν ανάλογη τυπολογία με τις μικρές ρωμαϊκές θέρμες. Έτσι διακρίνεται η τριπλή διαμερισματοποίηση:

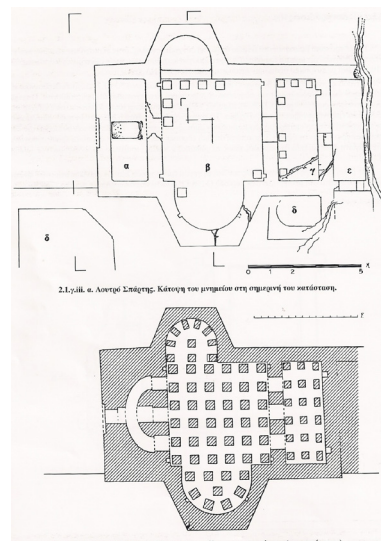
¹⁶_Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 27

Εικ.39: Κάτοψη των Λουτρών Παραμυθιάς (πηγή: www.paramythia-online.gr)

Εικ.40: Κάτοψη του Λουτρού Κουλέ Καφέ στην Θεσσαλονίκη (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 29)

Εικ.41: Λουτρό Σπάρτης. Κάτοψη ισογείου και στη στάθμη των υποκαύστων (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 34)

τον πρώτον οίκον (ψυχρολούσιον) - **Cellam Frigitarium**, τον μέσον οίκον (χλιαροψύχριον) - **Cellam Tepidarium** και τον τρίτον οίκον (θερμόν) - **Cellam Calderiam**.¹⁷

Ο εξοπλισμός των λουτρικών εγκαταστάσεων περιλάμβανε τα εξής:

- το χάλκωμα ή χαλκίον: δοχείο στο οποίο θερμαινόταν το νερό πάνω σε πυρίμαχα τούβλα
- τον κάδο, καδίων, σίτλα: δοχείο με το οποίο χυνόταν το νερό στον λουόμενο
- το βαρέλλιον ή βούτις: δοχείο στο οποίο αποθηκεύονταν νερό
- το πύελο ή ασάρινθο ή μάκρα ή εμβατή: λουτήρας με αρκετό βάθος, ώστε να καλύπτεται ο λουόμενος
- τη θερμορρόη: κρουνός με σχήμα κεφαλής ζώου ή ανθρώπου
- τη κλάπαι ή σκάμνα: ξύλινα βάρθρα για να κάθονται οι λουόμενοι
- τα ψάθια: σανίδες για να περπατούν οι λουόμενοι και να μην πατούν στο δάπεδο.

Επίσης, γνωστά λουτρικά αντικείμενα θεωρούνταν το **ξύστρον** ή **ξύστρα**, τα **προσόψια** και **υφάσματα** που περιτύλιγαν το σώμα, τα

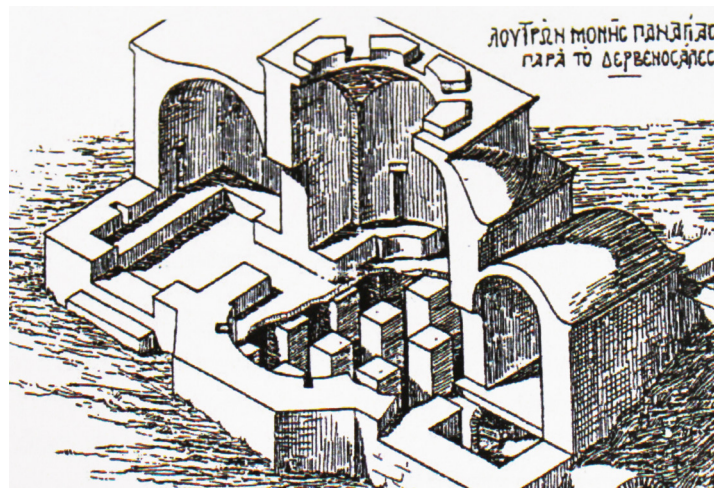
17_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 38-39

διάφορα δοχεία αρωματικών ελαίων, οι μυροθήκες, καθώς και κλινοσκεπάσματα.

Ακόμα, το προσωπικό που εξυπηρετούσε το λουτρικό συγκρότημα ήταν το εξής:

- ο βαλανεύς ή βαλανευτής: ο διευθύνων τα λουτρά
- ο εγκαύστης ή καμινάρης: κατώτερος υπάλληλος που άναβε το καμίνι του λουτρο
- ο περιχύτης ή παραχύτης ή λουτράρης ή λούστης: κατώτερος υπάλληλος που περιέλουε και απόπλυνε λουόμενο και άδειαζε τα απόνερα
- ο εμβατάριος: κατώτερος υπάλληλος, υπεύθυνος της εμβατής
- ο πρωτεμβατάριος: υπεύθυνος του βασιλικού λουτρού
- οι καψάριοι ή βαστακταί: αυτοί που μετέφεραν και φύλαγαν τα λουτρικά είδη(στα βασιλικά λουτρά)

Η διαδικασία του λουτρού τη βυζαντινή περίοδο διέφερε από τη ρωμαϊκή. Εκτός από τους κύριους χώρους που προορίζονταν για το λούσιμο, και τους βοηθητικούς χώρους υγιεινής, υπήρχαν και τα περίπτερα που οδηγούσαν στα αποδυτήρια όπου οι λουόμενοι έδιναν τα ενδύματά τους, τα οποία φύλαγαν κατώτεροι υπάλληλοι. Οι λουόμενοι

Εικ.42: πάνω: Αξονομετρική τομή του μοναστηριακού λουτρού της Μονής Παναγίας Δερβενοσάλεσι (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 37)
Εικ.43: κάτω: Συγκρότημα Βυζαντινών Λουτρών Εφέσου (πηγή: www.oeaw.ac.at)

Εικ.44: πάνω: Βυζαντινός Λουτήρας Λαγκαδά (πηγή: www.loutralagada.gr)
Εικ.45: κάτω: Βυζαντινός Λουτήρας Απολλωνίας (πηγή: www.apollonia-spa.gr)

πριν από το θερμό λουτρό αλείφονταν με έλαια ή άλλες αρωματικές ουσίες, προκειμένου να φυλάξουν το δέρμα τους. Περιχύνονταν με χλιαρό νερό και έπειτα περνούσαν στο θερμό επιδρωτικό λουτρό, όπου αμέσως οι δούλοι ή οι παραχύτες τους έτριβαν με το σπαρτίον (σφουγγάρι από σπάρτα) και σμίγμα (σαπώνιον ή σαπούνιν). Κατόπιν ο λουόμενος έπαιρνε το ψυχρό λουτρό και μετά την επάλειψη με μύρα, ντύνονταν με τα λουτρικά ρούχα και ανέβαινε στο ησυχαστήριο και αναψυκτήριο. Τα βυζαντινά θερμόλουτρα διέθεταν και δεύτερο όροφο, στον οποίο συγκεντρώνονταν οι λουόμενοι για χαλάρωση και ανάπαυση πάνω σε ανάκλιτρα.¹⁸

Η συμμετοχή στα λουτρά επέβαλε την καταβολή πληρωμής, το λεγόμενο *βαλανικό αντίτιμο*, ενώ υπήρχαν και δημόσια δωρεάν λουτρά. Επιπλέον, για τη μεγαλύτερη εξασφάλιση εσόδων, γύρω από τα μεγάλα λουτρικά συγκροτήματα, που είχαν τις περισσότερες φορές τετραγωνική διάταξη, λειτουργούσε εμπορική στοά η οποία στέγαζε περίπτερα που πλήρωναν ενοίκιο.

¹⁸ Ξ. Σκαρτιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 39-41

Αρχικά, όπως και στους ρωμαϊκούς χρόνους, τα λουτρά ήταν μικτά, ενώ στη συνέχεια διαχωρίστηκαν σε τμήματα για άνδρες και γυναίκες, τα γνωστά ως *δίδυμα*. Αυτά παρουσίαζαν συμμετρία και είχαν κοινή υπόκαυστη εγκατάσταση, η οποία διανεμόταν με ορθογωνικούς εντοιχισμένους σωλήνες στους διάφορους χώρους και μέσα απ' αυτούς διέρχονταν ο θερμός αέρας, όπως ακριβώς και στις ρωμαϊκές θέρμες.

Στον τομέα της οικοδομικής διακρίνεται η συστηματική χρήση τούβλων, τρούλων χωρίς αψίδες, σφαιρικών τριγώνων και η προτίμηση της χρωματιστής διακόσμησης, που περιλάμβανε χρωματιστά επιχρίσματα, ορθομαρμαρώσεις, μονολιθικούς κίονες, ψηφιδωτά με παραστάσεις θαλάσσιων ζώων, ανθέων, καρπών, φυτών, πουλιών αλλά και μυθολογικά θέματα και αστερισμοί. Επίσης, σε πολλά σημεία απεικονίζονται εγγεγραμμένοι σταυροί και ζωγραφική αγίων εικόνων.

Ο φωτισμός των λουτρών στις ρωμαϊκές θέρμες γινόταν από μικρά ανοίγματα. Ο τρόπος αυτός υιοθετήθηκε από τους βυζαντινούς, οι οποίοι μετέτρεψαν τα ανοίγματα σε μικρά παράθυρα που τοποθετούνταν ψηλά στο κτίσμα αλλά μόνο στους δευτερεύοντες χώρους, ενώ για τους χώρους των λουτήρων

χρησιμοποιούσαν μικρές κυκλικές γυάλινες οπές, που ονομάζονταν *ομφαλοί* και τοποθετούνταν πάνω στους τρούλους, όπως αργότερα στα τουρκικά χαμάμ.¹⁹

Από τα παραπάνω απορρέει το συμπέρασμα ότι τα βυζαντινά λουτρά, αν και ήταν συνέχεια των ρωμαϊκών θερμών, δεν διαδόθηκαν με την ίδια ακτινοβολία και στις κατακτήσεις της δύσης, παρόλο που η βυζαντινή τέχνη διέτρεξε μέχρι τον 12ο αιώνα, όλο τον πολιτισμένο κόσμο. Επηρέασαν όμως, τους Οθωμανούς κατακτητές.

Εικ.46: Φωτιστικές οπες σε τρούλο. Βυζαντινός Λουτήρας στην Κω. (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 311

19_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 42

2.6

Η ύπαρξη των βυζαντινών λουτρών μετά το πέρας της Βυζαντινής Κυριαρχίας αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα στην δημιουργία των τουρκικών λουτρών. Τα υπάρχοντα λουτρά κατασχέθηκαν και μετατράπηκαν σε ατμόλουτρα, τα γνωστά *χαμάμ*, ενώ οικοδομήθηκαν και νέα στα βυζαντινά πρότυπα. Παρατηρείται έτσι μια συνέχεια στην αρχιτεκτονική των λουτρών από τη βυζαντινή παράδοση στην οθωμανική.²⁰

Τα λουτρά κατείχαν σημαντική θέση στην ατομική καθαριότητα των μουσουλμάνων, γεγονός που όριζε και η θρησκευτική τους πίστη. Σύμφωνα με το Κοράνι η καθαριότητα του σώματος πρέπει να γίνεται δύο φορές την εβδομάδα τουλάχιστον.²¹ Πιο συγκεκριμένα, το πλύσιμο των άκρων με τρεχούμενο νερό είναι απαραίτητη προδιαγραφή προκειμένου να προσκυνήσει ο πιστός το τέμενος. Για το λόγο αυτό τα περισσότερα λουτρά τοποθετούνταν κοντά σε τεμένη-τζαμιά, ενώ

20_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 46

21_Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 47

Τα Οθωμανικά Λουτρά

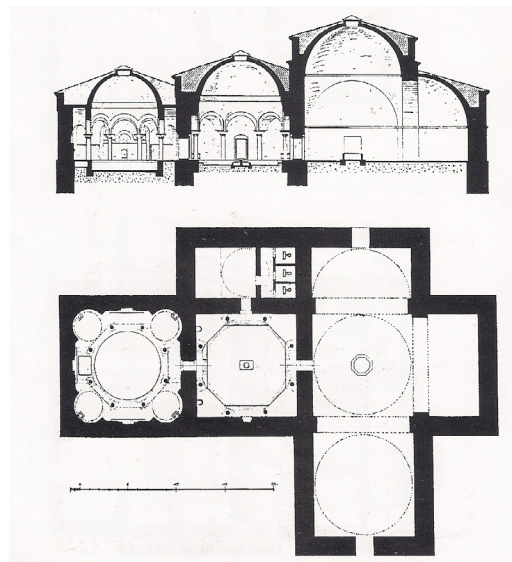
στο περίγυρο του τεμένους λειτουργούσαν κρήνες.²² Ότι αναφερόταν στα λουτρά εξαρτιόταν από τη Μουσουλμανική νομολογία, ενώ το ωράριο λειτουργίας οριζόταν από τις ώρες προσευχής.²³

Τα είδη των Τούρκικων Λουτρών ήταν δύο:

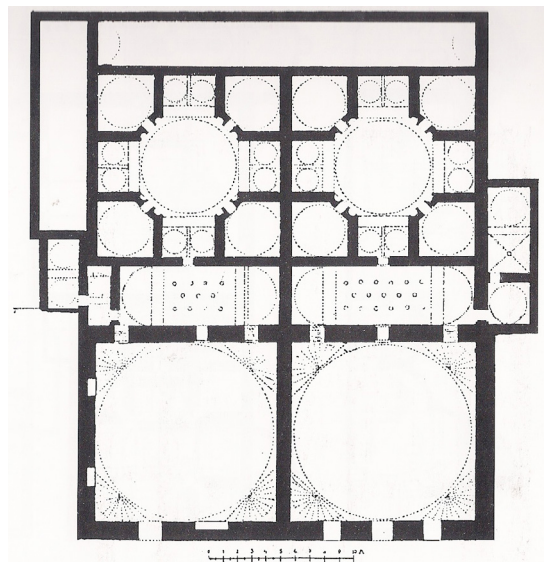
1. τα **Ιαματικά Λουτρά-Καπλικά (Thermal Baths)**, τα οποία διέθεταν στρογγυλή δεξαμενή στο κέντρο του θερμού διαμερίσματος και εκμεταλλευόντουσαν ιαματικές πηγές. Τα λουτρά αυτά επικράτησαν ως θεραπευτική ενότητα, είτε ως μεμονωμένη εισπνοθεραπεία, είτε ως ολόσωμο μπάνιο ατμού για κυκλοφοριακές παθήσεις.
2. και τα **Δημόσια Λουτρά-Χαμάμ (Public Baths)**, τα οποία αποτελούσαν σημαντικά στοιχεία του αστικού κέντρου ή του οικισμού και χρησιμοποιούνταν συχνά και από μη μουσουλμάνους. Η λέξη *hamam*

22_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 47

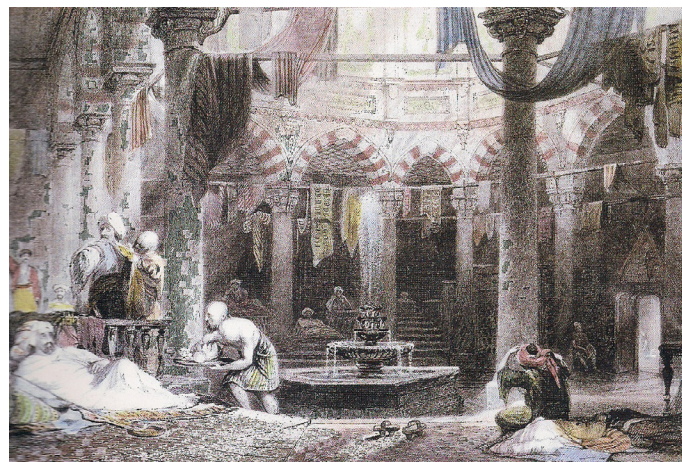
23_Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 62-64

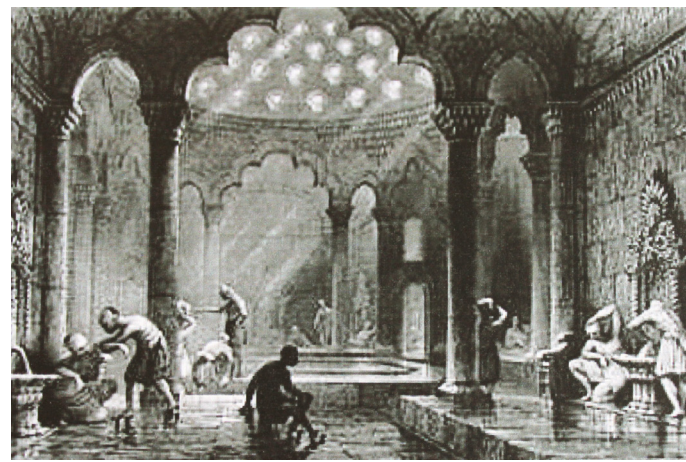
Εικ.47: αριστερά: Ιαματικό Λουτρό “Eski Karlıca”, Bursa (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 49)

Εικ.48: δεξιά: Δημόσιο Λουτρό “Cinili Hamam”, Κων/πολη (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 99)

Εικ.49: Αποδυτήριο σε Τούρκικο Λουτρό (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 49)

Εικ.50: Το θερμό διαμέρισμα σε Τούρκικο Λουτρό (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 50)

έχει αραβική προέλευση και σημαίνει ζεστός χώρος.²⁴

Το Χαμάμ ως είδος επιδρωτικού λουτρού προσδιορίστηκε από τη μουσουλμανική πεποίθηση σύμφωνα με την οποία οι πιστοί έπρεπε να χρησιμοποιούν τρεχούμενο νερό και να αποφεύγουν το ζεστό στάσιμο των λουτήρων.²⁵ Για την οθωμανική κοινωνία το χαμάμ αποτελούσε τόπο ξεκούρασης, χαλάρωσης, συνάντησης, ψυχαγωγίας και επίδειξης, όπως στα βυζαντινά λουτρά και τις ρωμαϊκές θέρμες. Ακόμα, από τους προηγούμενους αυτούς κτιριολογικούς τύπους δανείστηκε και το σύστημα των υπόκαυστων δαπέδων και των κάθετων πηλινών σωλήνων κυκλοφορίας θερμού νερού (γι’ αυτό οι ξύλινοι κόθορνοι ήταν απαραίτητοι, για να μην καίγονται οι πατούσες των ποδιών), ενώ η διαμερισμάτωση τους από τη διάταξη των βυζαντινών κτισμάτων.²⁶

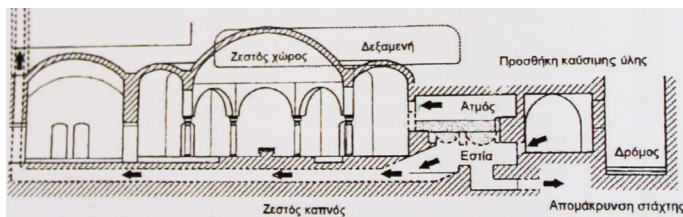
24_ Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 48

25_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 45

26_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 47-48

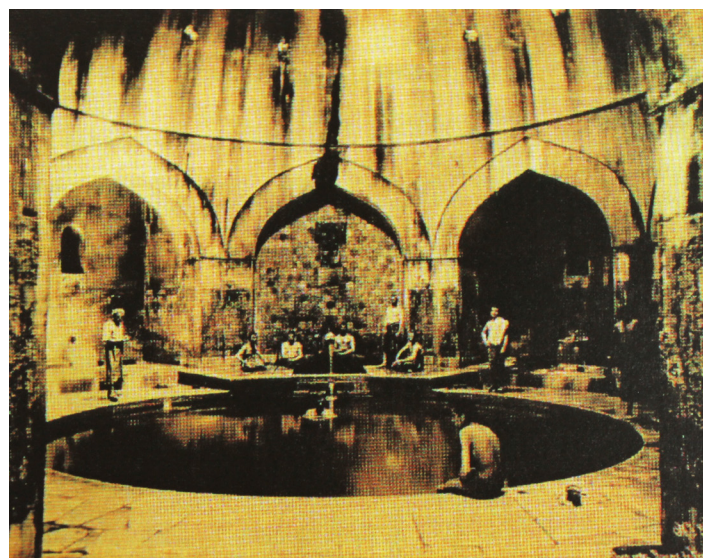
Η οργάνωση του χώρου ήταν η εξής: μετά την είσοδο, η οποία σε πολλά “δίδυμα” λουτρά ήταν ξεχωριστή, υπήρχαν τα αποδυτήρια, στο κέντρο των οποίων υπήρχε κρήνη με τρεχούμενο νερό. Γύρω γύρω στο χώρο υπήρχαν εσοχές για να αφήσει ο επισκέπτης τα ρούχα του πριν μπει στον επόμενο θάλαμο, της “*κρύας κάμαρας*” (*sogukluk*) με τον χλιαρό ατμό (25 οC), ώστε να ετοιμαστεί ο επισκέπτης για τη “*θερμή κάμαρα*” (*sicaklik*). Εκεί υπήρχαν κυκλικές ή ορθογώνιες εσοχές (eyvan), ενώ στη μέση στεκόταν η ομφάλιος λίθος (gobektas) που χρησίμευε για τραπέζι μασάζ. Στο χώρο αυτό παρέμενε ο επισκέπτης ώσπου το σώμα του να ζεσταθεί (η θερμοκρασία έφτανε τους 38 οC) και να αντιδράσει με την επιδρωση. Αμέσως μετά περνούσε στους ατομικούς θαλάμους, όπου υπήρχαν ισχυρά θερμαινόμενοι μαρμαρίνοι πάγκοι για παροχή μασάζ από τον λουτρονόμο με τα χέρια ή με βούρτσες, ώστε να απομακρυνθούν τα νεκρά κύτταρα. Στη συνέχεια υπήρχε ο χώρος με την δεξαμενή ζεστού και κρύο νερού για το σαπούνισμα και το ξέβγαλμα. Τέλος, ακολουθούσε η ξεκούραση, το φαγητό, η οινοποσία και η ψυχαγωγία.²⁷

27_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 48-49

Εικ.51: πάνω: Λουτρικά αντικείμενα απαραίτητα στην διαδικασία της λούσης. Τα ξύλινα τσόκαρα ήταν αναγκαία για να μην καίγονται τα πόδια των επισκεπτών από το καυτό δάπεδο (λόγω της υπόκαυσης εγκατάστασης κάτω από αυτό) (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 78)

Εικ.52: κάτω: Το υπόκαυστο σύστημα στα τούρκικα χαμάμ (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 56)

Εικ.53: πάνω: Τα Λουτρά Yeni Karlıca στην Προύσα (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 48)

Εικ.54: κάτω: Φωτιστικές οπές στον τρούλο (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 311)

Η διαδικασία λούσης, δηλαδή, χωριζόταν σε τρία συμβολικά στάδια: τον *εξαγνισμό*, την *εξυγίανση* και την *απόλαυση*. Η οργάνωση του χώρου είχε τη ανάλογη λογική: η υποδοχή στον ψυχρό χώρο, η προσαρμογή, ο πρώτος καθαρισμός και η είσοδος στο θερμό χώρο και τέλος η παραμονή στο χώρο με τον ατμό και το ζεστό νερό. Η έξοδος γινόταν με την αντίστροφη διαδοχή των φάσεων.²⁸

Ο φωτισμός εσωτερικά των χαμάμ γινόταν μέσω κυκλικών ή αστεροειδών φεγγίδων, οπών, δηλαδή, διατεταγμένων κατά ομόκεντρους κύκλους πάνω στους θόλους. Οι φωτεινές δέσμες που εισερχόντουσαν θεωρείτο ότι είχαν και αυτές ιαματικές ιδιότητες (σε δερματικές και ρευματικές παθήσεις).²⁹

28_ Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 48

29_ Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 58

Όπως αναφέρθηκε τα χαμάμ είχαν ιδιαίτερα κοινωνικό χαρακτήρα στη ζωή των Οθωμανών. Εκτός από διαδικασίες λουτροθεραπείας και ψυχαγωγίας πολλές άλλες δραστηριότητες συσχετιζόντουσαν με αυτά. Ανάμεσα σε αυτές ήταν η γαμήλια τελετή, η τελετή των 40 ημερών (ή χαμάμ της λεχώνας), η τελετή της περιτομής και της αναχώρησης των στρατευμάτων και των Πυροσβεστών.³⁰

Η τυπολογία των Τούρκικων λουτρών παραμένει σε αρκετές περιπτώσεις αναλλοίωτη μέχρι και σήμερα, αποτελώντας αξιοσημείωτο δείγμα αρχιτεκτονικού σχεδιασμού.

30_ Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004, σελ 66-72

Τα Λουτρά στην Αναγέννηση, το Μπαρόκ και το Νεοκλασικισμό

2.7

Η Αναγέννηση σήμανε μία περίοδο έντονων πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών. Ο ουμανισμός, η αυτογνωσία, η στροφή στην κλασική αρχαιότητα, η ανάπτυξη των γραμμάτων, των τεχνών και της επιστήμης ανασύντασσε τον ευρωπαϊκό χώρο με πρώτη την Ιταλία και εν συνεχεία την υπόλοιπη Ευρώπη.³¹ Οι αλλαγές αυτές δεν θα μπορούσαν παρά να επηρεάσουν και την λουτρική παράδοση, καθώς αποτελεί από μόνη της ένα κοινωνικό φαινόμενο.

Έτσι, η περίοδο της Αναγέννησης βρίσκει την Ευρώπη να μην συμβαδίζει με τις συνήθειες της λουτροθεραπείας. Στο νότιο χώρο, παρατηρείται περιορισμός στη χρήση των λουτρών με πολλούς γιατρούς να επισημαίνουν τα οφέλη αλλά και τις επιπτώσεις αυτών, ενώ αντίθετα στο βόρειο τμήμα η αλόγιστη χρήση των λουτρών συνεχίστηκε.

Οι μελέτες γύρω από τα ιαματικά νερά ενισχύθηκαν, ενώ για πρώτη φορά γίνεται λόγος για χημικές αναλύσεις υδάτων, καθορι-

σμένη δοσολογία³² στην ποσιθεραπεία και στην χρήση, βαλνεολογικές οδηγίες και συνθήκες ηρεμίας μέσα στα λουτρικά κέντρα. Όμως, όλες αυτές οι θεωρίες και τα συγγράμματα δεν εμπόδισαν το παγιωμένο πνεύμα του Μεσαίωνα. Αντίθετα, την αλλαγή στις λουτρικές συνήθειες έφερε ο τριακονταετής πόλεμος (1618-1648) με την πτώχευση της αστικής τάξης και την έλλειψη ηθικών αξιών. Την περίοδο αυτή σηματοδοτούνται και οι πρώτες μικρές αλλά ολοκληρωμένες εγκαταστάσεις.³³

Ωστόσο, την περίοδο του μπαρόκ σημειώνεται μία παροδική μείωση των λουτρών (ιδιωτικών και δημόσιων), καθώς επικράτησε μία αρνητική αντίληψη περί υγιεινής και καθαριότητας. Η άμεση επαφή του γυμνού σώματος με το νερό και τον αέρα θεωρήθηκε ως επικίνδυνη και ως μέσο μετάδοσης ασθενειών με αποτέλεσμα τα βαριά ρούχα, οι περούκες,

32_Καθορίστηκε ως ανώτατη κατάποση νερού τα 1,5-3 λίτρα την ημέρα αντί των 10-12 λίτρων.

33_Ξ. Σκαρτιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 53-54

τα αρώματα και οι πούδρες να καλύπτουν το σώμα από την απλυσιά. Έτσι, τα λουτρά περιορίστηκαν μόνο σε ελάχιστα ιδιωτικής χρήσης, κύριο χαρακτηριστικό των οποίων αποτελούσε η διακόσμηση, η πλούσια επίπλωση και ο εξοπλισμός. Επομένως, η χρήση του νερού για σωματική καθαριότητα είναι ελάχιστη, πόσο μάλλον για θεραπευτική και ψυχαγωγική χρήση. Η σπάταλη χρήση του νερού αφορούσε κυρίως διακοσμητικούς σκοπούς (σιντριβάνια, τεχνητούς χείμαρρους και λίμνες σε μπαρόκ κήπους κ.α.).

Ο θεραπευτικός χαρακτήρας των λουτρών επανήλθε στα τέλη του 17ου και αρχές 18ου αι. με νέους αυστηρούς κανόνες να καθορίζουν τις ίδιες τις εγκαταστάσεις και τους όρους συμμετοχής των χρηστών. Η πολύωρη χρήση και η κατανάλωση ποτών και τροφίμων κρίθηκαν ακατάλληλα και απαγορεύτηκαν, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην επαφή του ανθρώπου με τη φύση. Μάλιστα ηγεμόνες και μεγαλοαστοί ταξίδευαν προς αναζήτηση φυσικών λουτρικών περιοχών.³⁴

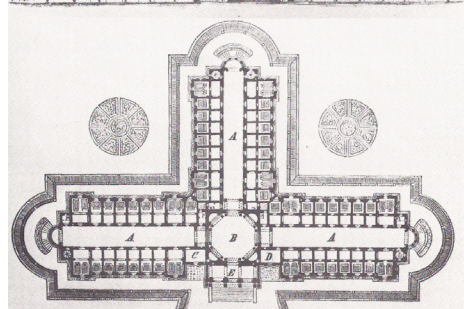
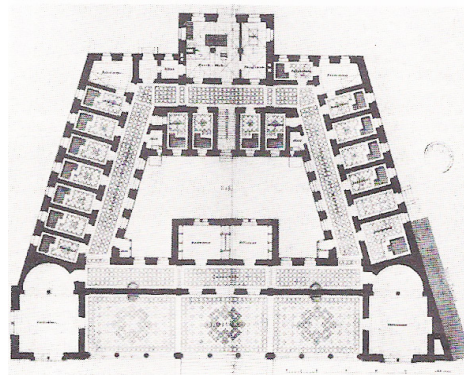
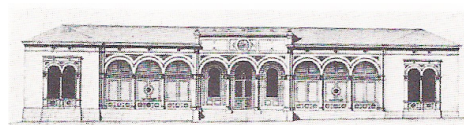
Την περίοδο αυτή ένας νέος κύκλος μελετών ανοίγει γύρω από τα λουτρά. Πλέον

34_Ξ. Σκαρτιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 55-56

θεωρείται αναγκαία η συνταγή γιατρού που καθορίζει την ποσότητα και την συχνότητα, εφαρμόζονται νέες θεραπείες, όπως λασποεπιθέματα, ατμόλουτρα και λουτροθεραπεία με εκτίναξη νερού. Ακόμα, εντατικοποιούνται οι χημικές αναλύσεις και η μεταλλικότητα του νερού, ενώ ορίζονται νέες προδιαγραφές πολλές από τις οποίες ισχύουν μέχρι σήμερα. Τότε σηματοδοτείται και το ξεκίνημα της δημιουργίας λουτρικών κέντρων. Μια νέα λουτρική κουλτούρα σε συνδυασμό με τις φιλοσοφικές ιδέες του διαφωτισμού οδηγούν σε μία νέα αρχιτεκτονική των λουτρών, η οποία δεν αποδεσμεύεται εντελώς από τα ιστορικά πρότυπα.

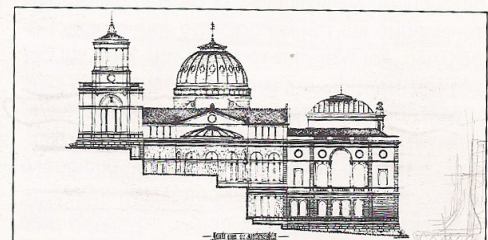
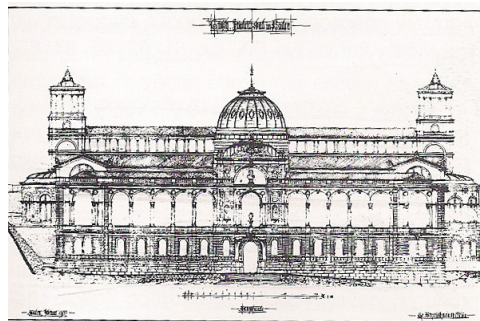
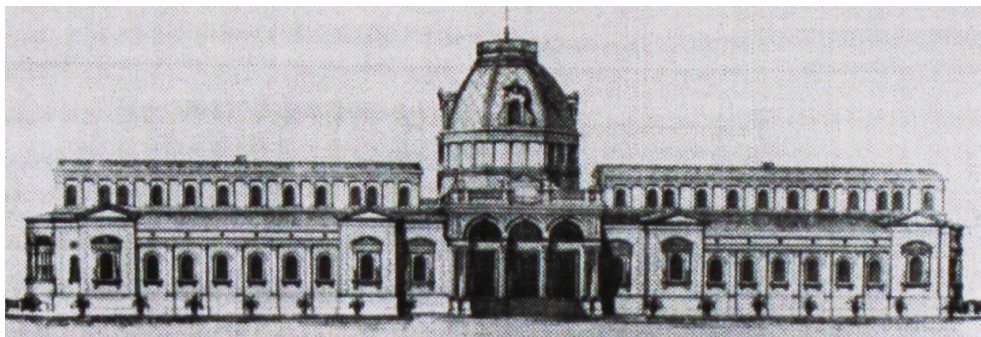
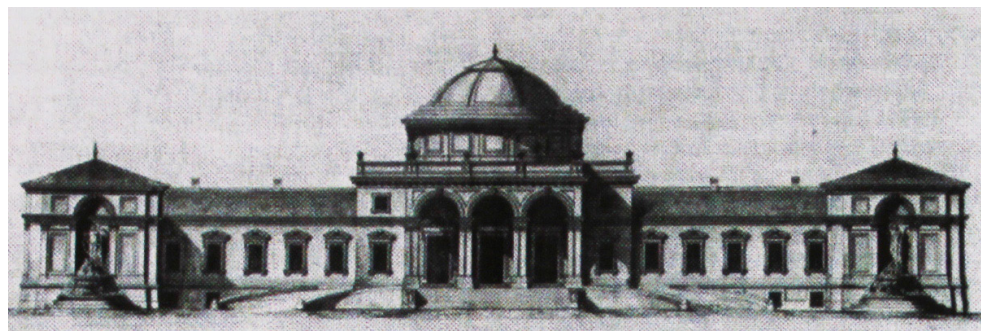
Τα πρώτα λουτρικά κτίρια σχεδιάστηκαν με αναφορά την διάταξη των παλατιών και την οργάνωση της αρχαίας ελληνικής λουτρικής ιδέας. Εκτός από τους κυρίως λουτρικούς χώρους, περιλάμβαναν διάφορες μικρές αίθουσες, όπως υποδοχή, αναψυκτήριο και χώροι ανάπαυσης που αποτελούσαν και την καρδιά του συγκροτήματος, αλλά και αίθουσες για ομαδικά μπάνια. Για τη σύνθεση αυτών σημαντικό ρόλο έπαιζε η θέα και το οπτικό περιβάλλον. Έτσι, χτίστηκαν και οι γνωστές λουτροπόλεις, όπως για παράδειγμα στη Γερμανία το Bad Aachen, το Baden-Baden, στη Βοημία το Karlsbad, το Marienbad, στην

31_www.el.wikipedia.org/wiki/Αναγέννηση

Εικ.55: πάνω: Σχέδια Λουτρών στο Bad Ragaz

Εικ.56: κάτω: Σχέδια Λουτρών Margaretenbad, Budapest, 1870 (πηγές: Ξ. Σκαρπιά-Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 58, 61 αντίστοιχα

Εικ.57: πάνω: Όψη Λουτρών στο Salzburg

Εικ.58: μέση: Όψη Λουτρών στη Βουδαπέστη

Εικ.59: κάτω: Όψη και τομή Λουτρών στο Baden Baden, 1878 (πηγές: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 56, 57, και 61 αντίστοιχα)

Ιταλία το Salzomaiore, Montecantini, στη Γαλλία το Aix les Bains, το Vichy και στην Αγγλία το Bath.³⁵

Ο αιώνας που ακολούθησε χαρακτηρίζεται από ακόμα πιο έντονες και ριζικές αλλαγές σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Αναφορικά μόνο σημειώνονται κάποια γεγονότα όπως, η Γαλλική επανάσταση (1789), η επικράτηση των φιλελευθερισμού, η βιομηχανική και εμπορική ανάπτυξη, οι τεχνολογικές εξελίξεις, η αγροτική έξοδος, η δημογραφική αύξηση και ο εκσυγχρονισμός των πόλεων (φωτισμός, υδροδότηση, εμπόριο, αυτοκίνητο, σιδηρόδρομος κ.α.) τα οποία άλλαξαν τη μορφή των κοινωνιών.³⁶ Αυτές με τη σειρά τους επηρέασαν και τα λουτρά, τα οποία σημειώνουν κατακόρυφη ανάπτυξη ιδιαίτερα από το 1850, με αποτέλεσμα ο 19ος αι. να θεωρείται η περίοδος πλήρους επικράτησης της λουτροθεραπευτικής ιδέας. Έτσι πολλές χώρες, όπως η Ελβετία, η Γερμανία, η Γαλλία η Ελλάδα κ.α. ανέπτυξαν αξιόλογα λουτρικά κέντρα.³⁷

35_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 57-58

36_ <http://users.sch.gr/kassetas/0%20000%200aHistory19.htm>

37_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 59

Τα κτίρια αυτά υιοθέτησαν ένα νεοκλασικό, νεοαναγεννησιακό, νεοβυζαντινό και εκλεκτικιστικό ρυθμό. Σχεδιάστηκαν σε δύο τμήματα, για άνδρες και γυναίκες (δίδυμα) και είχαν απόλυτα συμμετρική διάταξη, ενώ οι όγκοι ήταν γεωμετρικοί, χαρακτηριστικά που οφείλονται αφενός στη λειτουργικότητα αφετέρου στη μνημειακότητα. Οι προσόψεις οργώνονταν σε οριζόντιες ζώνες, με υπερτονισμένο το κεντρικό σκέλος του όγκου (όπου αντιστοιχούσε στο χώρο υποδοχής) και στέγαση με αναγεννησιακού τύπου τρούλο.

Βασικό γνώρισμα των κτιρίων επίσης ήταν η εργονομία και ότι αφορούσε την εξυπηρέτηση των χρηστών. Για πρώτη φορά απασχολούν θέματα μικροκλίματος στο εσωτερικό των κτιρίων, όπως είναι η εξασφάλιση σταθερής θερμοκρασίας και ο εξαερισμός. Για τον λόγο αυτό οι κεντρικοί χώροι, οι λουτρικοί και θεραπευτικοί χώροι σχεδιάζονταν υπερμεγέθεις ως προς τον όγκο, αφού τα ανοίγματα των παραθύρων δεν επαρκούσαν για εξαερισμό. Τα λουτρά, οι πισίνες και οι βοηθητικοί χώροι εξυπηρέτησης συνδέονταν με ευρύχωρους διαδρόμους κυκλοφορίας, οι οποίοι εξασφάλιζαν τον φωτισμό και την καθαριότητα του κτιρίου.³⁸

38_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορι-

Εικ.60: Άποψη από τα Λουτρά Bath στην Αγγλία (πηγή: www.wikipedia.org)

Εικ.61: Άποψη από το Kaiser Wilhelms Bad (πηγή: www.travelers411.com)

Εικ.62: Άποψη από το εσωτερικό του Λουτρού Bath στην Αγγλία (πηγή: www.wikipedia.org)

Εικ.63: Άποψη από το Λουτρό Kurhaus στο Bad Kissingen (πηγή: www.bilder.laeden.me)

Στα μέσα του 19ου αι. το νεοκλασικό και νεοαναγεννησιακό στυλ των λουτρικών κέντρων δίνει τη θέση του στον εκλεκτικισμό, με έντονη ρομαντική έκφραση. Οι κτιριακές προδιαγραφές για τη λειτουργία λουτροπόλεων ενισχύονται, μερικές από τις οποίες επιβάλουν τη χωροθέτηση των λουτρικών εγκαταστάσεων μέσα σε πάρκα κούρας. Η αρχιτεκτονική των λουτρικών εγκαταστάσεων χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να αποδοθούν η έκφραση, ο πολιτισμός και η ανθρώπινη ύπαρξη. Τα νέα πλέον κτιριολογικά συμπλέγματα περιλαμβάνουν ρομαντικούς δρομίσκους μέσα σε πάρκα, τεχνητές λίμνες και χείμαρρους, κρήνες, κιόσκια για ανάπαυση, πίστες χορού κ.α., ενώ για την τοποθέτηση των κεντρικού κτιρίου επιλέγονται σημεία όπως, κοιλάδες

και ανοίγματα στο χώρο. Έτσι, το λουτρό εξελίσσεται σε σύστημα κοινωνικής εξυπηρέτησης με την ψυχαγωγία να αποτελεί αναπόσπαστο συνοδευτικό μέσο της θεραπευτικής αγωγής.³⁹

Στα τέλη του αιώνα ιδρύθηκε και ο πρώτος Σύνδεσμος Λουτρών Γερμανίας (1892), στόχος του οποίου ήταν η βοήθεια στην επιστημονική εμβάθυνση του γνωστικού αντικειμένου. Έτσι, το τέλος του 19ου αι. αποτέλεσε την αφετηρία μιας νέας θεώρησης της λουτροθεραπείας, διατηρώντας παράλληλα το ελληνορωμαϊκό πρότυπο του παρελθόντος. Την σειρά του πρωτοποριακού αυτού αιώνα καλείται να πάρει ο 20ος αι. που θα σημάνει την αρχή του τουριστικού γίγνεσθαι.⁴⁰

39_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 62-65

40_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 66

κή εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 60-62

Τα Λουτρά τον 20ο αιώνα

Οι αρχές του 20ου αι. έφεραν με την σειρά τους πολλές αλλαγές στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό προσκήνιο. Η εμφάνιση κινημάτων όπως είναι ο γαλλικός κονστρουκτιβισμός, ο γερμανικός εξπρεσιονισμός και το κίνημα της Νέας Τέχνης επηρέασε τα λουτρικά κέντρα τόσο λειτουργικά όσο και μορφολογικά. Η νέα βιομηχανική αστική τάξη αντιμετώπισε την λουτροθεραπεία ως μία κοινωνική, σωματική και ψυχαγωγική ανάγκη με αποτέλεσμα την ραγδαία ανάπτυξη της υδροθεραπείας (ή θερμαλισμού, όπως έχει πλέον επικρατήσει).

Τα νέα λουτρικά κέντρα παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις στη λειτουργία αλλά και στον οικοδομικό ρυθμό. Οι συμμετρικές κατόψεις αντικαθίστανται από γραμμικές διατάξεις (που εξυπηρετούν την ατομική θεραπεία) ή από περίκεντρες γύρω από δαιδαλώδη αίθρια. Μείζονος σημασίας αλλαγή είναι επίσης και η συγχώνευση των ξενοδοχειακών μονάδων στα υδροθεραπευτήρια που δημιούργησε ένα νέο κτιριολογικό τύπο.⁴¹

41_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορι-

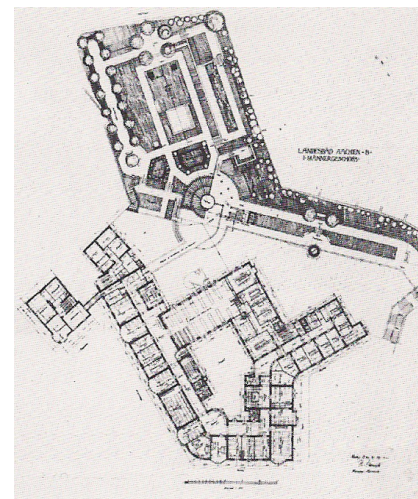
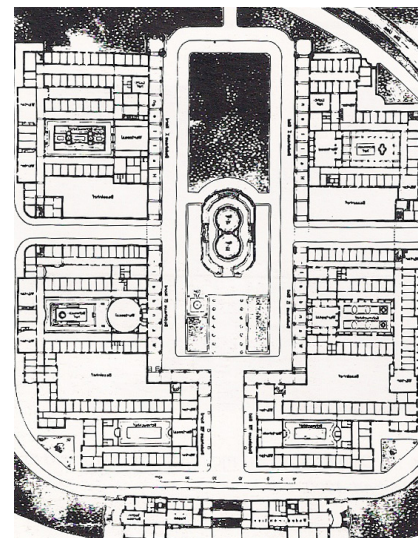
2.8

Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, όμως, σήμανε πολλές αλλαγές για τη περίοδο αυτή. Η ελευθερία στη χρήση οικοδομικών ρυθμών πριν το πόλεμο έδωσε αργότερα τη θέση του σε πιο εργονομικές αναζητήσεις στους κτιριακούς τύπους. Ωστόσο, οι μεταβολές αυτές δεν επηρέασαν τα λουτρικά κέντρα, τα οποία συνέχισαν να φαντάζουν ως παλάτια που παρείχαν ψυχοσωματική ευεξία, αγαθό που καλύπτεται μέχρι και σήμερα με τον “θεραπευτικό τουρισμό”. Στην ενίσχυση του τουρισμού αυτού συνέβαλε και η χορήγηση αδειών με πλήρεις αποδοχές (1928) και το επίδομα “λουτροθεραπείας και αεροθεραπείας”.⁴²

Την ίδια περίοδο η εκτίναξη των τεχνολογικών επιτευγμάτων (που είχαν ήδη ξεκινήσει από τον 19ο αι.) βελτίωσε την ποιότητα του εσωτερικού περιβάλλοντος των κτιρίων. Η τελειοποίηση της κεντρικής θέρμανσης που παρείχε θερμική ομοιομορφία, ο εξαερισμός

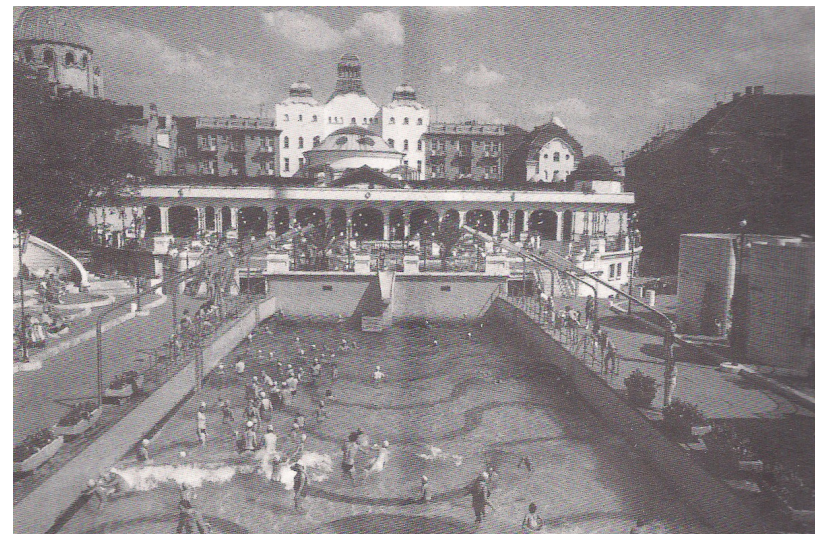
κή εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 69-70

42_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 70-73

Εικ.64: πάνω: Κάτοψη Λουτρών στο Nauheim, 1909

Εικ.65: κάτω: Κάτοψη Λουτρών στο Bad Aachen, 1907 (πηγές: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 70 και 71 αντίστοιχα)

Εικ.66: πάνω: Λουτρικό συγκρότημα σε στυλ νεομπαροκ στη Βουδαπέστη, 1900

Εικ.67: κάτω: Λουτρικό και ξενοδοχειακό συγκρότημα στη Βουδαπέστη, 1918 (πηγές: Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, σελ. 73 και 72 αντίστοιχα)

με μηχανήματα και αεραγωγούς και το φωτισμός επέβαλαν άλλα κριτήρια και προδιαγραφές στην σύνθεση των λουτρικών χώρων.

Με την έναρξη του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου η λουτροθεραπεία γνωρίζει έντονη κάμψη (1944-1955). Η προσοχή πλέον στρέφεται στην ανασυγκρότηση κατεστραμμένων πόλεων το ταχύτερο δυνατό, ενώ τα πολυτελή λουτρικά κέντρα με τις ξενοδοχειακές μονάδες και τα πάρκα αποτελούν δυσβάστακτο οικονομικό φορτίο για τα κράτη. Μόνο κάποια κατάφεραν να επιβιώσουν, ενώ τα υπόλοιπα (και όσα δεν κατέρρευσαν) αναστηλώθηκαν στη δεκαετία του '80. Ο άνθρωπος πλέον αναζητά την ελευθερία και την δημοκρατία και διεκδικεί τα δικαιώματά του. Αυτό έδωσε με την σειρά του ώθηση σε τουριστικά ρεύματα, συμπεριλαμβανομένου και του θεραπευτικού τουρισμού (1955). Έτσι, σιγά σιγά οι λουτροπόλεις αναβιώνουν, ιδιαίτερα σε χώρες που δεν επηρεάστηκαν από το πόλεμο, όπως η Ελβετία. Τα παλιά λουτρικά κέντρα ανακαινίζονται και επεκτείνονται, ενώ αναγείρονται και καινούρια στα νέα πολεοδομικά, λειτουργικά, εργονομικά και τεχνολογικά δεδομένα.⁴³

43_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 74

Παράλληλα, γίνεται μία προσπάθεια για την προώθηση των επιστημονικών γνώσεων στους τομείς όπως είναι η ιατρική, η βαλνεολογία, η τεχνική γνώση των λουτρών, η χημεία, η γεωλογία, η φυσική αλλά και σε κλάδους της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της οικονομίας. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται ένας ελεγχόμενος μηχανισμός που να έχει τη δυνατότητα να εξελίξει τα διάφορα είδη της υδροθεραπείας και να εντείνει την αλληλεπίδραση χρήστη-περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό εγγράφεται και η πρωτοβουλία για την οργάνωση του Διεθνούς Συνδέσμου Λουτρών, του οποίου στόχος ήταν η εξάπλωση της γνώσης και της κατανόησης του γίνεσθαι των ιαματικών λουτρών στον διεθνή χώρο.

Η ανάγκη για επιστημονική θεώρηση του Ιαματικού Τουρισμού έγινε εντονότερη και με την αλλαγή του τρόπου ζωής του ανθρώπου. Η υπερβολική ανάπτυξη των τεχνολογικών δεδομένων, η συνεχής χρήση του αυτοκινήτου, το διαρκώς αυξανόμενο κυκλοφοριακό πρόβλημα, το καθημερινό άγχος κτλ, οδήγησε όλο και περισσότερο σε βλάβες στο ψυχοκινητικό σύστημα του ανθρώπου. Ο δείκτης της δημόσιας υγείας, παρόλη την ποιοτική αναβάθμιση της ζωής, χειροτέρευσε αισθητά και οι ρευματικές παθήσεις αυξήθηκαν κατα-

Εικ.68: πάνω: Άποψη από τον εσωτερικό χώρο στα Λουτρά Neukölln στο Βερολίνο (πηγή: www.berlin.dw.de)

Εικ.69: κάτω: Πανοραμική άποψη από τον εξωτερικό χώρο στο νεομπαρόκ λουτρικό συγκρότημα στη Βουδαπέστη (πηγή: www.leader.com.hu)

κόρυφα. Η ζήτηση για λουτροθεραπεία επομένως αυξανόταν και έπρεπε να λειτουργεί με επιστημονικά κριτήρια. Με όλα αυτά τα νέα δεδομένα και με την επιβεβαίωση ότι τα ιαματικά κέντρα πρέπει να διαθέτουν τόσο ιατρικά κριτήρια όσο και ψυχαγωγικά ξεκινά μια περίοδος μεγάλης ανοικοδόμησης λουτρικών κέντρων και λουτροπόλεων, άλλοτε στον κρατικό και άλλοτε στον ιδιωτικό τομέα. Έτσι, στις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αι., η διατύπωση του νέου ιδεολογικού μοντέλου

του ιαματικού τουρισμού ανατρέχει, ως ένα βαθμό, στις ρίζες της γέννησής του, δηλαδή στην αρχαία ελληνορωμαϊκή ιδέα.⁴⁴

Επομένως, απορρέει το συμπέρασμα ότι στους χώρους των λουτρικών εγκαταστάσεων επιδιώκεται τόσο η αναζωογόνηση των βιολογικών όσο και των ψυχικών λειτουργιών του ανθρώπινου οργανισμού σε ένα πολύπλευρο και πολυδιάστατο περιβάλλον.

⁴⁴_Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 75

Τα Λουτρά της Βορείου Ελλάδος

3 ενότητα

3.1

Οι Ιαματικές Πηγές της Ελλάδας

Η Ελλάδα διαθέτει μία μακράιωνη πορεία στην ιστορία των λουτρών, όπως είδαμε παραπάνω. Την επιστημονική, ωστόσο, προσέγγιση και τις χημικές αναλύσεις των ιαματικών πηγών της την απέκτησε μόλις το 1830, με πρώτη την Κύθνο, όπου ιατροί μελέτησαν τις πηγές της. Την συνέχεια εξασφάλισε ο Καποδίστριας προσπαθώντας να οργανώσει τα λουτρά στο νεοσύστατο τότε κράτος, ενώ αργότερα στην περίοδο του Όθωνα αρχίζουν να καταγράφονται οι πηγές και να γίνονται αναλύσεις των νερών.¹

Το 1918 ιδρύεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα υπηρεσία ιαματικών πηγών στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, ενώ το 1936 τα ιαματικά ύδατα αναλαμβάνει το Υπουργείο Τύπου και Τουρισμού. Αργότερα, το 1945 περιήλθαν στην Γενική Γραμματεία Τουρισμού, ενώ από το 1950 υπάγονται στον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού.² Τέλος, το 1983 συστήνεται ο Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτή-

των Ιαματικών Πηγών Ελλάδας που συνεχίζει μέχρι και σήμερα.³

Επομένως, η Ελλάδα, είναι μία πλούσια χώρα σε φυσικές πηγές. Σύμφωνα με στοιχεία του Ινστιτούτου Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (ΙΓΜΕ) υπάρχουν καταγεγραμμένες 822 Πηγές Θερμομεταλλικών Νερών, από τις οποίες μόνο οι 752 έχουν δυνατότητα να αξιοποιηθούν. Σήμερα από τις 752 αυτές πηγές χρησιμοποιούνται οι 348, δηλαδή το 42%, σε μεγάλο ή μικρό βαθμό, ενώ μόνο οι 77 είναι επίσημα ανακηρυγμένες. Οι περισσότερες πηγές βρίσκονται στα νησιά και είναι 229. Ακολουθεί η Στερεά Ελλάδα με 156 πηγές, η Μακεδονία με 115, η Πελοπόννησος με 114, η Θεσσαλία με 57, η Ήπειρος με 56 και η Θράκη με 25.⁴

Η γεωγραφική κατανομή των πηγών δεν είναι τυχαία αλλά συνδέεται είτε με τεκτονικά γεγονότα, όπως, για παράδειγμα, στις περι-

1_Περιγητικός Οδηγός, Τα Λουτρά της Ελλάδος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σελ. 24

2_www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html

3_Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 10-11

4_www.thermoydravlikos.gr

Εικ.70: Πίνακας Ιαματικών Πηγών Βορείου Ελλάδος (πηγή: Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, σελ. 36)

πτώσεις των πηγών του Καϊάφα, της Κυλλήνης και του Λαγκαδά, είτε με ηφαιστειακές δραστηριότητες όπως, για παράδειγμα, στις περιπτώσεις των πηγών των Μεθάνων, της Μήλου, της Λέσβου, της Σαμοθράκης και της Λήμνου που συναντώνται σε περιοχές ηφαιστειακού τόξου. Ακόμα, υπάρχουν πηγές που εμφανίζονται και σε ορεινές ζώνες.⁵

Σύμφωνα με στοιχεία του Ε.Ο.Τ. οι ιαματικές πηγές χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τις πηγές τουριστικής σημασίας, που έχουν οργανωθεί κάτω από τον Ε.Ο.Τ., και αυτές τις το-

πικής σημασίας που έχουν παραχωρηθεί σε δήμους και κοινότητες και λειτουργούν στοιχειωδώς. Στην Ελλάδα μόνο 18 πηγές χαρακτηρίζονται ως τουριστικής σημασίας, ενώ 47 τοπικής, διότι λείπουν οι κατάλληλες εγκαταστάσεις και ο ανάλογος τεχνικός εξοπλισμός για την διευκόλυνση των χρηστών.⁶

Στις επόμενες σελίδες θα παρουσιαστούν εκείνα τα λουτρικά συγκροτήματα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και που απαντώνται χωρικά μόνο στην περιοχή της Βορείου Ελλάδος.

⁵ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 34

⁶ www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html

Λουτρά Λαγκαδά

Τα λουτρά Λαγκαδά ανήκουν στο Δήμο του Λαγκαδά, 18 χλμ μακριά από την πόλη της Θεσσαλονίκης. Έχουν μία μακραίωνη πορεία που ξεκινά από τον 10ο αι. και συνεχίζει μέχρι και σήμερα.

Οι πρώτες εγκαταστάσεις λουτροθεραπείας στην περιοχή του Λαγκαδά, χρονολογούνται από το 900 μ.Χ. και φέρονται να κατασκευάστηκαν από τον στρατιωτικό γιατρό του Βυζαντίου Ιουστινιανό, δίπλα στη λίμνη που πήρε το όνομα Κορώνεια, από τη μητέρα του Ασκληπιού, θεού της Ιατρικής και της Υγείας.⁷ Τα λουτρά του Λαγκαδά αποτελούν αρχαιολογικό μνημείο καθώς διαθέτουν δύο βυζαντινούς ομαδικούς λουτήρες του 900 και του 1400 μ.Χ. οι οποίοι σώζονται μέχρι και σήμερα. Ο πρώτος ονομάζεται “Ιουστινιανός” και διαθέτει θόλο και μαρμάρινες βρύσες, ενώ ο δεύτερος “Μυγδονία”. Και οι δύο μαζί αποτελούν σημαντικό βυζαντινό κτίσμα λουτρικής χρήσης στον Βόρειο ελλαδικό χώρο, ενώ είναι και από τα ελάχιστα μνημεία που διατηρούν την αρχική τους χρήση. Μια

⁷ www.loutralagada.gr

3.2

παράδοση αναφέρει ότι τα λουτρά ήταν γνωστά από την εποχή του Μέγα Κωνσταντίνου όπου ο αυτοκράτορας με τη μητέρα του Αγία Ελένη, λούστηκαν στις πηγές για να θεραπευτούν.

Σύμφωνα με βιβλιογραφικές πηγές, ο πυθμένας του βυζαντινού λουτήρα αποτελούνταν από λεπτή άμμο, στον οποίο ανοίχτηκαν τρεις οπές μετά το σεισμό της 5ης Ιουλίου του 1902. Την ζημιά κλήθηκε να διορθώσει ο αρχιτέκτονας Ξενοφών Παιωνίδης, ο οποίος κατασκεύασε ξύλινη σχάρα που υπάρχει και σήμερα.⁸

Για την ύπαρξη των ιαματικών πηγών και την χρήση τους μιλάνε πολλές βιβλιογραφικές αναφορές. Το 1670 γεωγράφοι και περιηγητές αναφέρονται στις Βυζαντινές αυτές εγκαταστάσεις και ιδιαίτερα στον μαρμάρινο ομαδικό λουτήρα. Πιο συγκεκριμένα, ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεμπί μετά από επίσκεψή του, παραθέτει την οθωμανική αρχιτε-

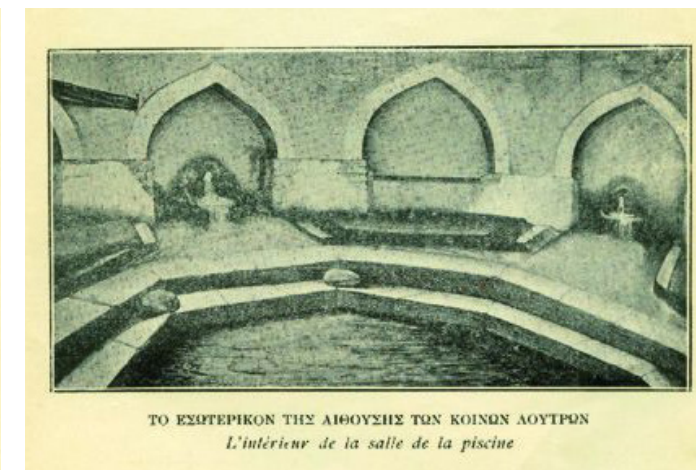
⁸ Μ. Λ. Περέτσης, Τα Μεταλλικά Ύδατα Λαγκαδά, Δημοσιεύματα της Γεωλογικής Υπηρεσίας της Ελλάδος, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1925

Εικ.71: πάνω: Τα Λουτρά Λαγκαδά, 1929

Εικ.72: κάτω αριστερά: Οι λουτρικές εγκαταστάσεις Λαγκαδά

Εικ.73: κάτω δεξιά: Το εσωτερικό της αίθουσας των κοινών λουτρών (πηγή: www.loutralagada.gr)

κτονική μορφή των οξυκόρυφων τόξων στο εσωτερικό των δύο λουτήρων η οποία φανερώνει τις επεμβάσεις κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας και αποτελεί ένδειξη για την διαρκή χρήση των λουτρών από την εποχή που κατασκευάστηκαν.⁹

Η συστηματική, ωστόσο, οργάνωση των λουτρών άρχισε το 1925. Την περίοδο από το 1920 έως το 1938 πολλοί έλληνες και ξένοι επιστήμονες μελετάν τα λουτρά, ενώ τότε γίνονται και οι πρώτες έρευνες για την χημική ποιότητα¹⁰ και τις θεραπευτικές ιδιότητες του νερού, καθώς και γεωλογικές αναλύσεις. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα λουτρά του Λαγκαδά συγκαταλέγονται στις πέντε μεγαλύτερες λουτροπόλεις της χώρας.¹¹

Εκτός από τους δύο βυζαντινούς λουτήρες που αναφέρθηκαν τα λουτρά περιλαμβάνουν ένα πλήθος από άλλους χώρους. Ανάμεσα σε αυτά είναι: η “Κορώνεια”, που αποτελεί σύγχρονο ομαδικό λουτήρα ιδιωτικής χρήσης, η “Θερμία Άρτεμις”, που αποτελεί αίθουσα ειδικών παθήσεων, 25 ατομικοί

9_www.lagadas2.blogspot.gr

10_Το 1924 γίνονται οι πρώτες αξιόπιστες φυσικοχημικές παρατηρήσεις, οι οποίες λειτουργούν ως πρότυπο και σήμερα, από τον χημικό και διευθυντή του Γενικού Χημείου του Κράτους Μ. Περτέση.

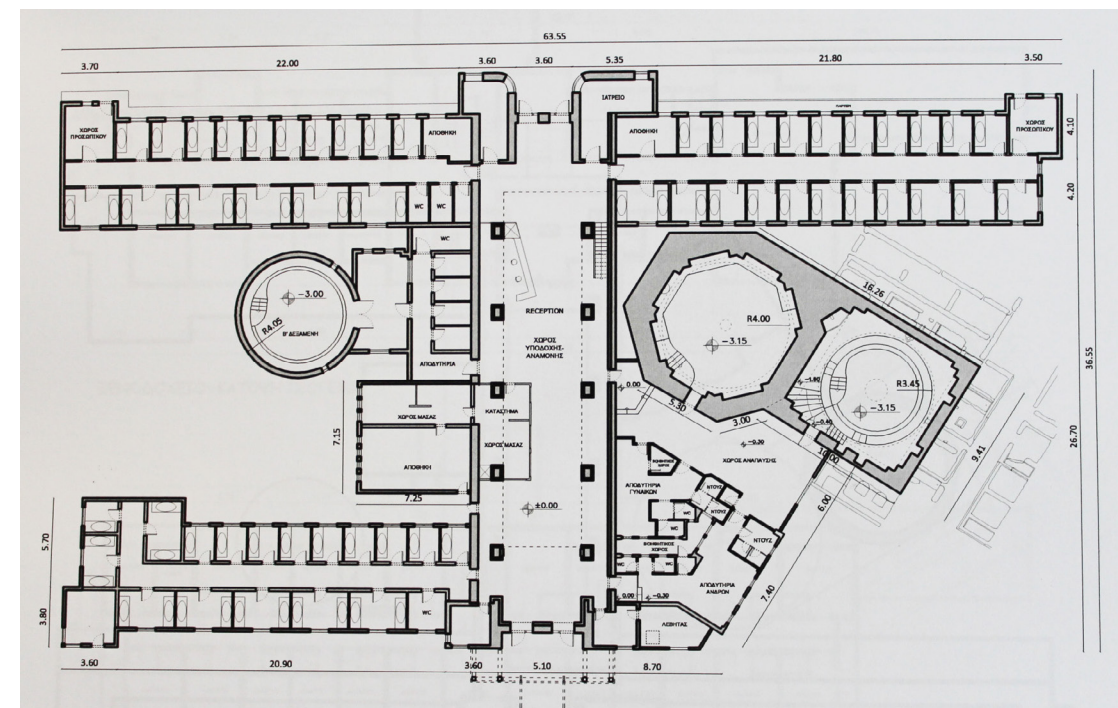
11_www.loutralongada.gr

και ομαδικοί λουτήρες μικρού μεγέθους, 23 ατομικά και ομαδικά δωμάτια υδρομασάζ, δύο εξωτερικές πισίνες Ολυμπιακών προδιαγραφών, αίθουσες μασάζ και αμμόλουτρο, ιατρείο, φυσιοθεραπευτήριο, αποδυτήρια με τους απαραίτητους υγρούς χώρους, βοηθητικοί χώροι καθώς και γήπεδα τένις, μπάσκετ, βόλει, ποδοσφαίρου. Ακόμα, λειτουργούν αναψυκτήριο, ξενοδοχείο (ο “Μέγας Αλέξανδρος”), εστιατόριο και κήπος.¹²

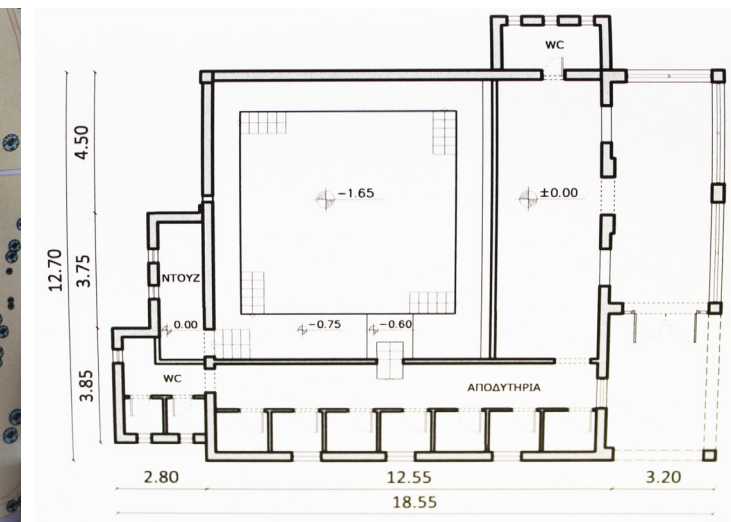
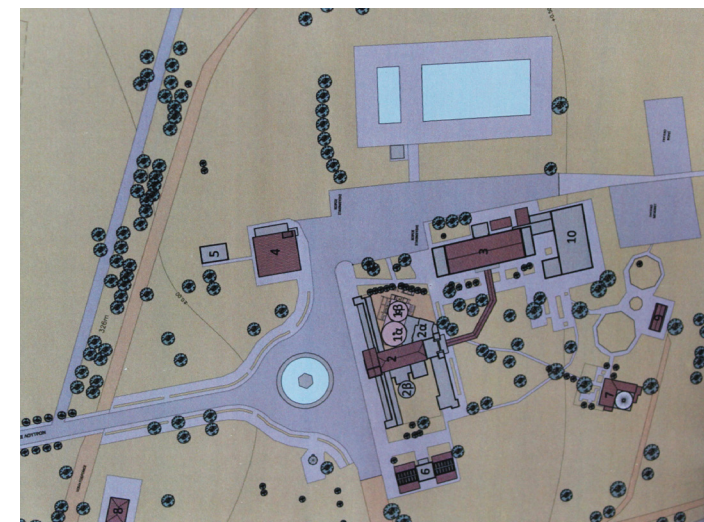
Τα λουτρά του Λαγκαδά διαθέτουν τόσο ιαματικό νερό (μεσόθερμο, ολιγομεταλλικό, υποτονικό) με θερμοκρασία στους 39 οC, όσο και ιαματικό πηλό. Ενδείκνυται για ρευματοπάθειες, αρθροπάθειες, δερματοπάθειες, νεφρολογικές και γυναικολογικές παθήσεις.¹³

12_www.history-pages.blogspot.gr

13_Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 42

Εικ.74: πάνω: Κάτοψη ισογείου, Λουτρά Λαγκαδά
Εικ.75: κάτω αριστερά: Τοπογραφικό λουτρικού συγκροτήματος Λαγκαδά
Εικ.76: κάτω δεξιά: Κάτοψη ισογείου του αμμόλουτρου Λαγκαδά (πηγή: Διπλωματική Εργασία Χριστίνας Παπακώστα, Αναβάθμιση και εκσυγχρονισμός των ιαματικών εγκαταστάσεων στο Λαγκαδά Θεσσαλονίκης, Φεβρουάριος 2010)

Εικ.77: πάνω: Ο βυζαντινός ομαδικός Λουτήρας του Λαγκαδά, εσωτερικά, σήμερα (πηγή: www.loutrala-gada.gr)

Εικ.78: κάτω: Η είσοδος του λουτρικού συγκοτήματος Λαγκαδά (πηγή: www.lagadas2.blogspot.gr)

Εικ.79: πάνω: Ο βυζαντινός Λουτήρας του Λαγκαδά, εξωτερικά, σήμερα (πηγή: www.loutrala-gada.gr)

Εικ.80: κάτω: Λουτήρας Λαγκαδά (πηγή: www.lou-tralagada.gr)

3.3

Τα Λουτρά Αριδαίας, η Λουτρά Πόζαρ (Λουτρακίου) όπως είναι ευρύτερα γνωστά, βρίσκονται στην επαρχία Αλμωπίας, 13 χμ. ΒΔ της Αριδαίας, στο νομό Πέλλας. Απλώνονται στους πρόποδες του όρους Βόρας (ή Καϊμακτσαλάν), λίγα χλμ. από τα Ελληνοσκοπιανά σύνορα. Η περιοχή είναι χτισμένη στις όχθες του Θερμοπόταμου που διασχίζει την περιοχή με την οργιώδη βλάστηση.¹⁴

Σύμφωνα με θρύλους οι θεραπευτικές ιδιότητες των Λουτρών Λουτρακίου ήταν γνωστές στην εποχή του Μ. Αλεξάνδρου και επί ρωμαϊκής περιόδου. Μάλιστα στην λουτρόπολη βρέθηκαν ρωμαϊκά κέρματα, κεραμικά, τείχη και άλλα ευρήματα, ενώ επίσης έχουν βρεθεί και παραμένουν θαμμένοι ρωμαϊκοί λουτήρες. Ακόμα, ένας μύθος αναφέρει ότι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ένας πασάς στην προσπάθειά του να αποτρέψει τους πιστούς από τη χρήση των θεραπευτικών πηγών, μόλυνε τα νερά βάζοντας μέσα τον άρρωστο σκύλο του. Ο δεύτερος θεραπεύτηκε, αλλά το νερό έχασε τις θεραπευτικές

Λουτρά Αριδαίας

του ιδιότητες. Σύμφωνα με μαρτυρίες για να θεραπευτεί ένα πιστός αρκεί να παραμείνει στην κοίτη του ποταμού και το ιαματικό νερό θα πάρει το κακό μαζί του.

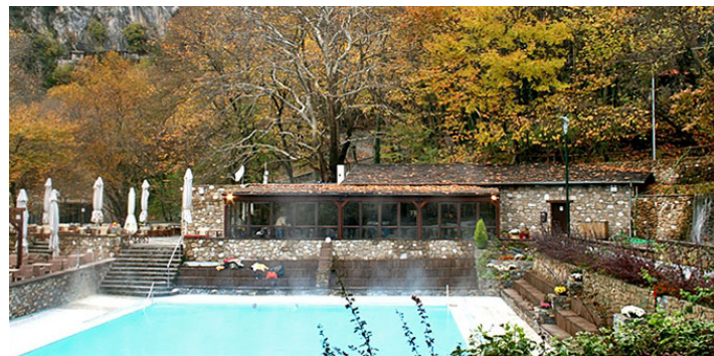
Κατά την διάρκεια των βαλκανικών πολέμων και τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, η χρήση των λουτρών πέρασε σε ιδιώτη για παραπάνω από 50 χρόνια. Το 1984 παραχωρήθηκαν στην κοινότητα Λουτρακίου, ενώ από το 1988 η διαχείριση του περιήλθε στην δημοτική επιχείρηση "Λουτρά Λουτρακίου".¹⁵

Τα νερά Λουτρακίου ανακηρύχτηκαν ιαματικά το 1920. Πρόκειται για πέντε ιαματικές πηγές με σταθερή θερμοκρασία στους 37 οC, που αναβλύζουν σε υψόμετρο 360-390 μ. κατά μήκος της κοίτης του ποταμού. Οι πηγές αυτές δημιουργούνται από το βρόχινο νερό που εισχωρεί στο έδαφος σε μεγάλο βάθος, θερμαίνεται, ανεβαίνει ψηλότερα και στην πορεία του εμπλουτίζεται με μέταλλα και άλλα συστατικά.¹⁶

¹⁵ www.fakosgeorge.blogspot.com

¹⁶ www.loutrapozar.com

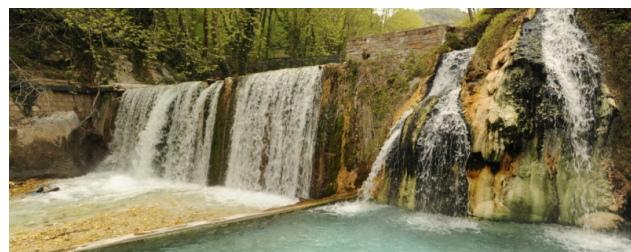
¹⁴ www.history-pages.blogspot.gr

Εικ.81: πάνω: Εξωτερική πισίνα, Λουτρά Πόζαρ

Εικ.82: μέση: Πισίνα με ζεστό ιαματικό νερό, Αριδαία

Εικ.83: κάτω: Φυσικός Λουτήρας Ιαματικών Νερών, Αριδαία (πηγή: www.loutrapozar.net)

Εικ.84: πάνω: Φυσικός Λουτήρας, Λουτρά Πόζαρ

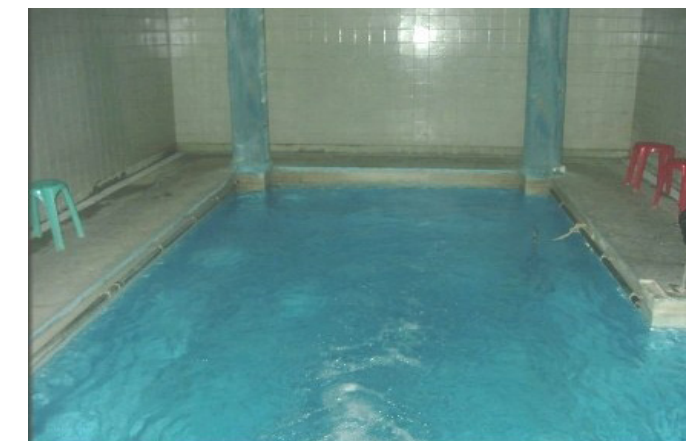
Εικ.85: κάτω: Φυσικοί καταρράκτες στα Λουτρά Πόζαρ (πηγή: www.loutrapozar.com)

Οι ιαματικές πηγές είναι οργανωμένες σε λουτρόπολη με εξωτερικούς και εσωτερικούς χώρους. Οι λουτήρες διακρίνονται σε δύο είδη: τις “μπανιέρες” χωρητικότητας 3-4 ατόμων και τις “πισίνες” χωρητικότητας 20 ατόμων. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους είναι τα βότσαλα που έχουν στον πάτο και δημιουργούν φυσικό στοιχείο. Ακόμα, υπάρχουν μία φυσική πισίνα με καταρράκτες, μία εξωτερική, δύο χαμάμ, αίθουσες για μασάζ και τζακούζι, αποδυτήρια και λοιποί βοηθητικοί χώροι. Το ιαματικό νερό διοχετεύεται είτε από αγωγούς είτε από τεχνητούς καταρράκτες και παραμένει ζεστό με πίεση και συνεχή ανανέωση. Η χρήση του νερού ως ποσίμου είναι ελεύθερη, από μια κρήνη δίπλα στο εστιατόριο της Δημοτικής Επιχείρησης των Λουτρών.

Τις λουτρικές εγκαταστάσεις συμπληρώνουν εστιατόρια, καφετέριες, ξενοδοχεία, μαγαζιά καθώς και ένα λαογραφικό μουσείο. Ακόμα, στην περιοχή έχουν ανακαλυφθεί ένα σύμπλεγμα από 15 περίπου σπήλαια, με ευρήματα προϊστορικών χρόνων, τα οποία εκτίθενται στο μουσείο των λουτρών. Η περιοχή έχει ανακηρυχτεί ως σπηλαιοπάρκο (Αλμωπίας) και είναι το πρώτο του είδους του στην Ελλάδα.¹⁷

¹⁷ www.wikipedia.org

Τα λουτρά Πόζαρ διαθέτουν ιαματικά νερό μεσόθερμο, ολιγομεταλλικό και υποτονικό. Ενδείκνυται για ρευματισμούς, αρθρίτιδες, γυναικολογικές και δερματολογικές παθήσεις και παθήσεις των νεφρών.¹⁸

Εικ.86: πάνω: Χώρος Χαμάμ, Λουτρά Πόζαρ

Εικ.87: κάτω: Εσωτερική ομαδική πισίνα, Λουτρά Πόζαρ, (πηγή: www.loutrapozar.net)

¹⁸ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 44

Λουτρά Νέας Απολλωνίας

Η Ιαματική Πηγή της Νέας Απολλωνίας βρίσκεται στον οικισμό Λουτρά Απολλωνίας του Δήμου Νέας Απολλωνίας στο Νομό Θεσσαλονίκης, στη νότια πλευρά της λίμνης Βόλβη. Η παλιά λουτρόπολη, που βρίσκεται εκεί, θεωρείται μία από τις καλύτερες στην Ελλάδα, ενώ λειτουργούν και σύγχρονες υδροθεραπευτικές εγκαταστάσεις.

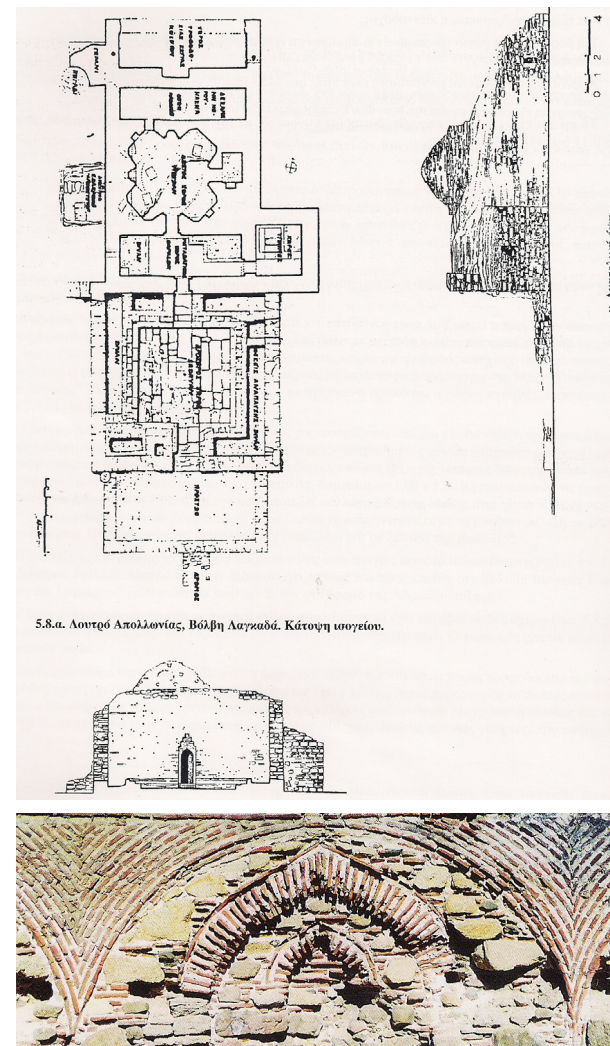
Από αναφορές του Στράβωνα είναι γνωστό ότι τα Λουτρά της Νέας Απολλωνίας οικίστηκαν από τον Βασιλιά της Μακεδονίας, Φίλιππο τον Α΄, τον 5ο π.Χ. αι. Η ύπαρξη του λουτρού σηματοδοτεί την ιαματική χρήση των θερμών πηγών ήδη από τον 16ο αιώνα, γεγονός που αποδεικνύεται από το κτίριο ιαματικού λουτρού που σώζεται στη νότια όχθη της Βόλβης, του οποίου τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά το ανάγουν στην συγκεκριμένη περίοδο. Πρόκειται για κτίσμα του Βεζίρη Sokolli Muhammad Pasha, ο οποίος ίδρυσε το χάνι, το τζαμί και το λουτρό στην γειτονική Παζαρία (σημερινή Απολλωνία), μεταξύ των 1566-1574.¹⁹

¹⁹ www.agro-tour.net

3.4

Από αρχιτεκτονική άποψη το κτίσμα διαθέτει οκτάπλευρη κάτοψη (πλευράς 4,80 μ.) με μέγιστο εσωτερικό ύψος τα 4 μ. Διατηρεί σχεδόν όλη την τοιχοδομία του, εκτός από την ασπίδα της καλύψεως, η οποία είναι χτισμένη με οπτοπλίνθους σε αργολιθοδομή. Η ασπίδα της στέγης, της οποίας σώζεται μόνο η γέννεση, στηριζόταν πάνω σε 16πλευρο τύμπανο (πλευράς 2,10 μ.) και ήταν κτισμένη με επάλληλες εκφορικές στρώσεις οπτοπλίνθων. Πιθανώς, ήταν επικαλυμμένη με πλάκες μολύβδου και είχε τις συνήθεις μικρές πολυγωνικές αστεροειδείς φωτιστικές οπές. Η παντελής έλλειψη ρωγμών στο περίκεντρο αυτό κτίριο δείχνει ότι η καταστροφή του δεν οφείλεται σε σεισμική καταπόνηση. Η εσωτερική όψη της τοιχοποιίας είναι εμφανής λόγω της κατάρρευσης των επιχρισμάτων, ενώ ακόμα διακρίνονται οι οξυκόρυφες κόγχες που ανοίγονται σε κάθε πλευρά του οκταπλεύρου και η οκτάπλευρη καταχωμένη στο δάπεδο δεξαμενή.²⁰

²⁰ www.wiw.gr/greek/oreokastro_apollonia_spa_thermal_baths_of_apollonia

5.8.α. Λουτρό Απολλωνίας, Βόλβη Λαγκαδά. Κάτοψη ισογείου.

Εικ.88: πάνω: Σχέδια Λουτήρα (πηγή: Ελένη Κανετάκη, Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο, σελ. 144)
Εικ.89: κάτω: Λεπτομέρεια οξυκόρυφης κόγχης (πηγή: Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, σελ. 16)

Εικ.90: πάνω: Ο Λουτήρας Απολλωνίας, περιμετρικά
Εικ.91: μέση: Η εξωτερική όψη του Λουτήρα Απολλωνίας
Εικ.92: κάτω: Ο εσωτερικός οκτάγωνος λουτήρας (πηγή: www.apollonia-spa.gr)

Οι πηγές της Νέας Απολλωνίας ανακηρύχθηκαν το 1920 ως ιαματικές και παραχωρήθηκαν στην τότε κοινότητα Νέας Απολλωνίας. Στην απογραφή που πραγματοποίησε η διεύθυνση ιαματικών πηγών το 1930, οι πηγές διαχωρίστηκαν στην πηγή των Λουτρών (με θερμοκρασία 49-50 οC) και στην πηγή του ερειπωμένου βυζαντινού λουτήρα (38 οC).²¹ Ακόμα, σύμφωνα με τα στοιχεία των αναλύσεων του ΕΟΤ και του ΑΠΘ, που χορηγήθηκαν το 1987 από την ΕΤΒΑ στους μελετητές, η πηγή Λουτρών χαρακτηρίζεται σαν αλκαλική θειοπηγή, ενώ η πηγή Βυζαντινού Λουτήρος σαν αλκαλική θερμοπηγή. Η ολοκληρωμένη ανάλυση του ιαματικού νερού της πηγής έγινε το 1991 από το Γερμανικό Ινστιτούτο FRESINIUS, Taunusstein - Neuhof σύμφωνα με την οποία το νερό χαρακτηρίστηκε ως θειονατριούχο – υδροανθρακικό. Η λουτρόπολη διέπεται από ειδικό καθεστώς ΖΟΕ και εντάσσεται στις προστατευόμενες περιοχές των συνθηκών Ramsar & Natura 2000, ενώ διοικητικά ανήκει στο Τοπικό Διαμέρισμα Απολλωνίας του Δήμου Νέας Απολλωνίας (από το 1970).

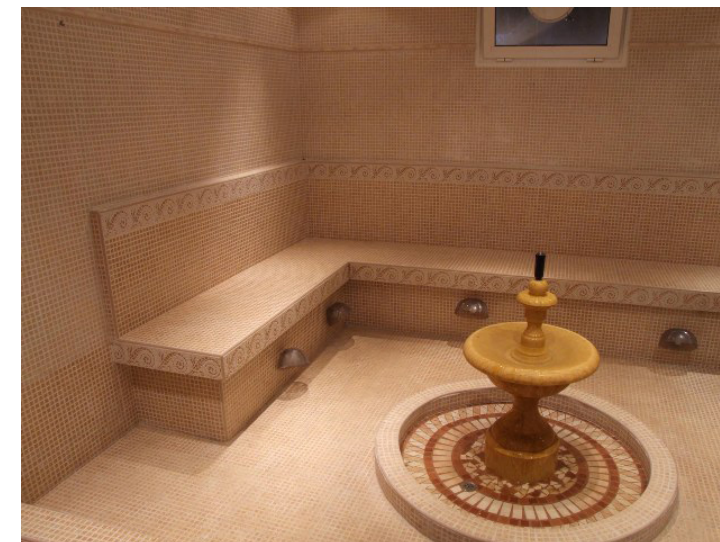

Εικ.93: πάνω: Η λουτρόπολη της Νέας Απολλωνίας, σήμερα (πηγή: www.wiw.gr)

Εικ.94: κάτω: Το Υδροθεραπευτήριο Απολλωνίας, σήμερα (πηγή: www.history-pages.blogspot.gr)

Τα τελευταία χρόνια τα Λουτρά αναβαθμίζονται συνεχώς με αποτέλεσμα να κυριαρχούν σήμερα στο χώρο των Ιαματικών Λουτρών της Χώρας. Οι εγκαταστάσεις που διαθέτουν είναι: υδροθεραπευτήριο με ομαδικούς και ατομικούς λουτήρες, εισπνοθεραπευτήριο, χαμάμ, υδρομασάζ και αερομασάζ, σάουνα και δεξαμενές κινησιοθεραπείας και στροβιλισμού. Ακόμα, υπάρχουν εστιατόρια, καταλύματα, ιατρείο και λοιποί βοηθητικοί χώροι και χώροι υποδοχής.²²

Τα ιαματικά νερά της Νέας Απολλωνίας χαρακτηρίζονται ως υπέρθερμα, ολιγομεταλλικά και υποτονικά. Ενδείκνυνται για ρευματικές, αρθριτικές και γυναικολογικές παθήσεις καθώς και παθήσεις των νεφρών.²³

Εικ.95: Σύγχρονες εγκαταστάσεις στα Λουτρά Νέας Απολλωνίας (πηγή: www.agro-tour.gr)

²¹ www.wiw.gr/greek/oreokastro_apollonia_spa_thermal_baths_of_apollonia

²² www.history-pages.blogspot.gr

²³ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 41

Λουτρά Τραϊανούπολης

Τα λουτρά Τραϊανούπολης βρίσκονται 14 χλμ ανατολικά της πόλης της Αλεξανδρούπολης, εντός του αρχαιολογικού χώρου Τραϊανούπολης. Οι θερμές πηγές αποτέλεσαν πόλο έλξης από την αρχαιότητα, ενώ από το 1995 η λουτρόπολη παρέχει σύγχρονες μορφές υδροθεραπείας και ποσιθεραπείας.²⁴

Οι πρώτες ιστορικές αναφορές για την περιοχή ξεκινάνε από τον 2ο π.Χ. αι., όπου ο αυτοκράτορας Μάρκος Ούλπιος Τραϊανός έκτισε εκεί έναν οικισμό, που ονομάστηκε Τραϊανούπολη προς τιμήν του. Οι θερμές πηγές που βρίσκονταν εκεί έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της περιοχής, αλλά λόγω μη συστηματικής έρευνας σώζονται ελάχιστα ρωμαϊκά κατάλοιπα. Αντίθετα, η τουρκοκρατία άφησε καλά διατηρημένα μνημειακά σύνολα. Ανάμεσα σε αυτά είναι και το συγκρότημα θολωτών λουτρώνων με δεξαμενές του 16ου αι. Δίπλα στα λουτρά διασώζεται και ένα καμαροσκεπές ορθογώνιο οικοδόμημα (38,80 X 13 μ), την αποκαλούμενη από τους ντόπιους Χάνα, έργο του Γαζή Εβρενού περί

²⁴ www.viewlife.webnode.gr

3.5

το 1375-85. Σήμερα παραμένει ακόμα μία πηγή της οποίας τα νερά θεωρούνται ακόμα ιερά από τους μουσουλμάνους.

Την περιοχή ανέλυσαν κατά καιρούς πολλοί μελετητές. Το 1836-48 ο Γάλλος γεωλόγος Auguste Viquesnel αναφέρει δύο ερειπωμένες ιαματικές πηγές, ενώ το 1871 ο ιατρός Μ. Μελίρρυτος σε γραπτές πηγές αναφέρει το έθιμο της 21ης Μαΐου (εορτή των Αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης) κατά το οποίο πλήθος ανθρώπων λούζονταν και έπιναν από το θερμό νερό των πηγών για να εξασφαλίσουν σωματική υγεία.²⁵

Σήμερα, το υδροθεραπευτήριο περιλαμβάνει σύγχρονες εγκαταστάσεις με ατομικούς και ομαδικούς λουτήρες, υδρομασάζ, αίθουσες εισπνοθεραπείας και ποσιθεραπείας, αποδυτήρια, ιατρείο, αίθουσες υποδοχής και διάφοροι βοηθητικοί χώροι. Ακόμα, λειτουργεί εστιατόριο, αναψυκτήριο, ξενοδοχείο, γήπεδα και πάρκο. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η λουτρόπολη της Τραϊανούπολης λειτουργεί

²⁵ www.koinothrakon.blogspot.gr

Εικ.96: πάνω: Ο αρχαιολογικός χώρος Τραϊανούπολης (πηγή: www.thesaurus.duth.gr)

Εικ.97: μέση: Η Χάνα, καμαροσκεπές ορθογώνιο οικοδόμημα στον αρχαιολογικό χώρο

Εικ.98: κάτω: Η Χάνα, εσωτερικά (πηγή: www.koinothrakikon.blogspot.gr)

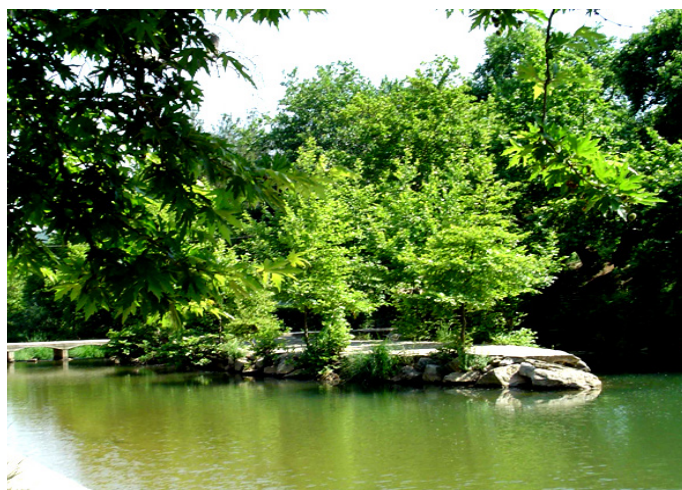

Εικ.99: πάνω: Συγκρότημα θολωτών λουτρώνων στον αρχαιολογικό χώρο

Εικ.100: κάτω: Ένας από τους θολωτους λουτήρες (πηγή: www.thracehotels.gr)

με θέρμανση των εγκαταστάσεων της αξιοποιώντας τη γεωθερμία.²⁶

Τα ιαματικά νερά της Τραϊανούπολης χαρακτηρίζονται ως υπέρθερμα (51 οC), μεταλλικά και υποτονικά. Ενδείκνυνται για χρόνιες ρευματοπάθειες, νευρίτιδες και νευραλγίες, γυναικολογικές, αναπνευστικές και δερματικές παθήσεις και παθήσεις νεφρών, ύπατος και χολής.²⁷

Εικ.101: πάνω: Υδροθεραπευτήριο Τραϊανούπολης
Εικ.102: κάτω: Χώρος αναψυχής, Προφήτης Ηλίας, δίπλα από τα Λουτρά Τραϊανούπολης (πηγή: www.alexpolisonline.blogspot.gr)

²⁶ www.alexpolis.gr/assets/iamatika_traianoupolis

²⁷ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 40

3.6

Τα λουτρά του Αγκίστρου βρίσκονται στο ακριτικό χωριό Άγκιστρο, λίγα χιλιόμετρα από τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, στο νομό Σερρών. Ο συνδυασμός του παλαιού λουτρού με τις σύγχρονες εγκαταστάσεις αποτελεί ένα πολιτισμικό μνημείο για τις Σέρρες αλλά και ένας τόπος χαλάρωσης για τους επισκέπτες.²⁸

Οι ιαματικές πηγές στην περιοχή ήταν γνωστές από τα βυζαντινά ακόμη χρόνια. Απόδειξη αποτελεί το πέτρινο βυζαντινό χαμάμ που χρονολογείται περί το 950 με 1100 μ.Χ. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο τοπικός μπέης και το χαρέμι του χρησιμοποιούσαν το χαμάμ για προσωπική τους χρήση.²⁹ Πρόκειται για ένα ενιαίο χώρο που πραγματοποιείται παράλληλη χρήση ιαματικής λούσης και εφίδρωσης. Έχει ορθογώνιο σχήμα, με τετράγωνο βαθύ λουτήρα στο κεντρικό του τμήμα και ημισφαίριο. Στις στενές πλευρές του ορθογωνίου υπάρχουν ημικυλινδρικές καμάρες που διαμορφώνουν βατούς χώρους με έδρανο (απέναντι από την είσοδο). Απομεινάρια

²⁸ www.serrestourism.gr

²⁹ www.hamamagistro.gr/baths

Λουτρά Αγκίστρου

Εικ.103: πάνω: Το βυζαντινό χαμάμ του Αγκίστρου
Εικ.104: κάτω: Το νέο Υδροθεραπευτήριο του Αγκίστρου δίπλα από το ιστορικό χαμάμ (πηγή: www.hamamagistro.gr)

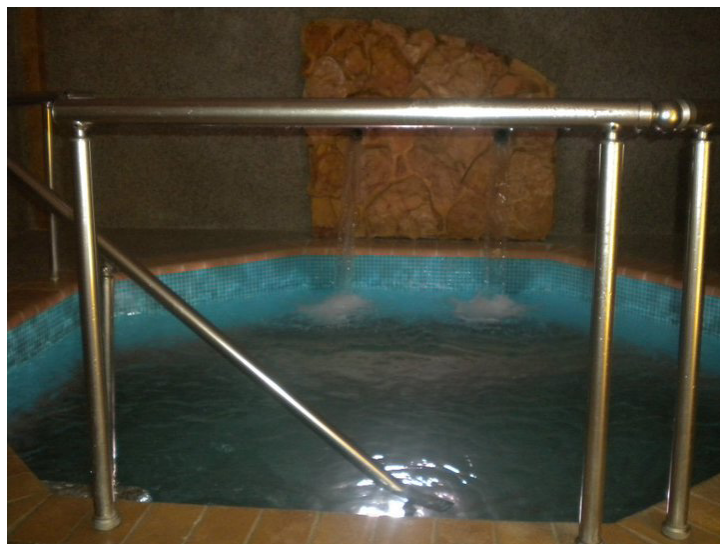
και ίχνη από αυλακώσεις στο έδρανο και στο διάδρομο μαρτυρούν ότι οι τεχνίτες της εποχής γνώριζαν καλά τις απαραίτητες κατασκευαστικές λεπτομέρειες.

Η πρώην κοινότητα Αγκίστρου δημιούργησε γύρω από το βυζαντινό χαμάμ εγκαταστάσεις σύγχρονου κέντρου λουτροθεραπείας, οι οποίες θεωρούνται από τις καλύτερες της Ευρώπης. Το 2010 την διοίκηση ανέλαβε η εταιρεία Αναπτυξιακή Αγκίστρου Α.Ε. ύστερα από δημοπρασία. Οι εγκαταστάσεις περιλαμβάνουν 8 πισίνες λουτροθεραπείας, αίθουσες spa, αποδυτήρια και βοηθητικοί χώροι. Ακόμα, υπάρχει ξενοδοχείο και χώροι εστίασης και αναψυκτηρίου.³⁰

Τα ιαματικά νερά Αγκίστρου χαρακτηρίζονται ως υπέρθερμα (41 οC), ολιγομεταλλικά και υποτονικά. Ενδείκνυνται κυρίως για ρευματικές και αρθρικές παθήσεις.³¹

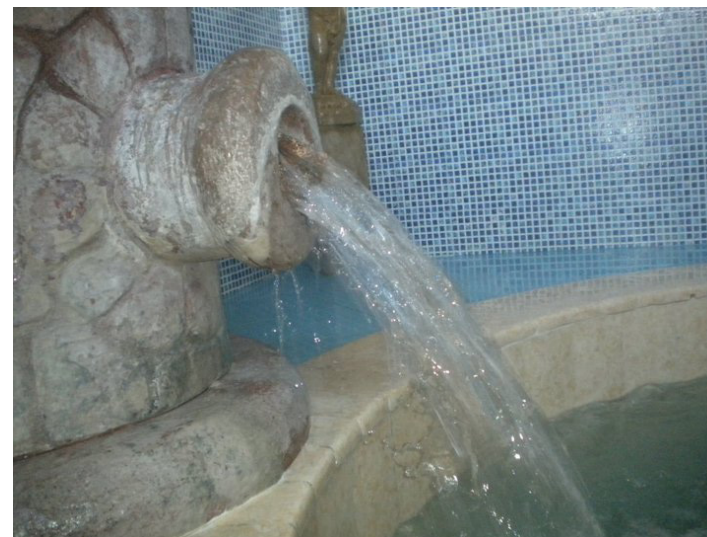
³⁰ www.businesswoman.gr

³¹ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 43

Εικ.105: Το νέο Υδροθεραπευτήριο στο Αγκίστρο δίπλα στο βυζαντινό χαμάμ

Εικ.106: Λουτήρας στο Χαμάμ Αγκίστρου (πηγή: www.hamamagistro.gr)

Εικ.107: πάνω: Ομαδικός λουτήρας του νέου Υδροθεραπευτηρίου στο Αγκίστρο

Εικ.108: κάτω: Λεπτομέρεια από τον σύγχρονο λουτήρα στο Αγκίστρο

Εικ.109: δεξιά: Διάσκοσμος στο νέο Υδροθεραπευτήριο στο Αγκίστρο (πηγή: www.hamamagistro.gr)

Λουτρά Θέρμης

Τα Λουτρά Σέδες, ή Θέρμης όπως είναι ευρύτερα γνωστά βρίσκονται 20 χλμ νοτιοανατολικά της Θεσσαλονίκης, σε μία πυκνοφυτεμένη έκταση 500 στρεμμάτων. Τα Λουτρά πήραν το όνομα τους από την περιοχή Σέδες (σημερινή Θέρμη) και έγιναν γνωστά για τις θειούχες ιαματικές πηγές της.³² Στην περιοχή της Θέρμης, από την οποία πήρε το όνομα του ο Θερμαϊκός κόλπος, βρέθηκαν ίχνη νεολιθικού οικισμού (5000 π.Χ.), ενώ κατά την περίοδο των αρχαίων χρόνων και της κλασικής αρχαιότητας αναπτύχθηκε η αρχαία πόλη, Σέδες.³³

Στην περιοχή σώζονται ακόμα οι εγκαταστάσεις τριών τρούλαιων λουτρών, μαρμάρινα τμήματα και έξι υπαίθριοι μαρμάρινοι ατομικοί λουτήρες. Οι τελευταίοι είναι διατεταγμένοι σε δυο σειρές, συμμετρικά ως προς ένα διάδρομο, που κατέληγε σε μονόχωρο ομαδικό λουτήρα, ο οποίος λειτουργεί και σήμερα με άλλα όμως προκτίσματα. Ακόμα, διασώζονται παλιές κρήνες και τμήματα από τις πτέ-

3.7

ρυγες ενός περικλειστού χώρου διαμονής, οι οποίες αναφέρονται ως "χάνι" σε συνοδευτικό σκαρίφημα εγγράφου που υπάρχει στο αρχείο του Δήμου Θεσσαλονίκης.

Ένα από τα τρία λουτρά που διασώζονται είναι το περίκεντρο κτίριο που έχει την εξής διάταξη: στο κέντρο υπάρχει κυκλικός ομαδικός λουτήρας που περιβάλλεται από κιονοστοιχία σε σχήμα κανονικού οκταγώνου και στηρίζει τον μεγάλο θόλο. Στην περιφέρεια που στεγάζεται με χαμηλή επικλινή στέγη, διατάσσονται χώροι για απόδυση και ανάπαυση, οι οποίοι διακόπτονται στη δυτική πλευρά του οκταγώνου για να πάρουν τη θέση τους οι χώροι υγιεινής. Στην ανατολική πλευρά, όπου βρίσκεται η είσοδος, υπάρχει ο ορθογώνιος χώρος αναμονής. Ακόμα, σε άμεση επικοινωνία με το χώρο που περιβάλλει το λουτήρα, υπάρχει μικρός ορθογώνιος χώρος χαμηλού ύψους που λειτουργούσε ως αποχωρητήριο.

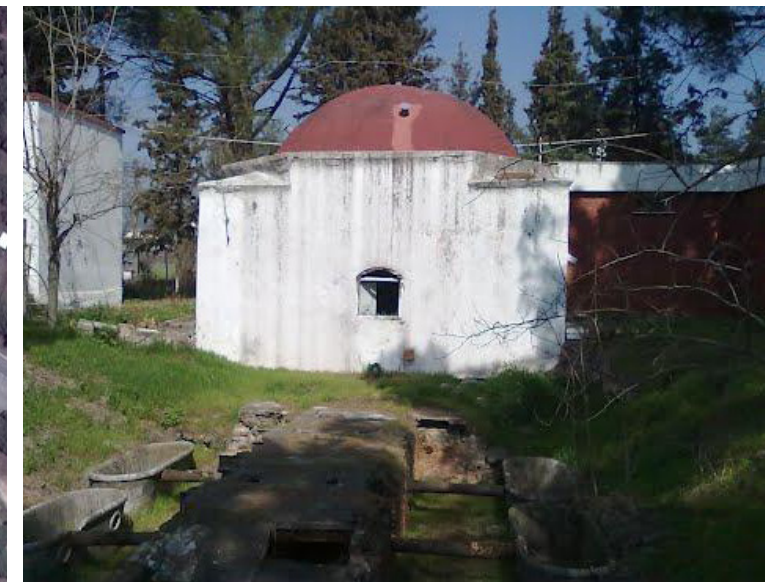
Ακόμα, ο λουτήρας αποτελεί παράδειγμα λουτρού που το νερό αναβλύζει από τον πυθμένα και το επίπεδο κίνησης του εκτείνεται

Εικ.110: πάνω αριστερά: Πανοραμική φωτογραφία της περιοχής έκτασης των Λουτρών Θέρμης. Διακρίνονται οι ιστορικοί λουτήρες και το σύγχρονο Υδροθεραπευτήριο ανάμεσα στα δένδρα. (πηγή: www.google.earth.gr)

Εικ.111: πάνω δεξιά: Ένα από τα τρία λουτρά που διασώζονται. Μπροστά του διακρίνονται τέσσερις από τους έξι υπαίθριους μαρμάρινους ατομικούς λουτήρες (πηγή: www.el.wikipedia.org)

Εικ.112: κάτω: Ανάμεσα στα δέντρα διακρίνεται ένα από τα τρία τρούλαια λουτρά της Θέρμης (πηγή: www.el.wikipedia.org)

32_ www.thermoydravlikos.gr

33_ www.el.wikipedia.org/wiki/Θέρμη

σε όλη τη περίμετρο του λουτήρα.³⁴ Τέλος, ο λουτήρας αποτελεί από τα πρώτα κτίρια στη Βόρεια Ελλάδα όπου γίνεται χρήση σκυροδέματος. Διασώζονται, ακόμα, μοναδικά στο είδος τους ξυστά στην εξωτερική επιφάνεια του θόλου, αποδομένα πάνω σε πατητή τσιμεντοκονία. Το κτίριο, επομένως, παρουσιάζει εκτός από τυπολογικό και μορφολογικό ενδιαφέρον και μεγάλη ιστορική αξία.

Σήμερα, στην περιοχή λειτουργεί υδροθεραπευτήριο με ομαδικούς και ατομικούς λουτήρες, ξενώνες, χώρους εστίασης και άλλους δευτερεύοντες χώρους. Ακόμα, γίνονται συζητήσεις για την επέκταση και τον εκσυγχρονισμό του λουτρικού κέντρου, ώστε να αποκτήσει την παλιά του αίγλη.³⁵

Το ιαματικό νερό Θέρμης χαρακτηρίζονται ως μεσόθερμο, ολιγομεταλλικό και υποτονικό με θερμοκρασία στους 32 με 38 οC. Τέλος, ενδείκνυται για ρευματικές, αρθρικές και μετατραυματικές παθήσεις, όπως επίσης για δερματικές και γυναικολογικές παθήσεις.³⁶

34_ Η άλλη περίπτωση λουτρού είναι αυτή κατά την οποία η τροφοδότηση νερού γίνεται από πηγές που βρίσκονται σε ψηλότερη στάθμη και το διάζωμα διακόπτεται στη πλευρά που καταλήγει η παροχή. Στην αντίστοιχη θέση, ή λίγο ψηλότερα τοποθετούνται οι κρουνοί.

35_ www.thermalsprings.gr

36_ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις,

Εικ.113: πάνω: Το νέο Υδροθεραπευτήριο Θέρμης δίπλα από το Ιστορικό Λουτρικό Κτίσμα (πηγή: Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, σελ. 41)

Εικ.114: κάτω: Ένα από τα τρία Λουτρά που διασώζονται στη Θέρμη (πηγή: www.el.wikipedia.org)

3.8

Τα λουτρά Σιδηροκάστρου βρίσκονται βόρεια της πόλης του Σιδηροκάστρου (που έχει πάρει το όνομα της από το ιστορικό κάστρο της πόλης- Δεμίρ Ισάρ ή Σιδερένιο Κάστρο), 20 χλμ από τα Ελληνοβουλγαρικά σύνορα στο νομό Σερρών. Ακριβώς δίπλα από την θερμοπηγή είναι χτισμένη η Δημοτική Επιχείρηση των Λουτρών που συμμετέχει σε πρόγραμμα ιαματικού τουρισμού. Το τοπίο συμπληρώνουν η βουνοπλαγιά Μπέλλες και ο ποταμός Στρυμόνας.³⁷

Οι ιαματικές πηγές του Σιδηροκάστρου ήταν γνωστές από τα βυζαντινά χρόνια. Επί τουρκοκρατίας ήταν εν χρήσει, γεγονός που αποδεικνύεται από αναφορές του περιηγητή Εβλιά Τσελεμπί, που πέρασε από εκεί το 1667. Ακόμα, το 1886 οι πηγές αναφέρονται στο «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ», του Νικολάου Σχοινά. Από το 1929 έως το 1982 λειτούργησαν από την εταιρεία Μπουκουβάλα, ενώ το 1983 παραχωρήθηκαν στο Δήμο Σιδηροκάστρου για 50 χρόνια. Τέλος, το 1989

Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 41

37_ www.enallaxnews.gr

Λουτρά Σιδηροκάστρου

έγινε η σύσταση της Δημοτικής Επιχείρησης Λουτρών Σιδηροκάστρου, που λειτουργεί μέχρι σήμερα.³⁸

Η επιχείρηση αυτή σε όλη τη διάρκεια της δράσης της υλοποίησε προγράμματα ολικής ανακαίνισης των κτιριακών εγκαταστάσεων, και βελτίωσης των υπηρεσιών, ενώ ακόμα δημιούργησε νέα τμήματα θεραπείας και αναζωογόνησης. Πιο συγκεκριμένα, προώθησε και υλοποίησε (κατά το 80%) τη δημιουργία ξενοδοχειακών μονάδων (δυναμικότητας 200 κλινών), καθώς και ενός νέου σύγχρονου υδροθεραπευτηρίου. Το υδροθεραπευτήριο διαθέτει: το παλαιό χαμάμ που ανακαινίσθηκε, τρεις πισίνες τύπου spa form με υδρομασάζ και αερομασάζ, 15 σύγχρονες ατομικές μπανιέρες υδρομασάζ, καθώς και ιατρείο. Στον ίδιο χώρο λειτουργεί και το τμήμα μασάζ (χαλαρωτικά μασάζ σώματος και προσώπου), αρωματοθεραπεία, φρουτοθεραπεία λασποθεραπεία και scentao με ηφαιστιογενείς πέτρες. Τέλος, υπάρχουν οι απαραίτητοι χώροι υποδοχής και εστίασης, αναψυκτήριο,

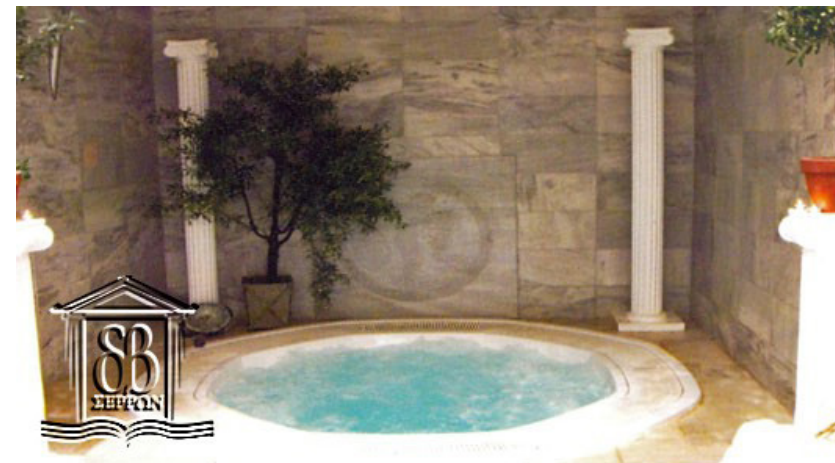
38_ www.history-pages.blogspot.gr

Εικ.115: πάνω: Πανοραμική φωτογραφία της Λουτρόπολης Σιδηροκάστρου (πηγή: www.history-pages.blogspot.gr)

Εικ.116: κάτω αριστερά: Όψη του Υδροθεραπευτηρίου Σιδηροκάστρου (πηγή: www.sharpenthis-spa.gr)

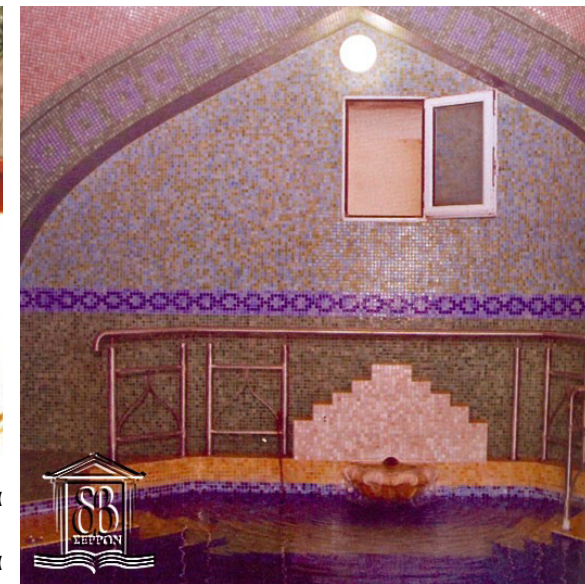
Εικ.117: κάτω δεξιά: Πρόσψη του Υδροθεραπευτηρίου Σιδηροκάστρου (πηγή: www.history-pages.blogspot.gr)

Εικ.118: πάνω αριστερά: Ατομικός Λουτήρας στα Λουτρά Σιδηροκάστρου (πηγή: www.serrelib.gr)

Εικ.119: πάνω δεξιά: Ομαδικός Λουτήρας στα Λουτρά Σιδηροκάστρου (πηγή: www.serrelib.gr)

Εικ.120: κάτω: Ατομικός Λουτήρας στα Λουτρά Σιδηροκάστρου (πηγή: www.history-pages.blogspot.gr)

αποδυτήρια, και οι υγροί και λοιποί δευτερεύοντες χώροι.³⁹

Τα ιαματικά νερά του Σιδηροκάστρου χαρακτηρίζονται ως υπέρθερμα, μεταλλικά και υποτονικά με θερμοκρασία να κυμαίνεται στους 33 με 50 οC. Ενδείκνυνται για ρευματικές, (σπόνδυλο-)αρθρικές παθήσεις, δισκοπάθειες, μυαλγίες, οσφυαλγίες, ισχιαλγίες καθώς και γυναικολογικές παθήσεις.⁴⁰

³⁹ www.serrelib.gr/loutrasidirokastrou

⁴⁰ Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 44

Λασπόλουτρα Κρηνίδων

Τα Λασπόλουτρα Κρηνίδων βρίσκονται στο δήμο Κρηνίδων του νομού Καβάλας, 17 χλμ από την πόλη της Καβάλας. Σε απόσταση 3 χλμ από το σύγχρονο Πηλοθεραπευτήριο υπάρχει ο αρχαιολογικός χώρος των Φιλίππων, ανάμεσα στον οποίο διακρίνονται οι ρωμαϊκές θέρμες.⁴¹

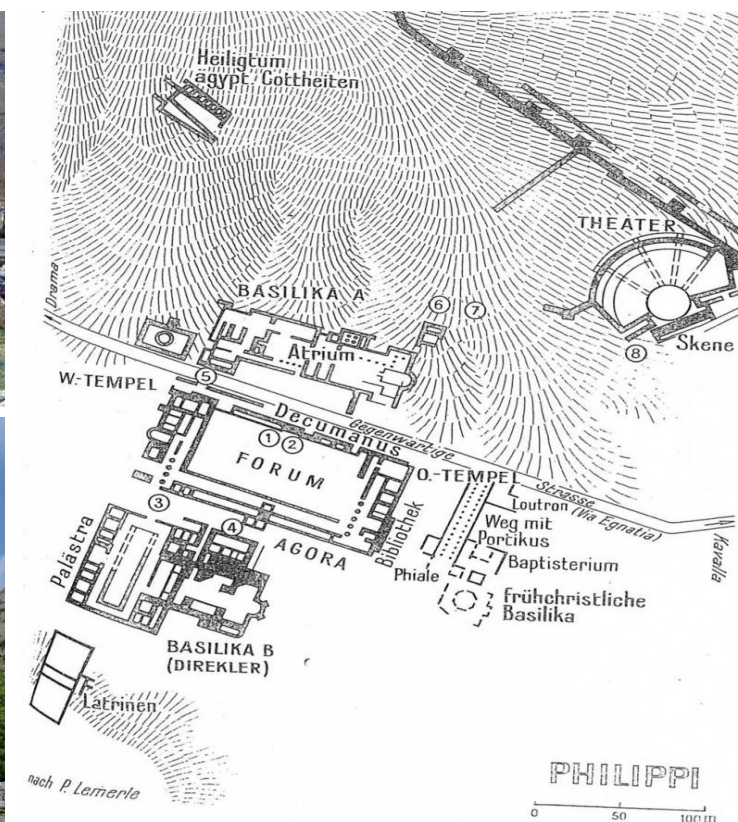
Οι Φίλιπποι είναι αρχαία πόλη της Α. Μακεδονίας, που αρχικά ονομαζόταν Κρηνίδες. Κατοικήθηκε από την Νεολιθική ακόμη περίοδο, ενώ γνώρισε ακμή στα ελληνιστικά χρόνια. Εκεί χτίστηκε και η πρώτη χριστιανική εκκλησία στην Ευρώπη από τον Απόστολο Παύλο, το 49 μ.Χ. Το όνομα "Φίλιπποι" οφείλεται στον βασιλιά της Μακεδονίας και πατέρα του Μ. Αλεξάνδρου, Φίλιππο Β', οποίος την κατέλαβε το 365 π.Χ.

Ο αρχαιολογικός χώρος των Φιλίππων διαθέτει πλούσιο ιστορικό κατάλοιπο από διάφορες περιόδους. Πιο συγκεκριμένα, από την ελληνιστική περίοδο διασώζεται το θέατρο και τα τείχη της πόλης (που ανοικοδομούνται μαζί με την ακρόπολη την βυζαντι-

3.9

νή περίοδο), από τα τη ρωμαϊκή περίοδο η αγορά (forum), οι Βεσπεσιανές Θέρμες και η Παλαίστρα, ενώ από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια τρεις βασιλικές (Α', Β' και Γ'), ο οκταγωνικός ναός («Οκτάγωνο») και το Βαπτιστήριο καθώς και το Επισκοπείο. Σήμερα, η Αρχαιολογική Υπηρεσία, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή συνεχίζουν την αρχαιολογική έρευνα. Τα ευρήματα των ανασκαφών εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Φιλίππων.⁴²

Το κτιριακό συγκρότημα των θερμών βρίσκεται ΝΑ της Παλαίστρας και της Βασιλικής Β'. Πρόκειται για μία ορθογώνια οικοδομή, με μνημειακή είσοδο στα βόρεια, που χωρίζεται από μία κεντρική αυλή σε δύο πτέρυγες. Στην ανατολική υπάρχουν αίθουσες συγκεντρώσεων και αναψυχής, ενώ στη δυτική βρίσκονταν τα διαμερίσματα του λουτρού και οι εγκαταστάσεις για τη θέρμανση του νερού. Στην ανατολική ξεχωρίζουν δύο μεγάλες αίθουσες με πισίνες στο κέντρο. Το δάπεδο της αψιδωτής αίθουσας διακοσμούταν με

Εικ.121: πάνω αριστερά: Ο αρχαιολογικός χώρος των Φιλίππων, πανοραμική φωτογραφία

Εικ.122: μέση: Μία από τις τρεις Βασιλικές στον αρχαιολογικό χώρο

Εικ.123: κάτω: Λεπτομέρειες από τις ρωμαϊκές θέρμες
Εικ.124:πάνω δεξιά: Τοπογραφικό του αρχαιολογικού χώρου των Φιλίππων (πηγή: www.history-pages.blogspot.gr)

41_www.pilotherapia.gr

42_www.history-pages.blogspot.gr

ψηφιδωτό, τμήματα του οποίου σώζονται στο Μουσείο των Φιλίππων. Στη δυτική πτέρυγα υπήρχε μία μεγάλη αίθουσα με δεξαμενή και κρήνη. Το κτιριακό αυτό συγκρότημα, χτίστηκε στα μέσα του 3ου αι. μ.Χ., και πιστεύεται ότι στην πρώτη φάση του υπήρξε και ιερό των θεών Liber Pater, Libera και Ηρακλή. Η καταστροφή του κτιρίου σχετίζεται με επιδρομές Γόθων. Στην τελευταία φάση του κτιρίου πρέπει χρονολογείται το κυκλικό κτίσμα στην εσωτερική αυλή.⁴³

Σήμερα, το Πηλοθεραπευτήριο Κρηνίδων διαθέτει όλες τις σύγχρονες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες. Μία μεγάλη ομαδική πισίνα με λάσπη εξυπηρετεί τις ανάγκες της αντίστοιχης θεραπείας, ενώ επίσης γίνεται χρήση του ιαματικού νερού, κυρίως για το ξέβγαλμα των λουομένων. Ακόμα, στο κέντρο υπάρχουν ξενοδοχειακές μονάδες, χώροι εστίασης και οι απαραίτητοι χώροι υποδοχής καθώς και οι υγροί και βοηθητικοί χώροι.

Οι θεραπευτικές ιδιότητες που αποδίδονται στη λάσπη των Κρηνίδων βασίζονται στη φαρμακολογική δράση του 'ώριμου πηλού'. Ο πηλός αυτός περιέχει σε ισορροπία 55% νερό και χαρακτηρίζεται σαν τυρφοειδής χα-

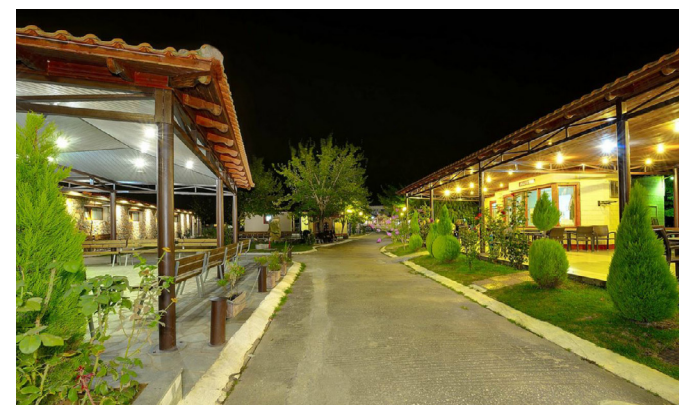
μηλής περιεκτικότητας σε οργανικές ύλες. Το ιαματικό νερό που χρησιμοποιείται χαρακτηρίζεται ως μεσομεταλλικό υποτονικό με θερμοκρασία τους 29 οC. Ενδείκνυται για ρευματικές, γυναικολογικές και δερματικές παθήσεις καθώς επίσης για νεφρολιθιάσεις, εκζέματα και ουρική αρθρίτιδα.⁴⁴

Εικ.125: πάνω: Εξωτερική ομαδική πισίνα λασπόλουτρου στις Κρηνίδες

Εικ.126: κάτω: Λασποθεραπεία στην εξωτερική πισίνα στις Κρηνίδες (πηγή: www.pilotherapia.gr)

44_www.pilotherapia.gr

Εικ.127: πάνω: Το Πηλοθεραπευτικό συγκρότημα στις Κρηνίδες

Εικ.128: κάτω αριστερά: Χώροι εστίασης στο Πηλοθεραπευτήριο Κρηνίδες

Εικ.129: κάτω δεξιά: Χώροι αναψυχής στο Πηλοθεραπευτήριο Κρηνίδες (πηγή: www.pilotherapia.gr)

43_www.users.otenet.gr/filippi/Arx_xvros.html

Λουτρά Αγίας Παρασκευής

Η Αγία Παρασκευή ανήκει στο Δήμο Παλλήνης του νομού Χαλκιδικής. Οι ιαματικές πηγές της βρίσκονται στον οικισμό Λουτρά, ο οποίος και πήρε το όνομα του από τις θεραπευτικές αυτές πηγές. Εκεί ιδρύθηκε το σύγχρονο υδροθεραπευτήριο "Αγία Παρασκευή".

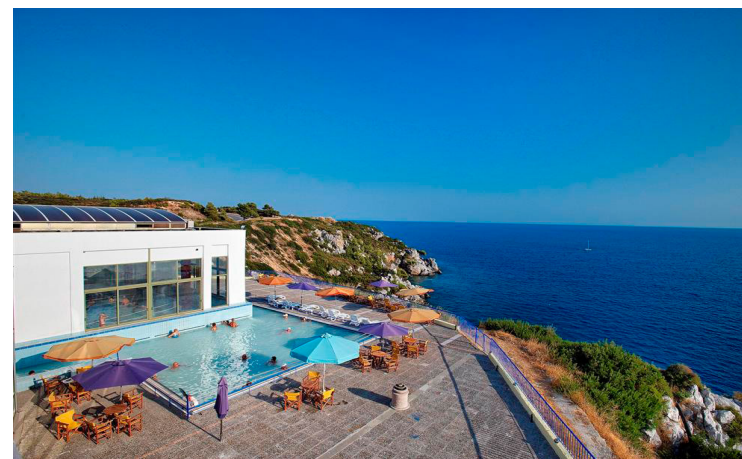
Όσον αφορά την περιοχή, η Αγία Παρασκευή βρίσκεται στην ενδοχώρα της Κασσάνδρας και πήρε το όνομά της από την ομώνυμη εκκλησία, που βρίσκεται στις παρυφές του χωριού. Η "Αγία" (όπως την αποκαλούν οι κάτοικοι της περιοχής) καταστράφηκε τρεις φορές πριν και κατά την διάρκεια της επανάστασης του 1821. Από το χωριό αυτό κατάγονταν σημαντικές προσωπικότητες, ανάμεσα τους και οι Μακεδονομάχοι Κωνσταντίνος Σαραφιανός, Κωνσταντίνος Καραγιώργης και ο αγωνιστής της επανάστασης του 1821, Χριστόδουλος Δημητρίου.⁴⁵

Στα Λουτρά υπάρχουν διάφορες πηγές. Η πρώτη πηγή ανακαλύφθηκε από ένα γεωργό, ο οποίος έψαχνε να βρει θειάφι για να

3.10

ραντίσει τα αμπέλια του. Μετά το τέλος τους Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι κάτοικοι της περιοχής ανατίναξαν τα βράχια με δυναμίτη και ξεπήδησε ζεστό (39 οC) υδροθειούχο νερό από το ηφαίστειο. Έτσι, δημιουργήθηκε η νέα Θερμοπηγή, η οποία αρχικά ονομάστηκε πηγή Αγίου Νικολάου και μετέπειτα Αγίας Παρασκευής.

Στην τοποθεσία των πηγών, τα πρώτα χρόνια δημιουργήθηκε ένα μικρό παράπηγμα με δύο αίθουσες και το 2000 χτίστηκε το νέο σύγχρονο κτίριο. Τα λουτρά της Αγίας Παρασκευής, όπως και όλες οι ιαματικές πηγές της χώρας, ανήκουν στον ΕΟΤ, ο οποίος όμως παραχώρησε την εκμετάλλευσή τους στην τοπική Κοινότητα. Έτσι, αναπτύχθηκε μια μικρή Λουτρόπολη, ενώ η πηγή αφιερώθηκε στη χάρη της Ζωοδόχου πηγής και ανακατασκευάστηκε το εκκλησάκι της. Το υπερσύγχρονο υδροθεραπευτήριο (SPA) φημίζεται για τις θεραπευτικές του ιδιότητες και διαθέτει πισίνες (εσωτερική και εξωτερική), σάουνα, χαμάμ (δύο), κατεωνιστήρες, αίθουσες για φυσικοθεραπεία (υδρο-)μασάζ (ατομικά και ομαδικά) για θεραπεία και αναζωογόνηση.

Εικ.130: πάνω: Πανοραμική φωτογραφία των Ιαματικών Λουτρών Αγίας Παρασκευής στην Χαλκιδική (πηγή: www.coralholidays.gr)
Εικ.131: κάτω: Τα Λουτρά Αγίας Παρασκευής, εξωτερική πισίνα (πηγή: www.halkidiki.gov.gr)

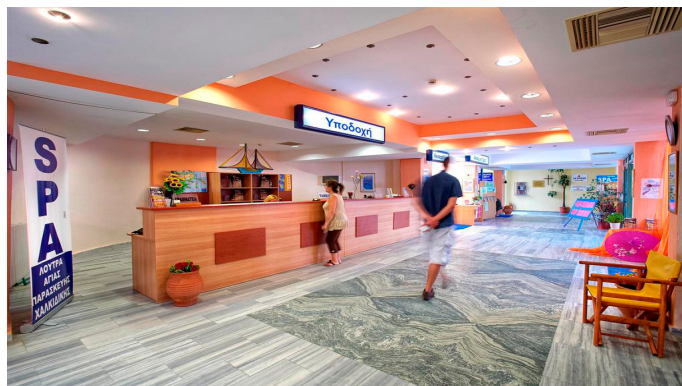

Εικ.132: πάνω: Εσωτερική πισίνα στα Λουτρά Αγ. Παρασκευής (πηγή: Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, σελ. 45)
Εικ.133: κάτω: Τα Λουτρά Αγ. Παρασκευής, εξωτερική όψη (πηγή: www.trivago.gr)

⁴⁵ www.chalkidiki.wifi-192.gr

Ακόμα, διαθέτει ιατρείο, χώρους υποδοχής και άλλους δευτερεύοντες, ξενοδοχειακές μονάδες, εστίαση και αναψυκτήρια.⁴⁶

Το ιαματικό νερό της Αγ. Παρασκευής χαρακτηρίζεται ως μεσόθερμο, μεταλλικό και υπερτονικό με (φυσική) θερμοκρασία στους 37,5-39 οC. Ακόμα, σύμφωνα με το Ινστιτούτο Μεταλλειολογίας και Κλιματοφυσιολογίας του Πανεπιστημίου του Φράιμπουργκ της Δ. Γερμανίας, για την αξιοποίηση των θερμομεταλλικών πηγών, ορίζεται ότι το νερό των πηγών ενδείκνυται για τις παρακάτω παθήσεις: παθήσεις οστών, αρθρώσεων και μυών αλλά και δερματικές, ουρολογικές και γυναικολογικές παθήσεις.⁴⁷

Εικ.134: πάνω: Ο χώρος υποδοχής των Λουτρών Αγ. Παρασκευής (πηγή: www.halkidiki.gov.gr)

Εικ.135: κάτω: Ατομικοί λουτήρες Αγίας Παρασκευής (πηγή: www.coralholidays.gr)

46_ www.kassandra-halkidiki.gr/agia-loutra.html

47_ www.halkidiki.gov.gr

3.11

Οι ιαματικές πηγές Θερμών, ή Λουτρά Νιγρίτα όπως είναι ευρύτερα γνωστά, βρίσκονται στο Δήμο Νιγρίτα του νομού Σερρών, δίπλα στη κοινότητα Θερμών και μέσα σε χώρο του ΕΟΤ. Οι πηγές της περιοχής ήταν γνωστές από ρωμαϊκά κιόλας χρόνια, δείγμα του οποίου αποτελεί το ρωμαϊκό λουτρό που συνοδεύει το σύγχρονο υδροθεραπευτικό κέντρο.⁴⁸

Η περιοχή των λουτρών παρουσιάζει μακρά ιστορία. Ο αρχαίος οικισμός της Βισαλτίας βρισκόταν ανάμεσα στο όρος Βερτίσκου, τον ποταμό Στρυμόνα και την λίμνη Κερκίνη (σημερινός Νιγρίτας και Σοχός). Ακόμα, ανασκαφές που έγιναν το 1965 στη Τερπνή έφεραν στο φως αρχαιολογικά ευρήματα, μεταξύ των οποίων είναι Μακεδονικός τάφος του 4ου αι. π.Χ., δημόσια κτίρια, εστίες, μυλόπετρες, πατητήρι, νομίσματα, αγγεία, όστρακα και οστά ζώων.⁴⁹

Τα Θερμά Νιγρίτας πήραν το όνομά τους από τις θερμές πηγές, οι ιαματικές ιδιότητες

48_ www.history-pages.blogspot.gr

49_ www.foni-visaltias.gr

Λουτρά Νιγρίτα

των οποίων ήταν γνωστές στην περιοχή από την αρχαιότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ύπαρξη των δημόσιων λουτρών (Θέρμων), που σώζονται στο ύψος των πηγών και κτίστηκαν επί Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Η σύγχρονη περίοδος για την συστηματική αξιοποίηση της ιαματικής πηγής, ωστόσο, άρχισε το 1991 με την κατασκευή ξενοδοχειακής μονάδας από τη δημοτική τουριστική επιχείρηση.⁵⁰

Το υδροθεραπευτήριο Νιγρίτας διαθέτει σύγχρονες λουτρικές εγκαταστάσεις με ατομικούς και ομαδικούς λουτήρες που προσφέρουν υδρομασάζ και αερομασάζ. Ακόμα, όπως αναφέρθηκε, υπάρχει ξενοδοχειακή μονάδα, χώροι εστίασης, χώροι υποδοχής, αποδυτήρια, υγροί χώροι και δευτερεύουσες βοηθητικές αίθουσες.⁵¹

Ακόμα, εκτός από λουτροθεραπεία στα Θερμά Νιγρίτας γίνεται και ποσιθεραπεία. Έτσι, η φυσική πηγή πόσιμου νερού ανήκει στην κατηγορία των αλκαλικών οξυπηγών, το οποίο

50_ www.loutropoleis.com

51_ www.history-pages.blogspot.gr

Εικ.136: πάνω: Η ρωμαϊκή θέρμη στην περιοχή Νιγρίτας (πηγή: www.foni-visualias.gr)

Εικ.137: κάτω: Το νέο Υδροθεραπευτήριο Νιγρίτα (πηγή: www.history-pages.blogspot.gr)

είτε στη φυσική του κατάσταση είτε αναμειγνυόμενο με ανθρακικό οξύ εμφιαλώνεται και κυκλοφορεί στο εμπόριο.

Τα ιαματικά νερά Νιγρίτας χαρακτηρίζονται ως υπέρθερμα, μεταλλικά και υποτονικά με θερμοκρασία που κυμαίνεται από τους 25 μέχρι τους 56 οC. Η υδροθεραπεία ενδείκνυται για αρθριτικές, ρευματικές, δερματολογικές και γυναικολογικές παθήσεις, ενώ η ποσιθεραπεία για ρευματικές και γαστρεντερικές παθήσεις.⁵²

⁵² Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 43

Επίλογος

Οι φυσικοί ιαματικοί πόροι, σε όλες τις μορφές τους, αποτέλεσαν ένα δώρο της φύσης για τον άνθρωπο, ο οποίος από την αρχαιότητα ακόμα αναγνώρισε τις θεραπευτικές τους ιδιότητες και τις αξιοποίησε προς όφελος του. Σύντομα, ανέπτυξε τεχνικές και όρισε διαδικασίες για να αξιοποιήσει την ιαματική τους δράση με τον βέλτιστο δυνατό τρόπο. Εντόπισε συσχετισμούς με θεαπείες ασθενειών, ενώ αργότερα απέκτησε και το επιστημονικό υπόβαθρο. Μπορούσε πλέον να αναφέρεται σε Υδροθεραπεία και άλλες μορφές θεραπείας.

Με την πάροδο του χρόνου, ο Θερμαλισμός όπως έχει πλέον επικρατήσει, ενσωματώθηκε πλήρως στην κοινωνική ζωή του ανθρώπου, αφού ο δεύτερος είχε αναγνωρίσει και την ψυχαγωγική και κοινωνική διάσταση της λουτρικής διαδικασίας. Από τις κοινωνικές συγκεντρώσεις για την ανταλλαγή ιδεών, την πολιτικοποίηση και την αναψυχή των παλαιότερων λουτρικών χώρων πέρασε στη σημερινή έννοια της αναζωογόνησης σώματος και πνεύματος στα σύγχρονα λουτρικά πάρκα. Η σημασία για επαφή με την φύση έγινε από νωρίς κατανοητή και ενσωματώθηκε πλήρως στα Θερμαλιστικά Κέντρα. Σιγά σιγά ξεκίνησε και η μετακίνηση των ενδιαφερομένων προς

αναζήτηση Ιαματικής Θεραπείας, εμφανίζοντας ένα νέο είδος τουρισμού, τον λεγόμενο *Ιαματικό Τουρισμό*.

Από την εκτενή παρουσίαση των ιστορικών περιόδων παρατηρήθηκε μία συνέχεια στην εξέλιξη των λουτρών τόσο σε ζητήματα αρχιτεκτονικής όσο και στη διαδικασία της λουτρικής παράδοσης.

Έτσι, στα προϊστορικά ακόμα χρόνια ο άνθρωπος φαίνεται να γνώριζε τις θεραπευτικές ιδιότητες των θερμών και ψυχρών νερών συνδέοντας τα κυρίως με θρησκευτικές και εθιμικές λειτουργίες. Στην αρχαία Ελλάδα, η γνώση των θερμομεταλλικών νερών έγινε πιο συστηματική. Σημαντικοί ιστορικοί και ιατροί της εποχής κάνουν για πρώτη φορά λόγο για τις ιαματικές επιδράσεις των υδάτων, ενώ ακόμα εμφανίζονται τα πρώτα οργανωμένα λουτρικά κτίσματα. Η συνέχεια και η εξέλιξη των κτιριακών αυτών τύπων εξασφαλίστηκε από την ρωμαϊκή περίοδο, κατά την οποία, οι ρωμαϊκές θέρμες απαντώνται σε όλη την αυτοκρατορία. Αργότερα, η διαδοχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας δεν θα μπορούσε παρά να συμπεριλάβει και να εξελίξει ακόμα περισσότερο την τυπολογία και την λουτρική παράδοση, αναγείροντας βυζαντινά λουτρά,

η συνέχεια των οποίων αποτέλεσαν τα γνωστά μέχρι και σήμερα τούρκικα χαμάμ κατά την οθωμανική περίοδο.

Η σκοτεινή περίοδος του Μεσαίωνα στην Ευρώπη επηρέασε το φαινόμενο της λουτροθεραπείας, χωρίς ωστόσο, να διακόψει πλήρως την ιστορική και τυπολογική συνέχεια. Έτσι, κατά την Αναγέννηση, με την στροφή του ενδιαφέροντος στον άνθρωπο εμφανίζονται και οι πρώτες οργανωμένες εγκαταστάσεις, οι οποίες λειτουργούν υπό αυστηρούς κανόνες. Η παράδοση, όμως, δεν συνεχίζεται από την περίοδο του Μπαρόκ στην οποία κυριαρχεί η απλυσία. Τα πράγματα, ωστόσο, φαίνονται να αλλάζουν στο 19^ο αιώνα όπου η έμφαση δίνεται πλέον στην εργονομία και στην εξυπηρέτηση του χρήστη. Την περίοδο αυτή ξεκινούν και οι επιστημονικές θεωρήσεις γύρω από την διαδικασία της λουτροθεραπείας και την χημική σύσταση των ιαματικών πόρων, γεγονός που εντείνεται περισσότερο στον 20^ο αιώνα. Τότε σχηματίζονται και οι πρώτοι σύνδεσμοι που θέτουν τις προϋποθέσεις για την σωστή χρήση της λουτρικής διαδικασίας και την οργάνωση των λουτροπόλεων με κριτήρια αρχιτεκτονικά και ιατρικά.

Διαπιστώνεται, επομένως, μία τυπολογική εξέλιξη τόσο στον κτιριακό τύπο όσο και στην λουτρική παράδοση. Σημαντικό ρόλο για αυτό έπαιξε και η ανάπτυξη της τεχνολογίας, με την βοήθεια της οποίας τελειοποιήθηκαν ζητήματα, όπως είναι η θέρμανση, η ψύξη, ο αερισμός, ο φωτισμός και η οργάνωση των χώρων. Τα νέα πλέον λουτρικά συγκροτήματα που αναγείρονταν τηρούσαν όλους τους απαραίτητους κανόνες και προσέφεραν τον συνδυασμό της θεραπευτικής διαδικασίας με έντονο το στοιχείο της αναζωογόνησης και της αναψυχής σε κατάλληλα διαμορφωμένους χώρους.

Το φαινόμενο της λουτροθεραπείας στην Ελλάδα, όπως είδαμε, είναι ευρέως διαδομένο καθώς η χώρα διαθέτει μεγάλο αριθμό ιαματικών πηγών. Τα γεγονότα αυτό γνώριζαν καλά οι αρχαίοι Έλληνες αξιοποιώντας από παλαιά ακόμα τους ιαματικούς αυτούς πόρους.

Στην βόρεια Ελλάδα, όπου και επικεντρώθηκε η παρούσα μελέτη, έχει ανακαλυφθεί ένα πλήθος από θερμομεταλλικές πηγές, αλλά και μεγάλος αριθμός ιστορικών λουτρικών κτισμάτων σε μικρή απόσταση από αυτές. Τα περισσότερα διασωθέντα κτίσματα, από

αυτά που παραγράφηκαν, ανήκουν στην ρωμαϊκή εποχή (βλέπε Λουτρά Κρηνίδων και Νιγρίτα), την βυζαντινή εποχή (βλέπε Λουτρά Λαγκαδά και Αγκίστρου) και την οθωμανική περίοδο (βλέπε Λουτρά Νέας Απολλωνίας, Τραϊανούπολης και Σιδηροκάστρου). Σε όλα τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν, αλλά και στην πλειοψηφία των υπολοίπων λουτρών της Β. Ελλάδος, η λουτρική διαδικασία συνεχίστηκε με την εμφάνιση νέων σύγχρονων λουτροπόλεων να αναγείρονται δίπλα στα ιστορικά λουτρικά κτίσματα. Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα παρατηρούμε να αξιοποιούνται και τα ιστορικά αυτά κτίρια, ώστε να λειτουργούν ακόμα και σήμερα, ύστερα από ανακαινίσεις, ως λουτήρες, συνεχίζοντας την χρηστική τους ιδιότητα (βλέπε Λουτρά Λαγκαδά και Σιδηροκάστρου).

Από τα παραπάνω, διαπιστώνεται η σημασία γύρω από το κοινωνικό φαινόμενο που ονομάζεται Θερμαλισμός, τόσο στην χρονική όσο και στην χωρική του διάσταση.

Πηγές

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ελένη Κανετάκη, *Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό Χώρο*, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2004
- *Ελληνικός Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις*, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006
- Μ. Λ. Περέσης, *Τα Μεταλλικά Ύδατα Λαγκαδά*, Δημοσιεύματα της Γεωλογικής Υπηρεσίας της Ελλάδος, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1925
- Ξ. Σκαρπιά- Χόιπελ, *Λουτροθεραπεία και Αναψυχή, Ιστορική εξέλιξη των λουτρών*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996
- *Οδηγός Ιαματικών Πηγών Ελλάδας*, Έκδοση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2000
- Περιηγητικός Οδηγός, *Τα Λουτρά της Ελλάδας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001

ΔΙΑΔΥΚΤΙΟ

- www.iama.gr
- news.pathfinder.gr/health/features/water_therapy.html
- www.history-pages.blogspot.gr
- www.el.wikipedia.org
- www.users.sch.gr/kassetas
- www.thermoydravlikos.gr
- www.loutralagada.gr
- www.lagadas2.blogspot.gr
- www.fakosgeorge.blogspot.com
- www.loutrapozar.com
- www.agro-tour.net
- www.wiw.gr/greek/oreokastro_apollonia_spa_thermal_baths_of_apollonia
- www.viewlife.webnode.gr
- www.koinothrakon.blogspot.gr
- www.alexpolis.gr/assets/iamatika_traianoupolis
- www.serrestourism.gr
- www.hamamagistro.gr/baths
- www.businesswoman.gr
- www.thermalsprings.gr
- www.enallaxnews.gr
- www.serrelib.gr/loutrasidirokastrou
- www.pilotherapia.gr
- www.users.otenet.gr/filippi/Arx_xvros.html
- www.chalkidiki.wifi-192.gr
- www.kassandra-halkidiki.gr/agia-loutra.html
- www.halkidiki.gov.gr
- www.foni-visaltias.gr
- www.loutropoleis.com

